

(4)

ສັງລາຍະອຸນຕືບ

(ຖ້າ ພົມ)

ໄລລະ 34

ມະນະຖານຂອງ ລັດຖະບານ ດຣ. ດົກ ມະນະຖານ
ມະນະຖານຂອງ ລັດຖະບານ ດຣ. ດົກ ມະນະຖານ

คู่มือวิทยุชุมชน

ดร.กานุจนา แก้วเทพ

คู่มือวิทยุชุมชน (FNS)

กาญจนฯ แก้วเทพ

ส่วนที่ 1 : ปรัชญา แนวคิด และหลักการของวิทยุชุมชน

1.1 ประวัติความเป็นมาของวิทยุชุมชนในต่างประเทศและในประเทศไทย

1.2 ปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน

1.3 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนในประเทศไทย

1.4 หน้าที่/บทบาทและประโยชน์ของวิทยุชุมชน

1.5 หลักการดำเนินงานที่ดีของวิทยุชุมชน

1.5.1 โครงสร้างที่เหมาะสมของวิทยุชุมชน

1.5.2 คณะกรรมการดำเนินงาน : กระบวนการได้มาและภาระหน้าที่

1.5.3 การบริหารจัดการ

1.5.4 หลักการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการ

1.6 กลไกการเสริมสร้างพลังของวิทยุชุมชน

1.6.1 การฝึกอบรมรูปแบบต่าง ๆ

1.6.2 การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.6.3 การบริหารจัดการงบประมาณ

1.6.4 การติดตั้งกลไกการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

คู่มือวิทยุชุมชน

ส่วนที่ 1 : ปรัชญา แนวคิด และหลักการของวิทยุชุมชน

1.1 ประวัติความเป็นมาของวิทยุชุมชนในต่างประเทศและในไทย

1.1.1 วิทยุชุมชน คืออะไร มีที่มาที่ไปอย่างไร

ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2540 เมื่อเวลาเปิดวิทยุฟัง เรายังจะได้ยินคำประกาศว่า “ที่นี่ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย” ซึ่งเราอาจจะได้รับฟังข่าว ฟังเพลง ฟังรายการสารคดีจากรายการวิทยุแบบนั้นกันอย่างเป็นปกติธรรมดា แต่หลังจากมีรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 มาประกาศใช้ ผู้ฟังบางคนในต่างจังหวัดอาจจะเคยหันกลับไปฟังรายการวิทยุ “ที่นี่ รายการวิทยุชุมชนของคนไทย” หรือ “ที่นี่วิทยุเลี้ยงบ้านล้านนา” ฯลฯ

และผู้ฟังหลายคนอาจจะเกิดข้อกังขาในใจว่า “แล้ววิทยุชุมชนนี่มันคืออะไร มีข้อเมื่ອนหรือแตกต่างจากวิทยุแห่งชาติ/แห่งประเทศไทยอย่างไร” สำหรับเนื้อหาที่จะกล่าวถึงในนังลีดูก็คือ มีวิทยุชุมชนเล่มนี้ จะช่วยให้ปริศนาข้อข้องใจที่ว่า วิทยุชุมชนนั้นคืออะไร ใครเป็นคนจัด ใครเป็นคนฟัง ทั้งคนจัดและคนฟังต้องทำอะไรบ้าง มีการบริหารจัดการกันอย่างไร มีรายการอะไรให้ฟังบ้าง วิทยุชุมชนมีประโยชน์อย่างไร ฯลฯ

สำหรับในตอนเริ่มแรกนี้ จะออกล่าวยังคงคำขวัญสั้น ๆ เพื่อแนะนำให้รู้จัก “วิทยุชุมชน” ลักษณะนี้ ก็คือ “สื่อเพื่อประชาชน” จึงต้องมีจิตวิญญาณแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังนั้น ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนจึงเป็นวิทยุโดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งหมายความว่าเป็นวิทยุที่ดำเนินงานโดยชุมชน มีชุมชนเป็นเจ้าของ และมีเนื้อหารายการที่ทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน

สำหรับต้นกำเนิดหรือที่มาที่ไปของวิทยุชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็น “วิทยุร่องใหม่” นั้น เกิดมาจากการข้อจำกัดของวิทยุรุ่นพี่ที่มีมาก่อน แต่เดิมนั้น มีระบบวิทยุอยู่ 2 ระบบในสังคม คือ วิทยุสาธารณะ ที่มีรัฐเป็นทั้งเจ้าของและผู้ปฏิบัติงาน วิทยุแบบนี้มักมีเป้าหมายที่จะทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะ และมุ่งที่จะส่งกระจายเสียงให้กับชาวที่สุดเท่าที่จะทำได้ ที่อาจรู้จักกันในนามของ “วิทยุแห่งชาติ” อีกประเภทหนึ่งคือวิทยุคริจิ ซึ่งเป็นวิทยุที่เอกชนอาจจะไปเช่าสถานี/เช่า

เวลาจากภาคธุรกิจ มาดำเนินธุรกิจเพื่อเป้าหมายของการแสวงหาผลกำไร และก้มุ่งส่งกระจายเสียงให้กับผู้ฟังทั่วไปเพื่อขยายตลาดเข่นเดียวกัน

วิทยุรุ่นพี่ทั้งสองประเทศนี้ เช่น วิทยุสาธารณะ ล้วนไม่สามารถตอบสนองความต้องการเฉพาะถิ่นเฉพาะท้องที่ของแต่ละชุมชนซึ่งมีแตกต่างหลากหลายกันไป เช่น เนื้อหารายการเกี่ยวกับปัญหาจราจรย่อมไม่มีประโยชน์สำหรับคนในจังหวัดเลย ส่วนวิทยุธุรกิจก็มิได้มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การตอบสนองความต้องการของชุมชนอยู่แล้ว ดังนั้น วิทยุชุมชนจึงเกิดขึ้นมาเพื่อเติมเต็มช่องว่างที่วิทยุที่เคยมีมาไม่สามารถจะแสดงบทบาทได้

1.1.2 ต้นกำเนิดมาจากต่างประเทศ

วิทยุชุมชนหรือที่อาจมีอีกชื่อหนึ่งว่า “วิทยุท้องถิ่น” ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA ในเมืองเบร์กเลย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. 2491 (อายุ 50 ปีแล้ว) โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและวากิสระ ลักษณะสำคัญของวิทยุท้องถิ่นนี้แตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่ คือ วิทยุสาธารณะ (Public radio) และวิทยุธุรกิจ (Commercial radio) ในหลายลักษณะ เช่น ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังสั่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6-10 กิโลเมตร ซึ่งทำให้แตกต่างจากวิทยุสาธารณะระดับชาติ และดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (Non-commercial) ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากวิทยุธุรกิจเงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่ได้มากจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน

นอกเหนือจากเรื่องกำลังสั่ง/พื้นที่ครอบคลุม/และการไม่แสวงหาผลกำไรแล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถานีวิทยุท้องถิ่น KPFA ก็คือ ยึดหลักว่าความสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดบริหารจัดการและการดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค

จากจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ เพียง 1 สถานีเมื่อ 50 ปีก่อน ปัจจุบันนี้วิทยุชุมชนในสหรัฐฯ ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง จากจำนวนสถานีวิทยุ 500 แห่งทั่วประเทศ มีสถานีวิทยุชุมชนถึง 100 แห่ง และในปี พ.ศ. 2518 (เกือบ 30 ปี ต่อมา) ได้มีการจัดตั้งสหพันธ์นักวิทยุกระจายเสียงชุมชนแห่งชาติ มีสมาชิกถึง 60 สถานี

และจากสถานีวิทยุชุมชนแห่งแรกในอเมริกา ปัจจุบันนี้ แนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนได้แพร่ขยายออกไปทั่วโลก ทั้งในทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมัน สวีเดน ในทวีปภาคติดอเมริกา อัฟริกา รวมทั้งทวีปเอเชียของเราเอง เนื่องจากวิทยุชุมชนได้พิสูจน์ตนเองแล้วว่า เป็นระบบการสื่อสารที่สามารถตอบสนองความสนใจและความต้องการของชุมชนได้อย่างตรงจุด ด้วยอย่างเช่น สถานีวิทยุชุมชนเอฟเอ็มนาพาสະ ที่เมืองธีระทศสีดา ประเทศไทย ที่ตั้งอยู่ห่างจากกรุงโตเกียวไป 60 กิโลเมตร ผลจากการเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามาทำงานเป็นอาสาสมัครซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นที่แต่เดิมมองเห็นแต่เมืองหลวงเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญและทันสมัย แต่เมื่อได้เข้ามาทำงานเป็นอาสาสมัครทำรายการวิทยุ ทำให้วัยรุ่นเหล่านั้นต้องศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น จึงบังเกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของท้องถิ่นตนของมากยิ่งขึ้น ผลจากการที่ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในวิทยุชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้มีส่วนเกื้อหนุนวิทยุ ช่วยเหลือชุมชน และอาสาสมัครช่วยเหลือกันอย่างต่อเนื่อง

ความแพร่หลายของวิทยุชุมชนในปัจจุบัน ทำให้เกิดมีวิทยุชุมชนเกือบทุกแห่งทั่วโลก ในปี พ.ศ. 2526 (35 ปี หลังมีวิทยุชุมชนแห่งแรก) เป็นปีที่กลุ่มผู้ชื่นชอบวิทยุชุมชนได้มารวมตัวกันที่เมืองมอนเทอร์เรย์ ประเทศแคนาดา และจัดตั้งองค์กรนานาชาติชื่อ AMARC ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลใด เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการเคลื่อนไหวของวิทยุชุมชน มีสมาชิกจำนวนเกือบ 30,000 คน และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย 106 ประเทศทั่วโลก จุดมุ่งหมายของ AMARC คือให้การสนับสนุนและกระตุ้นการพัฒนาของชุมชนและวิทยุชุมชน

1.1.3 วิทยุชุมชนในประเทศไทย

(+) ก่อนจะถึงวิทยุชุมชนแบบดั้งเดิมเสียงจริง

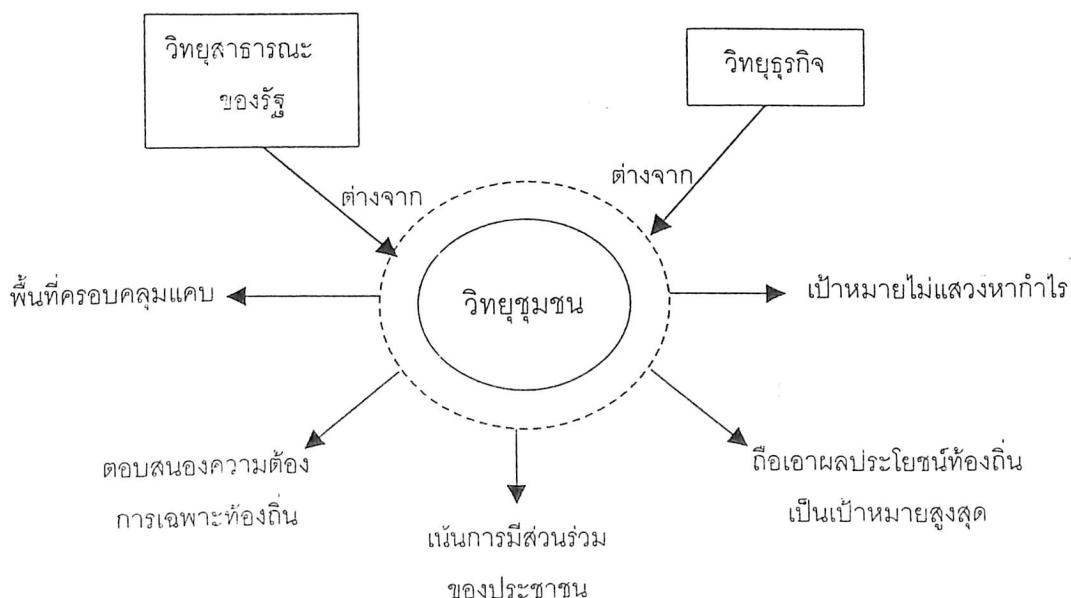
วิทยุกระจายเสียงของไทยเริ่มเปิดประวัติศาสตร์หน้าแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 (75 ปี มาแล้ว) โดยเริ่มต้นจากการเป็นวิทยุของรัฐที่ส่งกระจายเสียงในพื้นที่แคบ ๆ ก่อน เนื่องจากเทคโนโลยีของเครื่องส่งยังไม่ก้าวหน้า แต่ในระยะต่อมา ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าขึ้น จึงมีการดำเนินการในลักษณะของวิทยุส่วนกลาง คือพยายามจะส่งกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างไกลที่สุด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องรัศมีการส่งและการรับฟัง จึงได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุในท้องถิ่นขึ้นในที่ต่าง ๆ แต่ก็ยังคงเป็นการถ่ายทอดรายการจากส่วนกลาง พร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง

อีกรูปแบบหนึ่งของ “วิทยุท้องถิ่น” ในระยะเริ่มแรกของไทยคือ “วิทยุประจำถิ่น” (วปถ) ของกรมการท่าอากาศยาน กองทัพบกและ “สถานีวิทยุปชส.” (เปลี่ยนเป็น สวท. ในเวลาต่อมา) ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีกำลังส่งคลื่นครอบคลุมเฉพาะภูมิภาค หรือเฉพาะพื้นที่ไม่ก่อจังหวัด แต่ทุก

สถานีก็ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของและดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ถึงแม้จะพยายามให้บริการข่าวสารหรือจัดรายการ "เพื่อ" ประชาชนในท้องถิ่นก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นวิทยุชุมชนตามหลักสากล เนื่องจากกระบวนการตัดเลือกเนื้อหาและความเป็นเจ้าของยังไม่ได้เกิดจากความคิดสร้างสรรค์และการบริหารจัดการของประชาชนในชุมชนโดยตรง

จากรูปแบบวิทยุของรัฐที่เรียกได้ว่าเป็น "วิทยุสาธารณะ" ในระยะต่อมาจึงได้เกิดมีวิทยุของภาคธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักในการดำเนินงานทางวิทยุเพื่อแสวงหากำไรเป็นหลัก เช่น สถานีวิทยุขนาดเล็กในท้องถิ่นที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นหลังปี พ.ศ. 2492 นั้น ส่วนใหญ่มีบริษัทธุรกิจด้านบันเทิงหรือโฆษณาเข้ามาร่วมดำเนินการกิจการตั้งแต่การลงทุนปลูกสร้างอาคาร จัดหาเครื่องส่งอุปกรณ์ บำรุงรักษาอุปกรณ์ ขายเวลา หาโฆษณา และจัดทำรายการ หรือซื้อเวลาจากสถานีของรัฐแล้วมาย้ายเวลาต่อในลักษณะของใบประกอบคลังตามระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้

จากรูปแบบวิทยุของรัฐและวิทยุธุรกิจทั้งสองแบบที่กล่าวมา ในปี พ.ศ. 2534 (เมื่อ 10 ปีที่แล้ว) คนในกรุงเทพฯเริ่มได้รู้จักกับโฉมหน้าใหม่ของวิทยุอีกแบบหนึ่ง ซึ่งคลับคล้ายคลับคลาวว่าจะเป็น "วิทยุชุมชน" รูปแบบหนึ่ง คือสถานีวิทยุ จส.100 และสถานีวิทยุสวพ.91 (ปี พ.ศ. 2537) ทั้ง 2 สถานีนี้จะจัดรายการโดยมีประชาชนผู้ใช้งานเป็นผู้รายงานสถานการณ์การจราจรให้ทราบ ซึ่งเท่ากับว่าประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมจัด ร่วมเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ ถือว่าได้เข้าถึงสื่อและมีส่วนร่วมในการจัดรายการด้วย อย่างไรก็ได้ กลุ่มคนที่เข้าถึงสื่อนั้นก็เป็นเพียงคนกลุ่มนี้ แล้วในการคัดเลือกเนื้อหารายการ และกลั่นกรองออกอากาศ ยังเป็นอำนาจของผู้จัดรายการ และพนักงานของบริษัท หรือเจ้าหน้าที่สถานี ส่วนเจ้าของสถานีนั้นก็ยังเป็นกองหัวหน้าและกรรมการฯ ไม่ใช่ชุมชน

(๑) ตึงขุควิทยุชุมชนในไทยเสียที

ช่วงระยะเวลาของการมีวิทยุชุมชนในประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ “ช่วงทดลอง” และ “ช่วงของจริง”

ช่วงทดลอง ในปี พ.ศ. 2534 ได้มีการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชนที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับหลักการที่กล่าวมาข้างต้นให้มากที่สุดขึ้นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบ FM ที่จังหวัดจันทบุรี โดยนายสุรินทร์ แปลงประสพโชค ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ที่กำลังเรียนปริญญาโทอยู่ในขณะนั้น หลักการวิทยุชุมชนที่นำมาใช้คือ “การเป็นสื่อแบบประชาธิปไตย” (democratic media) และ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory communication) คือให้ประชาชนเข้าถึงสื่อด้วยง่าย (accessibility) ให้ประชาชนช่วยกันคิด วางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน (participation) และให้ประชาชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจการตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง (self-management) โดยมีนายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.จันทบุรี และคุณบดีคุณนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา (ดูรายละเอียดในกรณีศึกษาวิทยุชุมชน จ.จันทบุรี)

เป้าหมายของการทดลองจัดวิทยุชุมชนผ่านรายการชื่อว่า “รายการสร้างสรรค์จันทบุรี” นั้น เพื่อตอบคำถามหลัก ๆ 4 ข้อ คือ

1. จะเป็นไปได้ไหมที่จะมีวิทยุชุมชนในสังคมไทย
  2. จะต้องมีรูปแบบการบริหารจัดการวิทยุชุมชนในแบบใด
  3. จะต้องมีวิธีการผลิตเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนอย่างไร
  4. ผู้ฟังจะสนใจรับฟังวิทยุชุมชนมากขึ้นหรือไม่ เพราะมูลเหตุจุงใจอันใด
- หลังจากการทดลองส่งกระจายเสียงไปได้ 2 เดือน ผู้วิจัยก็ได้คำตอบ 4 ข้อ ดังนี้
1. มีความเป็นไปได้ที่จะจัดให้มีวิทยุชุมชนในประเทศไทย
  2. การบริหารจัดการนั้นจะต้องดำเนินการในรูปของคณะกรรมการที่มีตัวแทนของชุมชน เช่น ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครชุมชนเป็นกรรมการ ใช้รูปแบบการทำงานร่วมกันด้วยการประชุมปรึกษาหารือและแบ่งความรับผิดชอบกัน
  3. การผลิตเนื้อหาให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนนั้น จะต้องมีการสำรวจความต้องการของประชาชนก่อน และต้องมีการติดตามประเมินผลหลังจากทำการแล้ว
  4. หากมีเนื้อหาที่ตอบสนองและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น จำนวนผู้ฟังวิทยุชุมชนจะเพิ่มมากขึ้น

ช่วงของจริง ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะปฏิรูปทางการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อประเภทที่ใช้คลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้า เช่นวิทยุนั้น สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะให้มีการจัดสรุคลื่นความถี่อย่างเป็นธรรม ให้แก่หน่วยงานทั้งของรัฐ องค์กรเอกชน ไปจนถึงประชาชนในตำบลหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปในทุกที่ของประเทศไทย โดยมีความหวังว่า คลื่นความถี่เหล่านี้จะไม่เพียงถูกใช้เพื่อส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชนทางเดียว เช่น ที่เคยเป็นมา แต่จะถูกนำมาใช้เพื่อให้ประชาชน ส่งข่าวสารกลับมายังรัฐ และให้ประชาชนได้ ส่งข่าวสารถึงกันเองในแนวระนาบ เพื่อให้ข่าวสารที่แพร่กระจายหลากหลานนี้ มีบทบาทในการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 นี้ คือ ข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ” (กล่าวคือเป็นของชาติ ไม่ใช่ของรัฐ หรือรัฐบาลอีกด้วยไปแล้ว)

ข้อความในมาตราดังกล่าวเท่ากับเป็นการกรุยทางให้วิทยุชุมชนในความหมายที่แท้จริงมีโอกาสที่จะถือกำเนิดได้ในสังคมไทย และรัฐบาลในขณะนั้นได้ขานรับเจตนารณ์ของรัฐธรรมนูญด้วยการมอบนโยบายให้กรมประชาสัมพันธ์และองค์กรสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) จัดทำโครงการวิทยุชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541

ในส่วนของกรมประชาสัมพันธ์ได้รับลูก托จากนิตยสารของรัฐด้วยการวิเริ่มโครงการนำร่อง 2 โครงการประสานกันคือ โครงการนำร่องวิทยุชุมชนในจังหวัดทดลอง 19 จังหวัด และโครงการคนอปม. (การอบรมอาสาสมัครประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน) โดยหวังให้อาสาสมัครดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในรูปแบบของวิทยุชุมชน

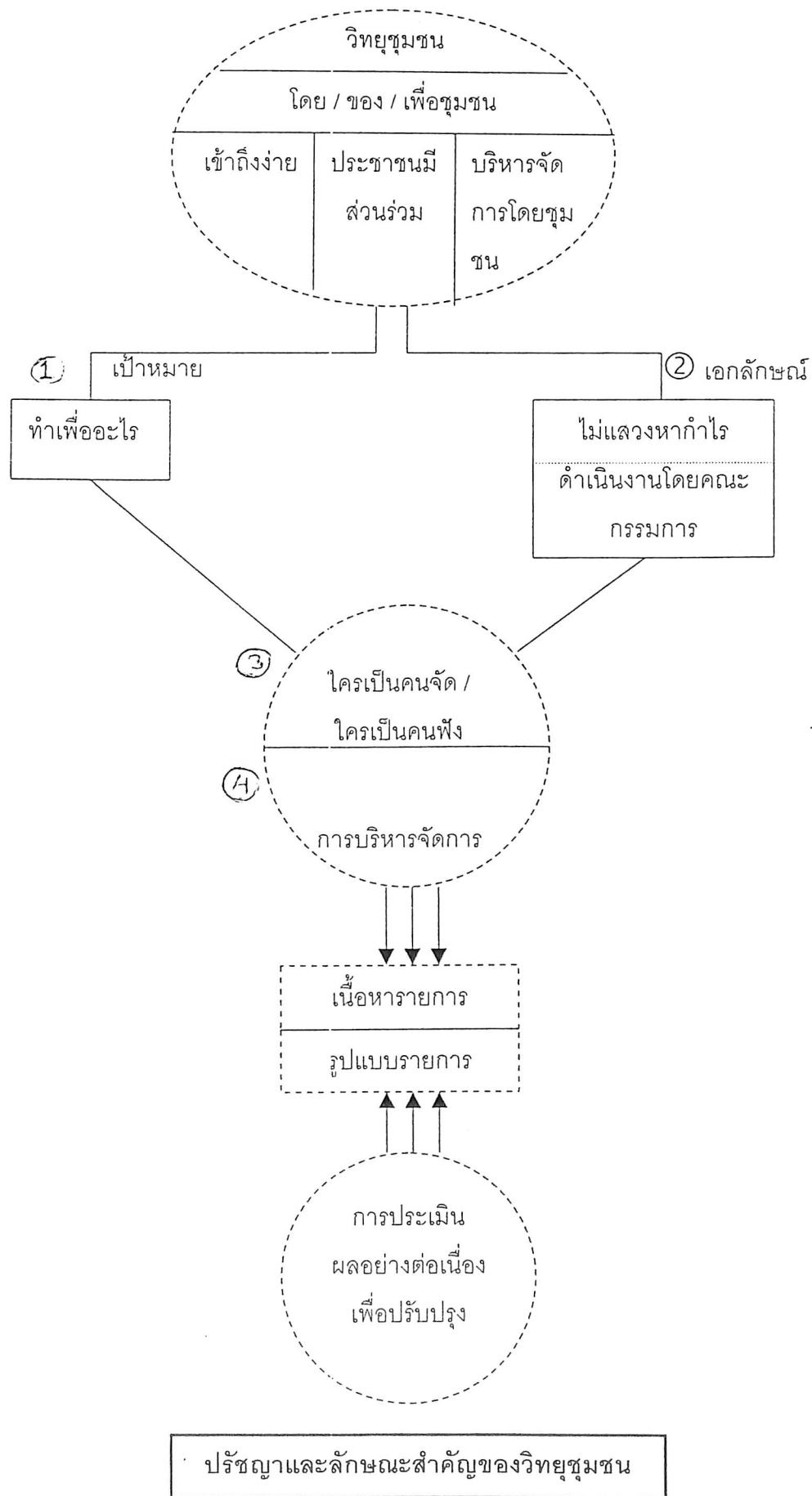
สำหรับโครงการทดลองวิทยุชุมชนใน 19 จังหวัดนั้น แต่ละจังหวัดต่างก็มีรูปแบบและวิธีดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น และได้มีบทเรียนอันหลากหลายจากการทดลองดังกล่าว เนื้อหาที่จะกล่าวถึงในตอนต่อไปนี้ จึงถอดมาจากการนำเสนอวิทยุชุมชนในประเทศไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมาประมาณ 4 – 5 ปีนี้ (พ.ศ. 2541 – 2545)

1.2 ปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน

ดังที่ได้เกริ่นมาแล้วว่า ความสนใจในเรื่องวิทยุชุมชนนั้น มีความเป็นมาเบื้องหลังคือการใช้ระบบการสื่อสารระบบหนึ่งเพื่อสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตย แต่เมื่อจะใช้การสื่อสารสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ตัวการสื่อสารเองก็ต้องมีประชาธิปไตยเสียก่อน เนื่องจากหลักความจริงที่ว่า “ไม่มีใครให้อะไร ในลิ้งที่ตัวเองก็ไม่มีได้”

และจากประวัติศาสตร์ของระบบวิทยุกระจายเสียงของประเทศไทยที่ได้กล่าวมาข้างต้น เราก็ได้เห็นแล้วว่า วิทยุกระจายเสียงได้พัฒนามาจากขั้นตอนของการเป็น “สื่อของรัฐ/สื่อสาธารณะ/สื่อระดับชาติ” เข้ามาสู่การเป็น “สื่อสุรักษา/สื่อเชิงพาณิชย์” และปัจจุบันก็เริ่มก้าวเข้าสู่ พัฒนาการขั้นสุดท้ายคือการเป็น “สื่อชุมชน/สื่อท้องถิน”

เมื่อเรามุ่งหวังจะใช้วิทยุชุมชนให้เป็นเครื่องมือหรือแนวทางสำคัญที่จะนำพาไปสู่สังคมประชาธิปไตย เรายังต้องทำความรู้จักกับเครื่องมือขั้นนี้ให้ถ่องแท้ เสมือนการจะรู้จักใช้น้ำ/พลังน้ำให้เป็นประโยชน์ เรายังต้องเข้าใจธรรมชาติของน้ำอย่างละเอียด

1.2.1 ปรัชญาของวิทยุชุมชน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า ปรัชญาของวิทยุชุมชนก็คือการเลียนแบบคำขวัญของหลักการประชาธิปไตยที่ว่า เป็นวิทยุ “โดย” “ของ” “เพื่อ” ชุมชนนั่นเอง โดยในที่นี้จะขอเน้นเรื่องลำดับขั้นของคำทั้งสามว่า จะต้องเริ่มต้นที่ “โดย” เสียก่อน กล่าวคือต้องให้ประชาชนเข้ามาดำเนินงานวิทยุชุมชน ต่อจากนั้นประชาชนจึงจะเกิดความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” และในท้ายที่สุดเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนก็จะเป็นไป “เพื่อ” ผลประโยชน์ของชุมชน วิทยุชุมชนจึงไม่ใช่วิทยุที่มีคนอื่นไปทำ เพื่อชุมชน แต่เป็นวิทยุที่ชุมชนทำเองเพื่อตนเอง

จากหลักปรัชญาของวิทยุชุมชน องค์กรยูเนสโกจึงได้วางเอาหลัก 3 ต้นของวิทยุชุมชน เอาไว้ดังนี้คือ

- (1) ต้องให้ประชาชน เข้าถึง ได้โดยง่าย (accessibility) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงในแง่ผู้ฟัง ผู้ร่วมผลิตรายการ ผู้ให้ข้อมูลและผู้บริหารจัดการ ฯลฯ
- (2) ต้องให้ประชาชนมี ส่วนร่วม ในรูปแบบต่าง ๆ (participation)
- (3) ต้องเป็นวิทยุที่ประชาชนมี การบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) คือ แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ “โดย” ชุมชนที่กล่าวไปข้างต้น (เนื่องจากพูดถึงเพียงคร่าว ๆ เป็นการเกินนำ และจะดูรายละเอียดในหัวข้อต่อ ๆ ไป)

1.2.2 ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน

จากหลักปรัชญาข้างต้นสามารถสกัดลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนออกมากได้เป็น 6 ลักษณะดังนี้

(1) ทำวิทยุไปเพื่ออะไรและเพื่อใครบ้าง เป็นคำถามเรื่องเป้าหมายที่คณะผู้ทำวิทยุชุมชนจะต้องปักใจไว้เป็นอย่างยั่งยืน ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เป้าหมายสูงสุดของวิทยุชุมชนคือ ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น เช่นถ้าคนในจังหวัดจันทบุรีทำผลงานไม่เป็น เนื่องจากความรู้ของวิทยุชุมชนจังหวัดจันทบุรีจะต้องเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการทำสวนผลไม้ ด้วยเหตุนี้ก่อนที่จะผลิตเนื้อหารายการวิทยุจะต้องมีการสำรวจความต้องการของคนในท้องถิ่นเสียก่อนเป็นอันดับแรก

และเนื่องจากไม่ได้จะชุมชนประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่ม หลายเพศ หลายวัย หลายอาชีพ ฯลฯ ดังนั้น วิทยุชุมชนจึงต้องมีหลักประกันและมาตรฐานว่าจะสามารถตอบสนองความต้องการของคนทุกกลุ่มได้ เช่นการมีตัวแทนของคนทุกกลุ่มเข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน หรือเป็นอาสาสมัคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มที่ด้อยโอกาสด้านการศึกษา/กลุ่มที่ไม่มี

ปากมีสียงในพื้นที่สาธารณะของวิทยุ เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็ก ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้ใช้สิทธิ์ด้านการสื่อสาร ทั้งในและเป็นผู้รับข่าวสารและผู้ส่งข่าวสารผ่านวิทยุชุมชน

(2) เอกลักษณ์ของวิทยุชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวิทยุชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างทั้งจากวิทยุสาธารณะ วิทยุชุมชนจะดำเนินการโดยคณะกรรมการที่เลือกตั้งมาจากตัวแทนกลุ่มของชุมชน มิใช่การแต่งตั้งแบบราชกิจ ส่วนวิธีดำเนินงานจะใช้การประชุมปรึกษาหารือแทนการลงรายการ

ส่วนความแตกต่างจากวิทยุธุรกิจคือ แม้ว่าวิทยุชุมชนจะต้องมีการแสวงหารายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายแต่เป้าหมายหลักของวิทยุชุมชนนั้นคือการไม่แสวงหาผลกำไรเช่นวิทยุธุรกิจ

(3) ใครเป็นคนจัด/ใครเป็นคนฟัง ในขณะที่วิทยุกระจายเสียงทั่วไปมักจะมีที่ตั้งอยู่ในเมืองแล้วมีการถ่ายทอดข่าวสารเรื่องราวจากในเมืองไปสู่ชนบทเพียงทางเดียว โดยที่ผู้จัดรายการผู้ดำเนินรายการจะเป็นคนในเมือง คนฟังก็จะเป็นชาวบ้านในชนบท การแบ่งแยกบทบาทระหว่างคนจัดรายการวิทยุกับคนฟังจะเป็นไปอย่างเด็ดขาด กล่าวคือ คนจัดก็ไม่เคยมาเป็นคนฟัง คนฟังก็ไม่เคยได้เข้าไปเป็นคนจัด

สำหรับภาพของวิทยุชุมชนจะแตกต่างออกไปโดยล้วนเชิง คือ

- ทั้งฝ่ายคนจัดและคนฟังล้วนเป็นคนในชุมชนทั้งสิ้น ผู้จัดรายการ/วิทยากร/แขกรับเชิญในวิทยุอาจจะเป็นกำนันหรืออาสาสมัครหรือชาวบ้านคนใดคนหนึ่งของชุมชน
- การเล่นบทบาทเป็นคนจัดรายการและผู้ฟังจะผลัดเปลี่ยนกัน เป็นการผลัดกันพูดผลัดกันฟังที่เรียกว่าเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (มิใช่เป็นแบบเดินทางเดียว)
- แม้แต่การเล่นเป็นบทบาทผู้ฟัง ชาวบ้านก็จะไม่เป็นเพียงผู้ฟังที่ฟังแล้วเงียบ ๆ เฉย ๆ แต่ผู้ฟังสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในรายการวิทยุได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์เข้าไปในรายการขณะมีการสัมภาษณ์ เขียนจดหมายไปติดหมากรายการฯลฯ

(4) บริหารจัดการอย่างไร/แบบไหน/โดยใคร ในปัจจุบันเราอาจจะรับฟังรายการวิทยุจำนวนมากที่ใช้คือว่า รายการวิทยุชุมชนบ้าง หรือเป็นรายการที่ให้บริการข่าวสารแก่ชุมชนรายการที่เปิดให้มีประชาชนร่วงทุกข์เข้าไปได้ ฯลฯ ถึงแม้รายการเหล่านี้จะมีหน้าตาละม้ายคล้ายคลึงกับวิทยุชุมชน แต่ก็ยังไม่ใช่ตัวจริงเสียงจริง เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ววิทยุดังกล่าวยังคงเป็นเพียงแค่วิทยุ “เพื่อ” ชุมชน แต่ยังไม่ใช่วิทยุ “โดย” ชุมชน

นี่ก็หมายความว่าหัวใจสำคัญหัวหนึ่งของการเป็นวิทยุชุมชนจะต้องมี “การบริหารจัดการโดยชุมชน” โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

- เป็นรูปแบบบริหารจัดการโดยคณะกรรมการที่ประกอบด้วยบุคคลจากหลาย ๗
ฝ่าย เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ แต่ที่สำคัญและเป็นหลักก็คือ ตัวแทนของชุม
ชนที่มาจากการกลุ่มบุคคลในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว
- คณะกรรมการต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน ต้องปราศจากการแทรก
แซงหรือครอบงำของรัฐ นักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ
- มีรูปแบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วน
ร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง
- มีการทำงานที่มีภาระวางแผนงาน มีมาตรฐานการทำงาน มีลักษณะที่ โปร่งใส
สามารถเปิดให้ตรวจสอบได้ และมีหลักเกณฑ์ในการทำงานที่ชัดเจนแน่นอน

(5) เนื้อหา/รูปแบบรายการเป็นแบบไหน ลักษณะสำคัญของเนื้อหา รูปแบบราย
การของวิทยุชุมชนจะเป็นมาตรฐานด้วกวิทยุชุมชนนั้นได้กำหนดที่ตามสมญาณหรือไม่ คือ

- เป็นเนื้อหา/รูปแบบที่ ตอบสนองความต้องการของชุมชนแต่ละแห่ง
- มีเนื้อหา/รูปแบบที่ หลากหลาย ครอบคลุมความสนใจ ความต้องการและผล
ประโยชน์ของคนทุกกลุ่ม และเพื่อให้สอดรับกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนที่มี
หลากหลายมิติ เช่น เรื่องการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน การปกครอง ศิลปวัฒน
ธรรม มรดกด้านภูมิปัญญาของชุมชน ส่งเสริมศิลธรรมศาสนา การพัฒนาความ
บันเทิงและการละเล่น ประเพณีพิธีกรรม ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน
- เนื่องจากการสื่อสารเป็นลักษณะของหนึ่งของชุมชน ดังนั้นเนื้อหา/วิธีการนำเสนอ/
และรูปแบบรายการจึงควรให้สิทธิแก่ชุมชนในการดำเนินการให้สอดคล้องกับ
ประเพณีและวัฒนธรรมหรือสินิยมของชุมชน ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือการใช้
ภาษาท้องถิ่น ดังนั้นเนื้อหาและรูปแบบรายการของวิทยุชุมชนในแต่ละที่จึงไม่จำ
เป็นต้องเป็นสูตรเดียวกันทั่วประเทศ

นอกจากนั้นลักษณะของเนื้อหาและรูปแบบของรายการจะต้องส่งเสริมการสื่อสารใน
แนวอนคีคือ การลือลาระหว่างประชาชนกับประชาชนมากกว่าจะเป็นการสื่อสารในแนวดึงจากรัฐ
บาลสู่ประชาชนเท่านั้น

(6) มีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลมักจะเป็นจุดอ่อนของการ
ทำงานในระบบวิทยุสาธารณะ ส่วนระบบวิทยุธุรกิจนั้นก็จะเป็นเพียงการประเมินปริมาณของผู้ฟัง
เพื่อการขยายโฆษณาเท่านั้น

แต่การประเมินผลอย่างต่อเนื่องเป็นหัวใจที่สองของการทำวิทยุชุมชนที่จำเป็น
ต้องมีการดำเนินการอย่างจะขาดเสียไม่ได้ เป้าหมายและเเม้มที่จะประเมินนั้น ต้องมีหลากหลาย
มากกว่าการประเมินปริมาณผู้ฟังเท่านั้น โดยที่การประเมินนั้นจะเป็นทั้งการ "เหลียวไปข้างหลัง"

เพื่อดูว่าเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้นั้นบรรลุหรือไม่และเป็นทั้งการ “แล้วไปข้างหน้า” เพื่อแสดงให้เห็นทางพัฒนาวิทยุชุมชนต่อ

1.2.3 ระดับของการเป็นวิทยุชุมชน

เนื่องจากปรัชญาและลักษณะของวิทยุชุมชนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นรูปแบบสูงสุดของวิทยุชุมชน แต่ทว่าในสภาพความเป็นจริงการเป็นวิทยุชุมชนคงต้องเริ่มต้นด้วยการ “เป็นวิทยุชุมชนดังนี้” ไปเป็นแบบเข้มข้นของการเป็นวิทยุชุมชนดังนี้

(1) ระดับรายการ “เพื่อชุมชน” ที่มีผู้จัด/เจ้าของรายการ/เจ้าของสถานีเป็นผู้อื่น แต่จัดรายการเพื่อบริการชุมชน เช่น ประกาศของหาย ประชาสัมพันธ์งานของชุมชน ฯลฯ โดยประชาชนหรือผู้ฟังอาจจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอก แต่ผู้จัดรายการจะเป็นผู้เลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง วิทยุชุมชนส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในขณะนี้ของไทยจัดอยู่ในระดับนี้

(2) ระดับที่มีประชาชนเข้ามาร่วมรายการ เช่นรายการของจส.100 หรือส. พ.91 รายการร่วมด้วยช่วยกันของ INN เป็นต้น โดยทางสถานีจะเป็นผู้กำหนดกรอบให้ แล้วให้ประชาชนเป็นผู้นำเสนอเนื้อหาและพูดนำเสนอด้วยตนเอง โดยทางสถานีจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา บรรดาโครงสร้างนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์จะจัดเป็นวิทยุชุมชนในระดับนี้

(3) ระดับ “รายการโดยชุมชน” “ได้แก่รูปแบบที่เจ้าของสถานีแบ่งช่วงเวลารายการโดยการนิ่งให้ตัวแทนของประชาชนที่ได้รับเลือกขึ้นมาในรูปของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” มาจัดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอด้วยตัวเอง โดยทางสถานีจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา บรรดาโครงสร้างนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์จะจัดเป็นวิทยุชุมชนในระดับนี้

(4) ระดับสถานี ในระดับนี้จะอาศัยอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนประชาชนเข้ามาร่วมตัดสินใจในหน้าที่ต่าง ๆ ในสถานี และบริหารรายการทั้งหมด แต่สถานียังเป็นของหน่วยงานของรัฐ

(5) ระดับชุมชนเป็นเจ้าของสถานี ในระดับนี้ ประชาชนในชุมชนจะรวมตัวกันขึ้นขอกลั่นความคิดเห็น แลลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุเป็นของชุมชน แต่ทว่าชุมชนจะแต่งตั้งคณะกรรมการวิทยุชุมชนที่อาจจะว่าจ้างพนักงาน ผู้จัดการมืออาชีพ อาสาสมัคร ให้เข้ามาดำเนินงานตามแนวทางนโยบายของคณะกรรมการ

(6) ระดับชุมชนเป็นเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่น ในระดับนี้ ก็จะเหมือนกับระดับที่ 5 เพียงแต่การดำเนินงานของสถานีในทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครจากชุมชนที่ได้รับการฝึกอบรมในด้านต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในวิทยุมากกว่าเพียงแค่ระดับ “เป็นเจ้าของ” (ownership) หากแต่เป็นระดับ “ปฏิบัติการ” ด้วย (operation)

การแบ่งระดับทั้งหมดนี้ ก็เพื่อให้เห็นสภาพความก้าวหน้าของวิทยุชุมชนที่สั่งคมไทยควรจะพัฒนาไปก้าวหน้าขึ้นสู่ระดับที่สูงขึ้น

1.3 กว�หมายที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนในประเทศไทย

เนื่องจากวิทยุเป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกิจการสาธารณสุข ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเป็นการดำเนินการภายใต้กฎหมาย สำหรับวิทยุชุมชนในปัจจุบันนั้น เป็นแนวคิดที่เกิดจากการปฏิรูปทางการเมืองของไทยที่มีจุดเริ่มต้นแต่เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในกฎหมายฉบับนี้มีมาตราที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิทยุชุมชนอยู่ 3 มาตราคือ มาตรา 39, 40 และ 41 และมีอีกหลายมาตราที่เกี่ยวข้องโดยทางอ้อม เช่น มาตรา 37, มาตรา 58, 59, 60

(ก) กว�หมายที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนโดยตรง ได้แก่มาตราที่เกี่ยวกับการจัดสรรคลื่นความถี่คือ

มาตรา 40 มีข้อความสำคัญ 3 ข้อคือ

(1) คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ

(2) ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ตามวรรคหนึ่ง และกำกับดูแลการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

(3) การดำเนินการตามวาระสองด้านค่านึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติ และระดับท้องถิ่นทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐ และประโยชน์สาธารณะอื่น รวมทั้งการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

จากข้อความในทั้ง 3 วรรคนี้ จะเห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากเดิม คือ เรื่องการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ซึ่งแต่เดิม “รัฐหรือรัฐบาล” เคยเป็นเจ้าของ ในมาตรา 40 นี้ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า คลื่นความถี่นั้นเป็น “ของชาติ” ซึ่งหมายความว่าเป็นของประชาชนทุกคนนั่นเอง และยังกำหนด เป้าหมายของการใช้คลื่นความถี่เอาไว้อย่างชัดเจนว่า ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งหากจะเห็นว่า ทั้งหมดนี้คือเงื่อนไขสำหรับการดำเนินการของวิทยุท้องถิ่นนี้เอง

ทั้งนี้ในจากราช 2 ของมาตราเรื่อง ทำให้เกิดพระราชบัญญัติ (พรบ.) องค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ (ที่รู้จักกันในนามย่อว่า กสท.) และกิจการโทรคมนาคม (หรือ กทม.) ในปี พ.ศ. 2543 ในพรบ.นี้มีมาตราที่สำคัญและซึ่งได้ชัดเจนยิ่งขึ้นคือ มาตรา 26 วรรค 4 บัญญัติไว้ว่า

“การจัดทำแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์” และการอนุญาตให้ประกอบกิจการดังกล่าวต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างผู้ประกอบการภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยจะต้องจัดให้ภาคประชาชนได้ใช้คลื่นความถี่ไม่น้อยกว่าร้อยละยี่สิบ” ซึ่งก็เท่ากับว่าได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่าต้องกันพื้นที่เอาไว้ 20% ให้เป็นวิทยุชุมชนที่ประชาชนเป็นเจ้าของคลื่นเอง เป็นเจ้าของสถานีเอง และเข้ามาดำเนินการเอง

มาตรา 39 ซึ่งเป็นกฎหมายที่รับรองเสรีภาพในการสื่อสาร มีข้อความสำคัญ 5 วรรค คือ

- (1) บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น (ในมาตรฐานนี้หมายความว่า ประชาชนมีสิทธิทั้งจะเป็นผู้รับสารและผู้ส่งข่าวสารได้)
- (2) การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคล เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเลื่อมทramaทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน
- (3) การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์ เพื่อริบตอนเสรีภาพตามมาตรฐานนี้จะกระทำไม่ได้
- (4) การให้นำข่าวหรือรายงานไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนจะไปโฆษณาในหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ จะกระทำไม่ได้ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศไทยในภาวะสงครามหรือการรบ แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งได้ตราขึ้นตามความในวรรคสอง
- (5) เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ
- (6) การให้เงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นคุดหนุนหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน รัฐจะกระทำไม่ได้

มาตรา 41 เป็นกฎหมายที่รับรองเสรีภาพของพนักงาน ลูกจ้างในกิจการสื่อมวลชนของรัฐ และเอกชน อันมีข้อความสำคัญดังนี้

- (1) พนักงานหรือลูกจ้างของเอกชนที่ประกอบกิจการหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ ย่อมมีเสรีภาพในการเสนอข่าวและแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัด

ตามรัฐธรรมนูญโดยไม่ตกรอยู่ภายใต้ความต้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือเจ้าของกิจการนั้น แต่ต้องไม่ผิดจรรยาบรรณแห่งการประกอบอาชีพ

(2) ข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ ในกิจการวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ยอมมีเสรีภาพ เช่นเดียวกับพนักงานหรือลูกจ้างของเอกชนตามวาระคนนี้

(๔) กognomyaiที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนโดยทางอ้อม

นอกเหนือจากกognomyaiทั้ง 3 มาตราที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรคลื่น เสรีภาพในการสื่อสารของประชาชนและเสรีภาพของผู้ที่ทำงานด้านการสื่อสารแล้ว ยังมีกognomyaiฉบับอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิเสรีภาพในการสื่อสารซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับการทำงานวิทยุชุมชน อันได้แก่

มาตรา 37 ได้รับรองให้บุคคลที่มีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันได้โดยทางที่ชอบด้วยกognomyai ในทางปฏิบัติ หมายความว่า ประชาชนมีสิทธิที่จะส่งข่าวสารเพื่อเผยแพร่ให้คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชนได้รู้โดยผ่านวิทยุชุมชนหรือสื่อมวลชนอื่นๆ

มาตรา 58 ได้รับรองสิทธิของบุคคลในการรับทราบข้อมูล หรือข่าวสารสาธารณะของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น มาตรานี้ช่วยให้ประชาชนสามารถแสวงหาข่าวสารสาธารณะที่เป็นของหน่วยราชการ เช่น งบประมาณพัฒนาตำบล แผนการสร้างสาธารณูปโภคของชุมชนได้

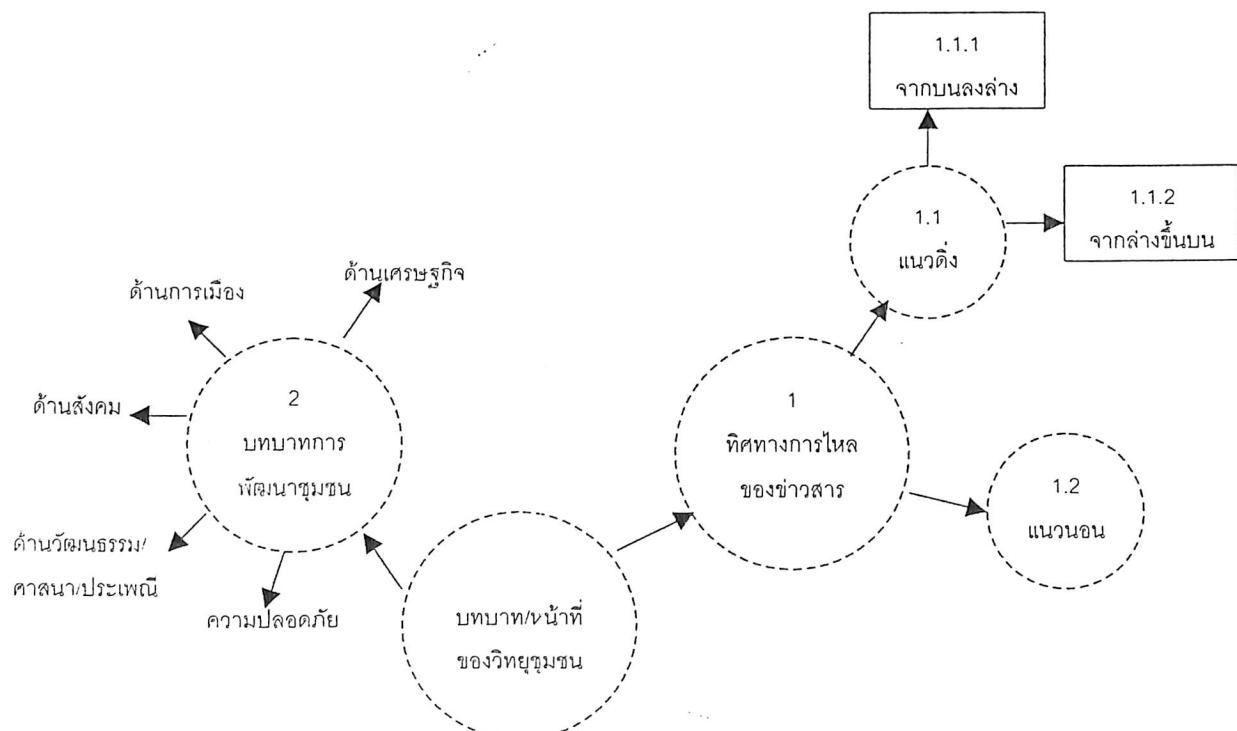
มาตรา 59 ได้รับรองสิทธิของบุคคลที่จะได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ ฯลฯ ก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้ส่วนเสียสำคัญอื่น ๆ และสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสังคม กognomyaiข้อนี้ ทำให้ประชาชนมีสิทธิที่จะขอให้หน่วยราชการหรือธุรกิจเอกชนต้องเปิดเผยข้อมูลแก่ชุมชนที่เราวรู้จักกันในนามของ “การทำประชารัฐ” ในกรณีที่จะมีการก่อสร้างท่อก๊าซ โรงงาน พลังไฟฟ้านิวเคลียร์ และอื่น ๆ

มาตรา 60 ซึ่งได้รับรองสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางการปกครองที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพ

1.4 บทบาทหน้าที่และประโยชน์ของวิทยุชุมชน

จากผลงานวิจัยวิทยุชุมชนที่เป็นโครงการนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์ในเขตจังหวัดนราธิวาส ดำเนินการโดยอาจารย์วีระพงษ์ พลนิกรกิจและคณะ (2545) ซึ่งได้วิเคราะห์ตัวเนื้อหาอย่างละเอียด ให้เห็นว่า วิทยุชุมชนที่มีสถานภาพเพียงแต่ระดับรายการ (ระดับที่ 3) เท่านั้น ก็ยังสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างมากมาย โดยสามารถเล่นทั้ง บทบาทเดิม ที่วิทยุทั่วไปเคยแสดง และการเพิ่มเติม บทบาทใหม่ ที่วิทยุทั่วไปไม่สามารถจะแสดงได้

จากบทบาทที่หลากหลาย ในที่นี้จะแบ่งประเภทบทบาทโดยใช้เกณฑ์ 2 เกณฑ์คือ ทิศทางของการไหลของข่าวสาร (Information Flow) และบทบาทในการพัฒนาชุมชน

1.4.1 การแสดงบทบาทของวิทยุชุมชนตามทิศทางการไหลของข่าวสาร

แบ่งได้เป็น 2 ทิศทางคือ

(1.1) ในแนวตั้ง

(1.1.1) การไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (top-down flow) มักเป็นบทบาทเดิมที่วิทยุสาธารณะ/วิทยุส่วนกลาง/วิทยุแห่งชาติแสดงอยู่ ดีอ

- บทบาทเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารของหน่วยงานราชการไม่ว่าจะเป็นส่วนกลางหรือหน่วยงานท้องถิ่นสู่ประชาชน
- บทบาทในการแจ้งข้อมูลข่าวสารทั่วไป เช่น ข่าวเศรษฐกิจ ข่าวการเมือง ข่าวสังคม
- บทบาทในการให้การศึกษา/ให้ความรู้จากหน่วยงาน – สถาบันการศึกษา
- บทบาทในการเป็นเครื่องมือทางการเมืองระดับชาติ เช่น การให้ความรู้เรื่องการเลือกตั้ง
- บทบาทในการชี้แจงรักษาความสงบเรียบร้อย ลดข้อต่อรอง ความตึงเครียดในสังคม เช่น ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พะมมาธารัพิริย์

(1.1.2.) การไหลของข่าวสารจากล่างขึ้นบน (bottom-up flow) เป็นทิศทางการไหลที่ตรงกันข้ามกับบทบาทเดิมที่วิทยุเคยแสดงอยู่ เช่น

- บทบาทในการเป็นช่องทางการร้องเรียนและสอบถามข้อมูล เช่น ที่เราอาจคุ้นเคยในรายการ "ร้องทุกษ์ชาวบ้าน" ของสถานีโทรทัศน์
- บทบาทในการเป็นช่องทางติดตามตรวจสอบปัญหาของประชาชน ในขณะที่บทบาทแรกที่กล่าวถึงนั้นเป็นเพียงครึ่งทางเท่านั้น ซึ่งหากมีปรากฏการณ์ว่า "ร้องเรียนแล้ว แต่ก็เงียบหายไป หรือไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น" การร้องเรียนที่เป็นหมันย่อมทำให้ประชาชนเบื่อหน่ายต่อการส่งข่าวสารจากล่างขึ้นบน เพื่อให้แก้ปัญหามีลักษณะควบรวมๆ วิทยุชุมชนจะต้องแสดงบทบาทในการติดตามตรวจสอบการแก้ปัญหาไปจนสุดเดือนทาง
- การนำเสนออัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของชุมชนออกสู่โลกภายนอก เช่น บรรดารายการ "ของดีบ้านเรา" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ทั้งหลาย

(1.2) ในแนวอน การเล่นบทบาทเป็นช่องทางให้มีการติดต่อสื่อสารในแนวอน ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านด้วยกันเองนั้น ถือได้ว่าเป็นมิติใหม่ของวิทยุชุมชนที่เดียว การแสดงบทบาทในเชิงแนวอนมีการทำได้หลายรูปแบบ เช่น

- การเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับประชาชนกันเอง เช่น เป็นจุดพบระหว่างชาวบ้านที่เป็นวิทยากรกับเป็นผู้ฟังที่สนใจ
- บทบาทในการเป็นเวทีแสดงความคิดเห็น ทั้งความคิดเห็นต่อเรื่องราวทั่ว ๆ ไป (เช่น เพศที่สาม รักในวัยเรียน ฯลฯ) และความคิดเห็นต่อปัญหาของชุมชน รวมทั้งเป็นพื้นที่ร่วบรวมข้อมูลเสนอแนะต่อการแก้ปัญหาขั้นเป็นไปตามหลักการที่สำคัญ "หลายหัวดีกว่าหัวเดียว"

- เป็นจุดประisanความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชุมชน ในประเพณีดั้งเดิมของไทยมีคำว่า “พริกอยู่บ้านเห็นอ” เกลืออยู่บ้านได้ หัวตะไคร้้อยู่บ้านเพื่อน” อันหมายความถึงการช่วยเหลือเอื้ออาทรระหว่างชุมชนเมื่อกิจกรรมเหตุเพหภัยกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งในปัจจุบันนี้วิทยุชุมชนจะสามารถแสดงบทบาทเป็นตัวต่อสายความช่วยเหลือให้ได้ดีขึ้นได้

1.4.2 การแสดงบทบาทในการพัฒนาชุมชน

ในกระบวนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในปัจจุบันนี้ วิทยุชุมชนสามารถจะเป็นพลังสำคัญพลังหนึ่งในการเข้าร่วมกับการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ดังนี้

- (1) บทบาทในการเสริมพลังทางเศรษฐกิจ เช่น การเผยแพร่องค์ความรู้ของชุมชน การแนะนำอาชีพ ฯลฯ
- (2) บทบาทในการติดตาม/จับตาดู/วิพากษ์วิจารณ์การเมืองระดับท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบแนวทาง/นโยบาย/การปฏิบัติงานของรัฐบาลเมืองในชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ
- (3) บทบาทในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การแสดงโคลาช ลิเก ประเพณีแข่งเรือ ฯลฯ
- (4) บทบาทในการขัดเกลาทางสังคม เช่น การส่งเสริมค่านิยมเรื่องความเชื่ันแข็ง เช่น รักกัน genuinely รักษาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- (5) บทบาทในการระดมความร่วมมือ (Mobilization) เช่น ในช่วงเวลาที่ต้องการการร่วมมือร่วมแรงร่วมใจทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การรณรงค์ป้องกันพิษสูนขับ้า โรคเอดส์ ฯลฯ
- (6) บทบาทในการเตือนภัย วิทยุชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นยามป้องกันชุมชนให้รู้ตัวล่วงหน้าจากภัยอันตรายต่าง ๆ การที่วิทยุชุมชนจะแสดงบทบาทนี้ได้ ก็ต้องหมายความว่า เมื่อว่าเนื้อหาของวิทยุชุมชนจะเป็นเรื่องราวในชุมชน แต่ผู้รับผิดชอบวิทยุชุมชนก็ต้องเปิดตัวเปิดรับข่าวสารจากโลกภายนอกเพื่อจะได้เป็น “แหล่งหน้าของการรับรู้ข่าวสาร” และนำมานำเสนอต่อให้แก่ชุมชน เช่น ภัยจากน้ำท่วม ไฟป่า โรคระบาด ฯลฯ
- (7) บทบาทในการประสานความสามัคคี (integration) หรือเป็นลักษณะในการจัดการกับความขัดแย้ง แน่นอนว่า ในทุกชุมชนย่อมไม่มีอาจหลีกเลี่ยงความขัดแย้งทั้งที่มาจากการภายในชุมชนเอง หรือความขัดแย้งที่เกิดมาจากการนอก ในท่ามกลางความขัดแย้งดังกล่าว วิทยุชุมชนอาจจะเล่นบทเป็น “พื้นที่เจรจา” ให้ทุกฝ่ายได้เข้ามาเจรจาตกลงต่อรองกัน

(8) บทบาทในการสร้างบุคลิกภาพแบบใหม่ให้แก่คนในชุมชน เมื่อวิทยุชุมชนได้เบิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้เข้ามามีปากมีเสียงในพื้นที่สาธารณะ ก็เท่ากับว่าวิทยุชุมชนได้เป็นเวทีสำหรับฝึกหัดให้ประชาชนรู้จักแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณะ

สำหรับบทบาทที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะสามารถใช้เป็นกรอบเพื่อประเมินความก้าวหน้าของวิทยุชุมชน กล่าวคือ ยังนับวันสัดส่วนของการแสดงบทบาทเพื่อเชื่อมต่อการสื่อสารในแนวอนุควรจะมีมากขึ้น ในขณะที่สัดส่วนของการสื่อสารจากบันลั่งควรจะลดลง จึงจะหมายความว่า วิทยุชุมชนได้ทำหน้าที่เข้าใกล้กับโฉมหน้าที่แท้จริงของวิทยุชุมชนมากยิ่งขึ้น

1.4.3 ประโยชน์ของวิทยุชุมชน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ได้มีโอกาสสัมผัสกับวิทยุชุมชนจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชน หลายต่อหลายคนชี้ว่า พอกจะประมวลประโยชน์ของวิทยุชุมชนจากทัศนะของชาวบ้านได้ดังนี้ เช่น

- (1) วิทยุชุมชนให้โอกาสประชาชนได้มีสิทธิแสดงความคิดเห็นผ่านที่สาธารณะ ได้พูดในสิ่งที่อยากพูด
- (2) ช่วยให้ประชาชนได้รับทราบข่าวที่ต้องการทราบ
- (3) ช่วยให้ประชาชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับรัฐบาล (จากแต่เดิมที่รับฟังรัฐบาลอยู่ฝ่ายเดียว) โดยเฉพาะเรื่องการแลกเปลี่ยนการแก้ปัญหาชุมชน เพราะชาวบ้านจะรู้เรื่องของชุมชนดีกว่ารัฐบาล
- (4) ชาวบ้านสามารถใช้วิทยุชุมชนติดตามและตรวจสอบการทำงานสาธารณูปการที่สาธารณะได้
- (5) ชาวบ้านสามารถใช้วิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตได้ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำนาหากิน ศุภภาพอนามัย วัฒนธรรมศิลธรรม การปกคล้อง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- (6) เนื่องจากวิทยุชุมชนได้นำเสนอเรื่องราวที่เป็นความภาคภูมิใจ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านไปเล่าสู่กันฟัง ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตัวเอง และมีความมั่นใจในตนเอง
- (7) วิทยุชุมชนเป็นช่องทางให้ชาวบ้านได้แสดงความต้องการให้โลกภายนอกได้รับรู้ เป็นต้น

1.5 หลักการดำเนินงานที่ดีของวิทยุชุมชน

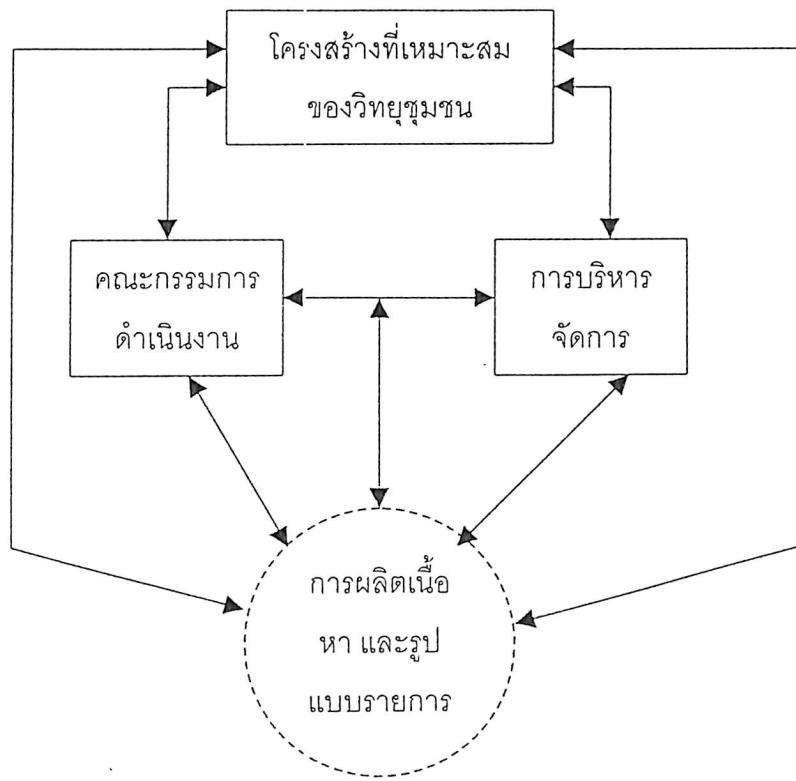
เพื่อให้วิทยุชุมชนได้เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยและพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง การดำเนินงานวิทยุชุมชนจำเป็นต้องเป็นไปตามหลักการที่แท้จริงและถูกต้องของการทำงานวิทยุชุมชน ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักการสำคัญ ๆ ของการดำเนินงานวิทยุชุมชน 4 หลักการคือ

- 1.5.1 โครงสร้างที่เหมาะสมของวิทยุชุมชน

1.5.2 คณะกรรมการดำเนินงาน

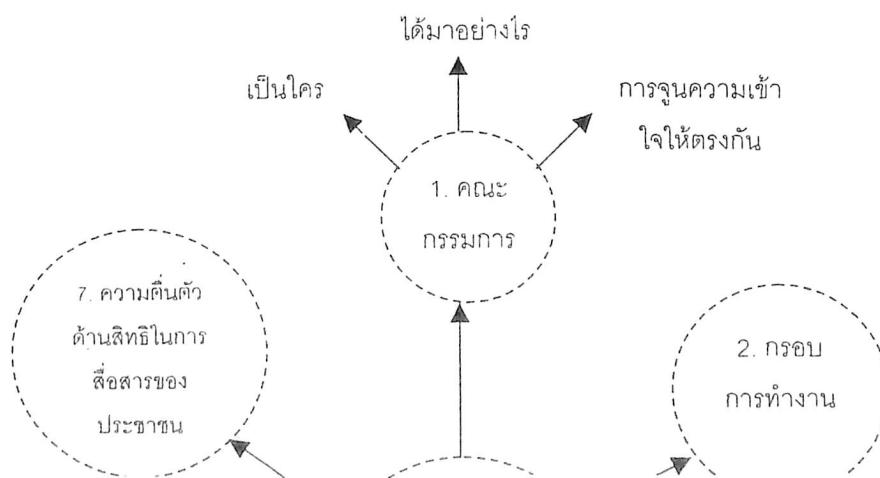
1.5.3 การบริหารจัดการ

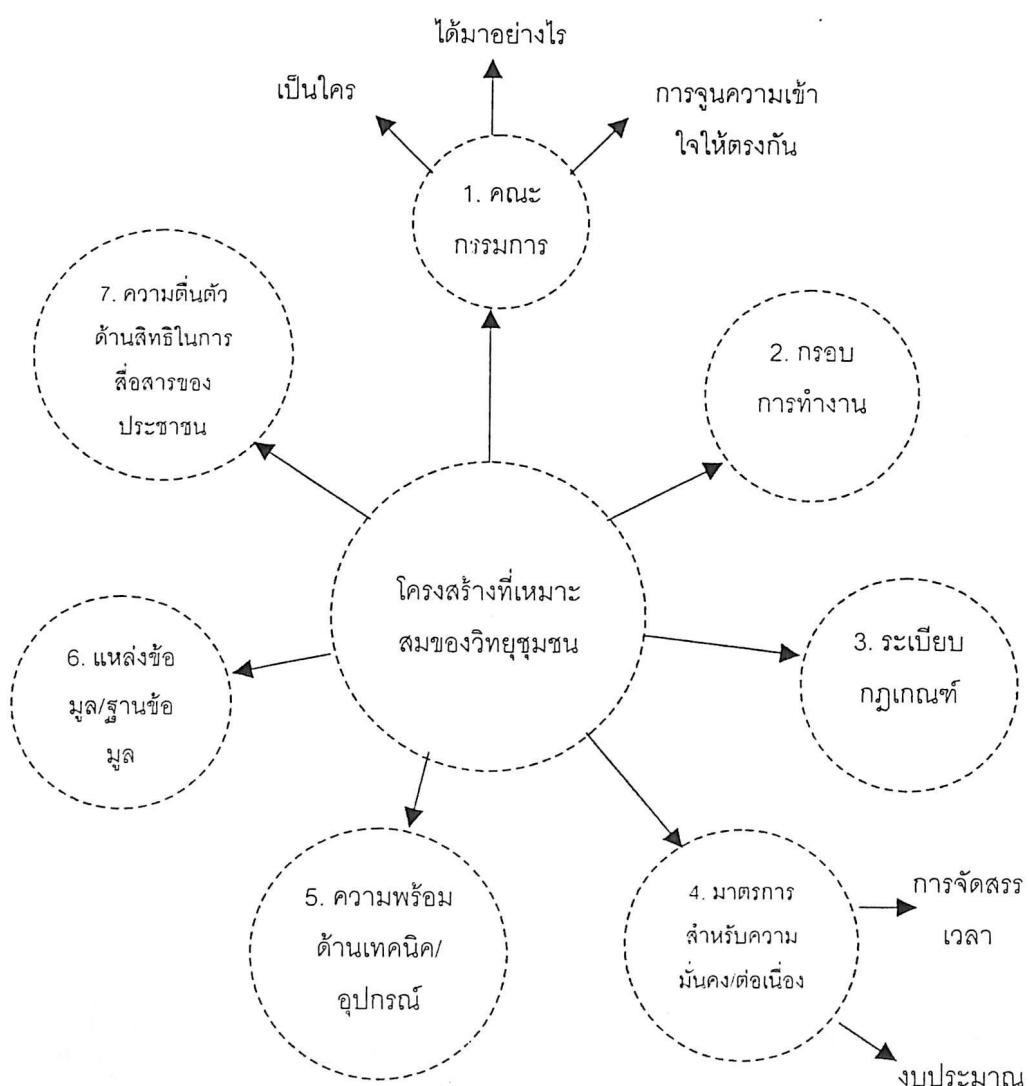
1.5.4 หลักการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการ

1.5.1 โครงสร้างที่เหมาะสมของวิทยุชุมชน

หากเปรียบเทียบว่าการดำเนินงานของวิทยุชุมชนเป็นเสมือนการก่อสร้างบ้านหลังหนึ่ง ความแข็งแรงทนทานของบ้านหลังหนึ่ง ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับโครงสร้างของตัวบ้าน อันได้แก่การตอกเสาและ การปรับสภาพพื้นดิน ในปีนี้ จึงขอเสนอโครงสร้างที่เหมาะสมที่จะค้ำจุนให้งานวิทยุชุมชน มีความเข้มแข็งดังนี้

( ) ก่อนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของโครงสร้างที่เหมาะสมของวิทยุชุมชนนี้ ขอขอนำกลับไปถึงเรื่องระดับของวิทยุชุมชนที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว เพื่อแสดงให้เห็นว่า "วันนี้ วิทยุชุมชนของไทยเรากำลังอยู่ที่ตรงไหน และพรุ่งนี้เราจะกำลังเดินขึ้นไปถึงตรงไหน"

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ปัจจุบันนี้ วิทยุชุมชนของไทยยังอยู่เพียงแต่ระดับเตาไฟเพียงตัวตั้งๆ คือเป็นวิทยุชุมชนระดับที่หน่วยงานรัฐให้เวลาบางช่วงมาจัดทำรายการเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ก็คงต้องถือว่า ช่วงเวลาที่เป็นช่วงเวลาแห่งการฝึกซ้อมของประชาชน ซึ่งควรจะเรียนรู้ให้มากที่สุด และทุกรายการควรจะมีการวางแผนงานเพื่อการเติบโตไปเป็นสถานีของชุมชนเอง

สำหรับในอนาคตหากรายการวิทยุชุมชนรายการใดมีความพร้อม ก็จะจะแปรความไฟฟ์ผันให้กลายเป็นจริงด้วยการยกระดับการเป็นวิทยุชุมชนที่ชุมชนเป็นเจ้าของสถานี ซึ่งผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับอนาคตเอาไว้ดังนี้

- ที่ตั้งของสถานี ในอนาคตควรกระจายไปอยู่ระดับอำเภอ เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึง และมีส่วนร่วมของประชาชน
- ขนาดของสถานี ควรเป็นองค์กรขนาดเล็ก เพื่อให้มีความคล่องตัว
- เนื่องจากธรรมชาติของงานวิทยุ เป็นงานที่ต้องทำอย่างเป็นประจำสม่ำเสมอ ต้องทำทุกวัน ดังนั้น จึงควรมีระบบบุคลากร 2 ระบบ คือ พนักงานประจำและอาสาสมัคร เพื่อให้มีทั้งความต่อเนื่องและการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะจำนวนอาสาสมัครนั้นต้องเปิดกว้างให้มากที่สุด

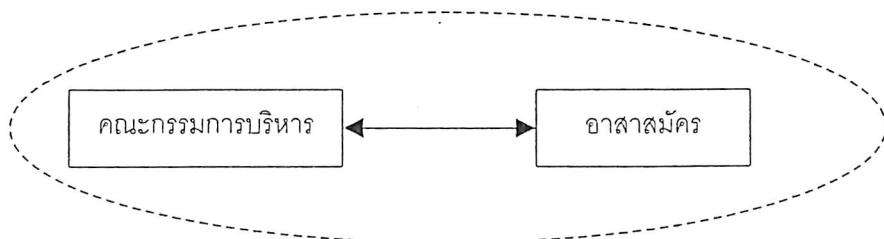
(+) สำหรับโครงสร้างที่เหมาะสมสมสำหรับวิทยุชุมชนที่จะนำเสนอในที่นี้นั้น จะยังคงเป็นโครงสร้างที่เหมาะสมสมสำหรับ “วิทยุชุมชนของวันนี้” เท่านั้น คือเป็นวิทยุชุมชนในระดับรายการที่หน่วยงานรัฐ/เจ้าสถานให้เวลาามาจัดทำเท่านั้น

(1) องค์ประกอบของคณะกรรมการทำงานวิทยุชุมชน

(1.1) โครงสร้างเป็นคณะกรรมการทำงาน

จากธรรมชาติของงานวิทยุที่ได้กล่าวมาแล้ว โครงสร้างของการทำงานวิทยุชุมชนควรเป็นระบบบุคลากรคู่ขนานคือ มีคณะกรรมการวิทยุชุมชนที่ทำงานประจำ และมีอาสาสมัครที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งผลการวิจัยวิทยุชุมชนที่จังหวัดบุรีรัมย์ได้พิสูจน์แล้วว่า ระบบบุคลากรคู่ขนานดังกล่าวสามารถทำให้การจัดรายการวิทยุชุมชนได้เกือบตลอดทั้งวันและจัดทุกวัน มีความเป็นไปได้จริง

(ดูรายละเอียดเรื่องอาสาสมัครในกรณีศึกษาของวิทยุชุมชนบุรีรัมย์)

หลักเกณฑ์ที่พึงพิจารณาในการคัดเลือกคณะกรรมการทำงานวิทยุชุมชนควรมีดังนี้

- ภูมิหลังของคนทำงานควรมี ความหลากหลาย โดยเฉพาะในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเมื่อเริ่มมีวิทยุชุมชนใหม่ ๆ โดยอาจจะประกอบด้วยตัวแทนจากชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐที่ทำงานด้านวิทยุ นักวิชาการ ช่างเทคนิค ฯลฯ เพื่อให้ทุกฝ่ายทำงานแบบหนุนช่วยกัน

- แต่ในที่มากลางกาลุ่มนบุคคลที่หลากหลายนี้ ควรให้มีจำนวนของตัวแทนจากชุมชนเป็น สัดส่วนหลัก และมีการกำหนด ภาระหนักเบา ที่แน่นอนเอาไว้ เช่น มีภาระดำรงตำแหน่ง 2 – 3 ปี เป็นต้น

(1.2) วิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการทำงาน

ในขณะที่จะเปลี่ยนแปลงบทบาทของหน่วยงานรัฐนั้น นักจัดให้บริการ “แต่งตั้ง” ข้าราชการมาปฏิบัติงานตามความเห็นชอบของผู้บังคับบัญชา แต่สำหรับวิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการจากภาคประชาชนนั้น ต้องใช้วิธีการที่แตกต่างกันออกไป คือต้องเป็น “วิธีการเลือกตั้ง” ตัวแทนจากชุมชน

จากประสบการณ์ของวิทยุชุมชนบุรีรัมย์ได้แสดงให้เห็นว่า ตัวแทนของชุมชนที่จะเข้ามายังคณะกรรมการทำงานวิทยุชุมชนนั้น ความจากกลุ่มอาสาสมัครซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตใจสนใจการทำงานส่วนรวม มีความสนใจในเรื่องข่าวสาร และหากได้ผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมด้านการเผยแพร่

ข่าวสารก็จะยิ่งดี รวมทั้งเป็นผู้ที่มีเวลาที่จะอุทิศตนเองเพื่อส่วนรวม กลุ่มคณะทำงานนี้อาจจะเป็น หรือไม่เป็นผู้นำชุมชนอยู่แล้วก็ได้

(1.3) กระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันเรื่องวิทยุชุมชน

ในขณะที่การคัดเลือกคณะทำงานที่มีภาระที่แตกต่างหากหลาຍกัน จะทำให้เกิดการหันหน้าอย่างกัน แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความแตกต่างนั้นก็อาจจะกลยับเป็นอุปสรรคในการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะความแตกต่างทางความคิดและความเข้าใจ และเมื่อคำนึงถึงว่า เรื่องวิทยุชุมชนเป็นเรื่องแปลกใหม่ ก็ยิ่งน่าจะทำให้เกิดความไม่เข้าใจหรือเข้าใจกันไปคนละทิศทาง ดังที่มีผลการวิจัยรายงานอยู่เสมอว่า ในส่วนข้าราชการเองก็ยังมีความไม่เข้าใจว่า วิทยุชุมชนคืออะไร และเกรงไปว่า ชาวบ้านจะมาใช้วิทยุไปอย่างผิดแนวทางการพูดในที่สาธารณะ ทางฝ่ายชาวบ้านเองก็อาจจะถูกครอบงำจากกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น จึงต้องมีกลไกแก้ไขเรื่องความเข้าใจที่แตกต่างกัน

สำหรับกลไกที่จะช่วยให้มีการแก้ไขความแตกต่างและสร้างความเข้าใจร่วมกันมีอยู่หลายวิธี เช่น การฝึกอบรมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง การจัดประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ การสรุปบทเรียนการทำงานร่วมกัน เป็นต้น

(2) การกำหนดกรอบการทำงาน

หากเปรียบเทียบให้เข้าใจง่าย ๆ ว่า การทำงานวิทยุชุมชนนั้นก็เหมือนกับการเล่นฟุตบอล ซึ่งจำเป็นต้องมีการลากเส้นขอบของสนามฟุตบอล มีการกำหนดจำนวนและตำแหน่งหน้าที่ของนักฟุตบอลและมีกฎติดตามรายทาง

ดังนั้นกรอบการทำงานของคณะกรรมการวิทยุชุมชนจึงประกอบไปด้วย

- การกำหนดขอบเขต ภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบของคณะกรรมการวิทยุชุมชน เอาไว้อย่างชัดเจน แน่นอน เป็นลายลักษณ์อักษร (เพื่อความต่อเนื่องในกรณีมีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนคณะกรรมการ) ตัวอย่างเช่น บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน ฯ. เช่นในเมืองดังนี้

(1) รับนโยบายจากคณะกรรมการอำนวยการตามปกติ

(2) วางแผนและประสานความร่วมมือให้เป็นไปตามนโยบาย

(3) กำกับดูแลให้ดำเนินงานตามแผน

(4) แต่งตั้งและถอนคนคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ ได้

(5) มีการประชุมคณะกรรมการบริหารงานอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ผู้เข้าร่วม

ประชุมต้องมีจำนวนเกินกว่าครึ่งหนึ่งจึงถือว่าครบองค์ประชุม

(6) รายงานผลต่อคณะกรรมการอำนวยการทุก 3 เดือน

- มีการแบ่งงานกันทำว่ามีตำแหน่งหน้าที่อะไรบ้าง ลักษณะงานของแต่ละตำแหน่ง(Job description)
- มีการวางแผนการทำงานที่แน่นอน มีการระบุเป้าหมายอย่างแต่ละแผน กิจกรรม ผู้รับผิดชอบ วิธีการดำเนินการ การติดตามและประเมินผล การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแผนงาน
- รูปแบบการทำงานนั้น ต้องปรับเปลี่ยนจากวิธีการ "แบบราชการ" มาเป็น "แบบประชาชน" คือไม่ใช่การสั่งการ แต่ใช้การประชุม/เจรจา/ต่อรอง/หาเหตุผลมาหักร่างกันจนได้ข้อสรุป
- ต้องมีการวางแผนการว่า การทำงานของคณะกรรมการฯ จะเป็นไปได้อย่างเป็นอิสระ ปราศจากการแทรกแซง/ครอบงำจากธุรกิจ นักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มผู้แสวงหาผลประโยชน์

(3) การวางแผนภูมิภาค

เนื่องจากวิทยุชุมชนมีทั้งส่วนที่เป็นรอยต่อมาจากวิธีการทำงานวิทยุแบบรัฐ กับมีทั้งส่วนที่เป็นเรื่องใหม่ ๆ ดังนั้น จึงต้องมีร่างข้อตกลงสำหรับเป็นระเบียบร่วมกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำงาน รวมทั้งต้องมีการแก้ไขปรับปรุงกฎระเบียบเดิมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงานด้วย เช่น

- ความมีการร่วมระเบียบที่แน่นอนเกี่ยวกับวาระการประชุมของคณะกรรมการฯ ที่มีความสำคัญในการทำงาน และยังมีหน้าที่ข้ามเคียงอีกหลายอย่าง เช่น เป็นการกล่าว การอุนความเข้าใจของกรรมการให้เข้ามาหากัน
- ความมีระเบียบว่าด้วย วิธีการสรุณาคณะกรรมการฯ วาระและการตัดสินใจของคณะกรรมการฯ รวมทั้งค่าตอบแทนของคณะกรรมการฯ
- ความมีระเบียบเกี่ยวกับ แหล่งรายได้ ของวิทยุชุมชน เช่น การรับงานโฆษณา

(4) มีมาตรฐานที่เป็นหลักประกันความมั่นคงและความต่อเนื่องของวิทยุชุมชน

ผลการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่า จุดอ่อนที่ทำให้งานวิทยุชุมชนหยุดชะงักหรือเคระแగะไม่อาจเติบโตไปได้นั้น เป็นเพราะขาดมาตรการที่เป็นหลักประกันความมั่นคงและความต่อเนื่องในส่วนที่เกี่ยวกับ 2 องค์ประกอบสำคัญ คือ การจัดสรรเวลา และการจัดสรรงบประมาณ

- การยกย้ายรายการออกอากาศตลอดเวลา ส่งผลกระทบกับการเบิดรับฟังวิทยุชุมชนอย่างมาก กล่าวคือทำให้ชาวบ้านเบื่อหน่ายและไม่ติดตามรับฟัง ดังนั้น ต้องมีระเบียบปฏิบัติในการจัดสรรเวลาที่แน่นอนแก่วิทยุชุมชน
- การจัดสรวงเวลาต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้น การเลือกช่วงเวลาควรเป็นผลมาจากการสำรวจความต้องการของผู้ฟัง
- ความมีการวางแผนโดยรายวันที่จะเพิ่มสัดส่วนของรายการวิทยุชุมชนให้มากขึ้นและหลากหลาย
- ความมีมาตรการหรือแผนงานที่จะแสวงหาแหล่งรายได้/งบประมาณสำหรับการทำวิทยุชุมชน (ดูรายละเอียดในหัวข้อ "การบริหารจัดการงบประมาณ")

(5) ความพร้อมด้านเทคนิคและอุปกรณ์

ความพร้อมด้านเทคนิคและอุปกรณ์นั้นมีอยู่ 2 ส่วน ส่วนหนึ่งคือเทคนิคด้านการส่งวิทยุเพื่อให้มีผลการรับฟังที่ชัดเจน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเข้าถึงวิทยุชุมชนในฐานะผู้ฟัง (นี้เป็นหลักการพื้นฐานของวิทยุโดยทั่วไป)

อีกส่วนหนึ่งเป็นความพร้อมทางเทคนิคสำหรับวิทยุชุมชนโดยเฉพาะ เนื่องจากวิทยุชุมชนต้องการมีส่วนร่วมจากชุมชนทั้งในฐานะผู้รับฟังที่สนใจและการมาเป็นผู้ร่วมรายการ/แขก รับเชิญ โดยเฉพาะการจัดรายการสด ดังนั้นอุปกรณ์พื้นฐาน เช่นโทรศัพท์ จึงต้องมีจำนวนมากพอที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้ฟังโทรเข้ามามีส่วนร่วมในรายการได้ รวมทั้งมีไมโครโฟนและหูฟัง (headphone) ที่มีปริมาณมากเพียงพอและมีคุณภาพดี

นอกจากนั้น ก็ต้องมีอุปกรณ์และเทคนิคสำหรับการถ่ายทอดรายการในกรณีที่มีการจัดเวทีวิทยุสัญจรนอกสถานที่/ในชุมชน เช่นรถถ่ายทอด (OB Van)/หรือพากเทปบันทึกเสียง เป็นต้น

นอกจากการฝึกอบรมอาสาสมัครให้เข้ามาเป็นผู้รายงานข่าวแล้ว ควรมีการจัดหาอุปกรณ์สำหรับการรายงานด้วย เช่น โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ อุปกรณ์เหล่านี้จำเป็นต้องมีการซ่อมแซมอย่างรวดเร็วในกรณีที่เกิดเสียขึ้นมา

(6) ความพร้อมเรื่องการประสานงานกับแหล่งข้อมูลและฐานข้อมูล

เนื่องจากลักษณะการทำงานของวิทยุชุมชนนั้น มิใช่การพึ่งพาบรรดานักจัดรายการ/นักข่าวมืออาชีพกลุ่มเล็ก ๆ อีกต่อไป หากแต่เป็นรูปแบบการกระจาย (decentralize) ทั้งอาสาสมัครส่งข่าว ชาวบ้านที่เข้ามาเป็นนักจัดรายการ และชาวบ้านที่เข้ามาเป็นแขกรับเชิญ/วิทยากร/ผู้ร่วมสนทนากันเอง เนื้อหาของรายการยังต้องตอบสนองความต้องการของชุมชน

ดังนั้น โครงสร้างเชิงระบบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ระบบการจัดเก็บข้อมูล ทั้งที่เป็นข้อมูลเรื่องตัวบุคคลที่จะเป็นแหล่งข้อมูล เช่น มีการทำทะเบียนรายชื่อและวิธีติดต่อของอาสาสมัคร/ผู้สื่อข่าวท้องถิ่นวิทยากร/ผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น และฐานข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่จะนำมาจัดรายการ

(7) ปัจจัยด้านความตื่นตัวเรื่องสิทธิในการสื่อสารของประชาชน

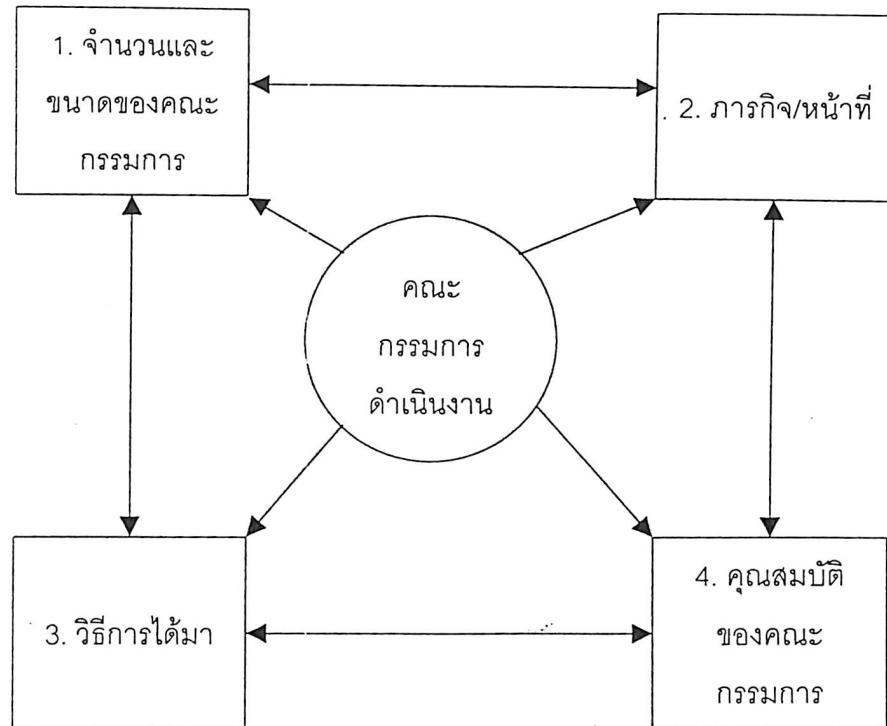
เนื่องจากวิทยุชุมชนเป็นวิทยุที่จะต้องดำเนินการ "โดย" ประชาชน ดังนั้น ประชาชนจึงต้องมีความเข้าใจใหม่ในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทของตน娥กับวิทยุ จากแต่เดิมที่ประชาชนเคยเป็นเพียง "ผู้ฟัง-only" แต่ในรูปแบบวิทยุชุมชนอย่างใหม่นี้ ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะ "เจ้าของวิทยุชุมชน"

ดังนั้น จึงต้องมีกลไกและกระบวนการต่าง ๆ ในภาระด้านให้ประชาชนมีความตื่นตัวในสิทธิในการสื่อสารของประชาชน ซึ่งงานวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาได้แสดงหากลไกต่าง ๆ หลายรูปแบบ เช่น การจัดฝึกอบรมเรื่องสิทธิการสื่อสารและวิทยุชุมชนให้แก่อาสาสมัคร การจัดต่างๆ ตามหลักสูตรตามชุมชนหรือศูนย์รวมของเมืองต่าง ๆ การจัดนิทรรศการสัญจร การประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชนผ่านสื่อต่าง ๆ การจัดเวทีเสวนา เวทีปะชาคม เป็นต้น

แม่นอนว่าอนาคตแห่งนี้จากโครงสร้างทั้ง 7 ประการที่กล่าวมานี้แล้ว ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ วิทยุชุมชนก็คงต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวิชาการ ทางเทคนิค ด้านการบริหารจัดการ ความรู้ในการผลิตรายการ งบประมาณ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม แทนกลางของวงล้อที่จะขับเคลื่อนนี้ก็คงต้องเป็นโครงสร้างภายใต้ของวิทยุชุมชนเอง

1.5.2 คณะกรรมการดำเนินงาน

ปัจจุบันนี้ วิทยุชุมชนหลายแห่งในประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงทดลองแสวงหารูปแบบการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ซึ่งยังไม่ลงตัว ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคณะกรรมการฯ และการดำเนินงานนั้น จึงเป็นเพียงการอุดหนูกันมาจากการวิจัยวิทยุชุมชนในที่ต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังมิใช่สูตรสำเร็จตายตัว อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปเบื้องต้นของการนี้ก็คือ คณะกรรมการฯ ดำเนินงานวิทยุชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญอย่างยิ่งในการชี้ขาดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของงานวิทยุชุมชน เนื่องจากเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนการดำเนินงานทั้งหมด

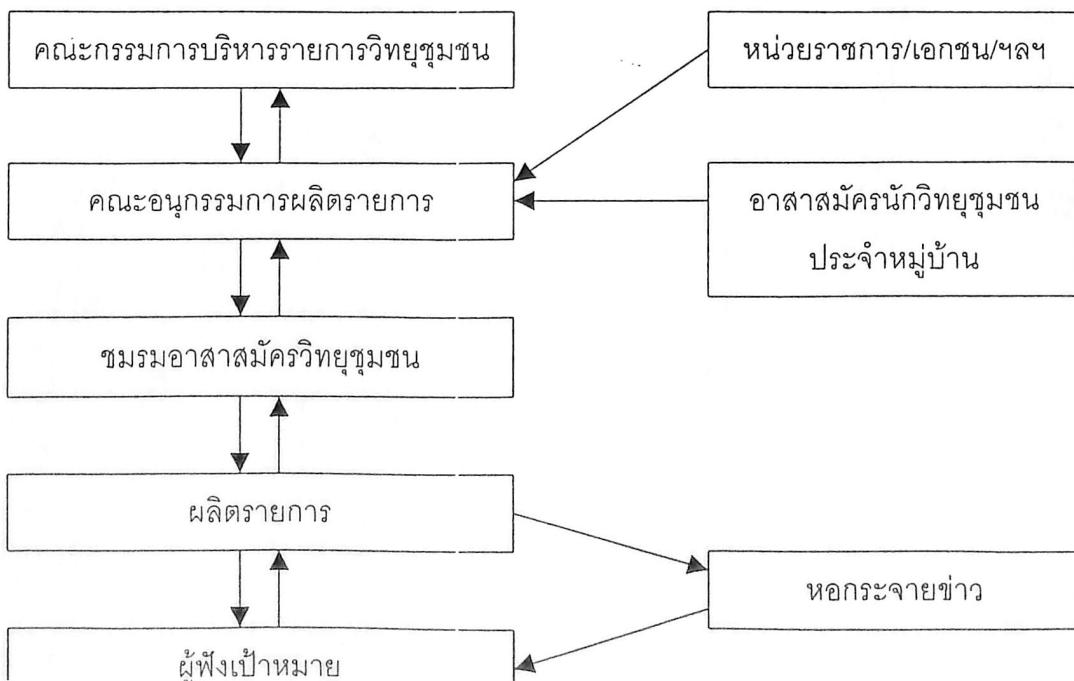

(1) จำนวนและขนาดของคณะกรรมการ

โดยทั่วไปแล้ว คณะกรรมการดำเนินงานของวิทยุชุมชนในช่วงระยะเปลี่ยนผ่านนี้ มักจะมี 3 ชุด คือ

- ( ) คณะกรรมการบริหาร
- ( ) คณะอนุกรรมการ/อนุกรรมการผลิตรายการ
- ( ) อาสาสมัคร

ตัวอย่างเช่น การจัดโครงสร้างคณะกรรมการของวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ที่นับว่าเป็นรูปแบบโครงสร้างคณะกรรมการที่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพ

สำหรับจำนวนคนในคณะกรรมการแต่ละชุดนั้น ผลการวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า

- คณะกรรมการบริหารนั้นมีความมีจำนวนมากเกินไป (ไม่ควรเกิน 15 คน) เนื่องจากจะมีปัญหาในการเรียกประชุมและความคล่องตัวในการทำงาน แต่ควรจะมีภูมิหลังที่หลากหลายและเป็นตัวของแทนของคนทุกกลุ่มดังที่ได้กล่าวมาแล้ว
- ส่วนคณะกรรมการ/กรรมการผลิตรายการก็เช่นเดียวกัน ไม่ควรมีจำนวนมากเกินไป และควรเน้นใจว่า เป็นคนที่จะมีเวลาทุ่มเทให้กับการทำงานอย่างแท้จริง
- ส่วนอาสาสมัครนั้น สามารถมีจำนวนมากอย่างไม่จำกัด

(2) การกำหนดภารกิจ/หน้าที่ของคณะกรรมการแต่ละชุด

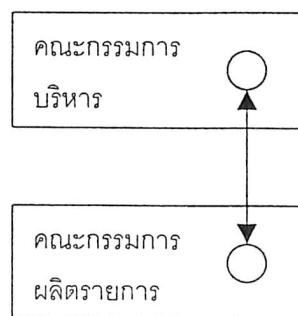
ความมีการกำหนดภารกิจและหน้าที่ของคณะกรรมการ/อนุกรรมการแต่ละชุดเอาไว้ให้ชัดเจนแน่นอน เช่น

- (+) คณะกรรมการบริหาร ความมีขอบเขตความรับผิดชอบดังนี้ เช่น
  - กำหนดนโยบาย รูปแบบ และเนื้อหารายการ
  - วางแผนงานและดูแลให้มีการดำเนินงานไปตามแนวทางนโยบาย
  - สรุหากคณะกรรมการ/อนุกรรมการผลิตรายการ
  - เป็นที่ปรึกษาทางวิชาการของคณะกรรมการผลิตรายการ
  - สนับสนุนการผลิตรายการ ทั้งในเรื่องงบประมาณ อุปกรณ์ และการขยายเครือข่าย
  - วิเคราะห์กลยุทธ์และมาตรการที่เกี่ยวกับการปรับปรุงรายการ
  - นำเสนอแนวทางและวิธีการพัฒนาวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามนโยบาย
- (-) คณะกรรมการ/อนุกรรมการผลิตรายการ ความมีขอบเขต_rับผิดชอบดังนี้ เช่น
  - กำหนดช่วงเวลาออกอากาศและความยาวของรายการ
  - ผลิตและจัดทำรายการวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามกรอบและแนวคิดที่คณะกรรมการบริหารกำหนดมาให้
  - ตัดสินใจในการเชิญบุคคลหรือองค์กรมาให้ข้อมูลหรือมาจ่วงรายการได้ตามความเหมาะสม

- ประสานกับแหล่งข้อมูลทั้งที่เป็นหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น หรือผู้นำชุมชน รวมทั้งประสานกับอาสาสมัคร
  - คัดเลือกประเด็นเนื้อหาและจัดหาเนื้อหามาเพื่อผลิตรายการ
  - ประชาสัมพันธ์รายการผ่านช่องต่าง ๆ เช่น จดสังข่าวสารเพื่อเผยแพร่ ถ่ายทอดเสียงผ่านทางหอกระจาย รวมทั้งค้นคิดกิจกรรมเสริมรายการวิทยุชุมชน เช่น เวทีวิทยุชุมชนลัญจร
  - จัดทำได้โดยรายการ
  - รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน
- ฯลฯ

ผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาได้ให้บทเรียนที่น่าสนใจเกี่ยวกับการทำงานหน้าที่ของคณะกรรมการทั้ง 2 ชุดดังนี้

- (+) ในขณะที่คณะกรรมการบริหารจะมีภารกิจเน้นหนักด้านนโยบาย ส่วนคณะกรรมการผลิตรายการจะมีภารกิจหลักคือการปฏิบัติงาน เพื่อมิให้เกิดซึ่งระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจำเป็นต้องมีการประสานงานอย่างดีระหว่างกรรมการทั้งสองชุด
- (-) วิธีการที่ดีหรือ坏ในการประสานงานคือการประสานผ่านตัวบุคคล กล่าวคือ ควรมีบุคคลบางคนหรือมีการกำหนดตำแหน่งบางตำแหน่งที่อยู่ในคณะกรรมการทั้ง 2 ชุด เพื่อเป็นสะพานเชื่อมต่อ

(+) มีข้อเสนอแนะว่า เพื่อให้คณะกรรมการทั้งสองชุดมีความเข้าใจในการผลิตรายการวิทยุชุมชนอย่างแท้จริง คณะกรรมการทั้ง 2 ชุดบางท่านควรลงมาเป็นผู้จัดรายการ/ผู้ดำเนินรายการ/แขกรับเชิญ/วิทยากร/หรือมีส่วนร่วมในรูปแบบอื่น ๆ ของการผลิตรายการ

(-) ผลจากการวิจัยวิทยุชุมชนทดลองที่จังหวัดจันทบุรีพบว่า ปัจจัยที่จะทำให้คณะกรรมการทุกชุดทำงานอย่างเต็มที่ก็คือ “การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ” วิทยุชุมชนให้เกิดขึ้น ซึ่งความรู้สึกดังกล่าว อาจจะไม่มีหรือมีแต่น้อยในระยะแรก แต่หากกระบวนการทำงานได้เปิดโอกาสให้คณะกรรมการได้ทำงานอย่างเต็มที่ (รวมทั้งข้อเสนอแนะในข้อ 3) ความรู้สึกเป็นเจ้าของวิทยุชุมชนก็จะค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นมา

(3) วิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการ

ผลจากการวิจัยที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า มีวิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการแบบใดบ้างที่ได้ผล/แบบใดที่ไม่ได้ผล ดังนี้

(3.1) วิธีการที่ไม่ได้ผล

- ได้แก่วิธีการที่หน่วยงานของรัฐใช้วิธีแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาหรือมาจาก การสรรหาของคณะกรรมการที่แต่งตั้งโดยทางสถานีของรัฐ
- วิธีการคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่รัฐใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว คนรู้จัก ญาติพี่น้อง หรือคนใกล้ชิด
- วิธีการคัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่รัฐใช้เกณฑ์เรื่อง ความสะอาด เช่น เลือกเขา คนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกับสถานี เป็นต้น

(3.2) วิธีการที่ได้ผล

- ได้แก่วิธีการที่มีการ เลือกตั้ง มาจากตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มอายุ ทุกเพศ
- ในกรณีที่ชุมชนนั้นมีการจัดตั้งประชาคม ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของคนทุกกลุ่มอยู่แล้ว ก็อาจจะเลือกตัวผ่าน กลุ่มของประชาคม
- ประสบการณ์ของการคัดเลือกคณะกรรมการทุกชุดของวิทยุชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์นั้น มีความน่าสนใจมาก เนื่องจากให้มีการใช้วิธีการ หลาย ๆ วิธีการผสมผสานกัน เช่น ก่อนที่จะมีการก่อตั้งวิทยุชุมชน ทางสถานีได้พยายามปูทางการณ์การเปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้ามาร่วมรายการ วิทยุอยู่แล้ว และได้รวบรวมรายชื่อเครือข่ายผู้สนใจกิจกรรมวิทยุ และใช้ฐานข้อมูลเครือข่ายเป็นส่วนหนึ่งของการคัดเลือกคณะกรรมการ อีกส่วนหนึ่งได้มาจากเครือข่ายอาสาสมัครประชาลัมพันธ์หมู่บ้าน (อปม.) ที่กรมประชาลัมพันธ์เปิดอบรมมาไว้ คือการ ประกาศรับสมัครผ่านทางรายการวิทยุกระจายเสียง ให้ผู้ที่สนใจเขียนจดหมายส่งมาที่สถานีหรือเดินทางมาสมัครที่สถานีก็ได้ แต่ไม่ว่าจะใช้วิธีการใด ต้องให้แน่ใจว่าจะได้ตัวแทนจากคนทุกกลุ่มอายุ ทุกเพศ ทุกอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสด้านการศึกษา คือกลุ่มที่ไม่เคยได้มีสิทธิ์มีเสียงใน

เกทีสารณะ ทั้งนี้เพื่อวิทยุชุมชนได้ให้บริการแก่ทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง และได้เป็นช่องทางให้คนทุกกลุ่มได้ใช้สิทธิทางการสื่อสารทั้งในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสารของตนอย่างแท้จริง

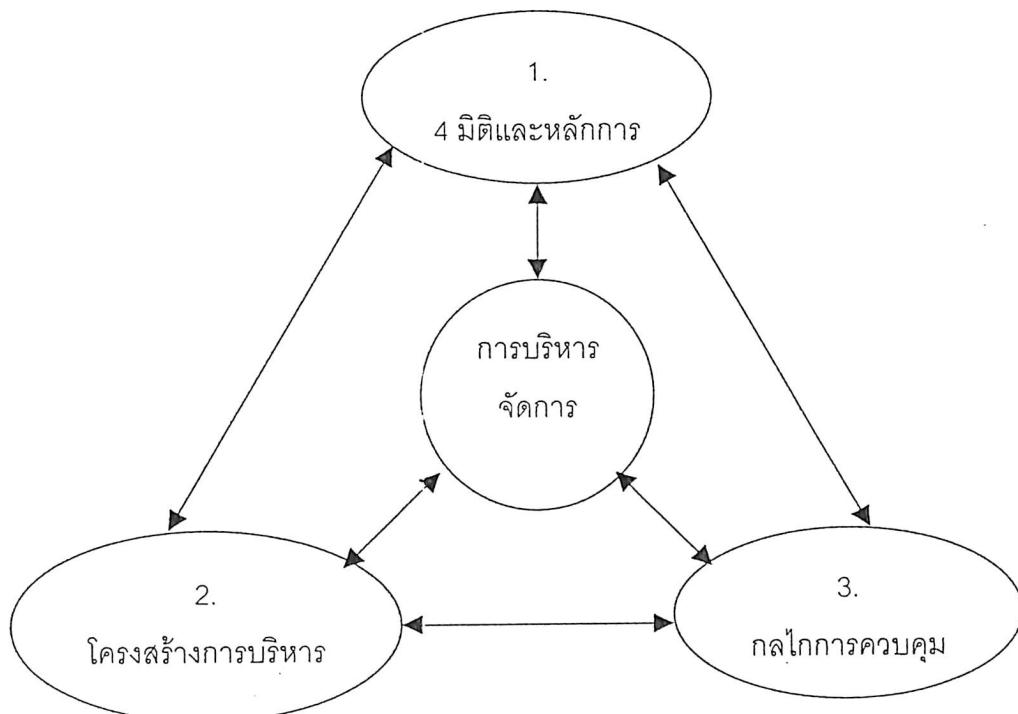
(4) คุณสมบัติของคณะกรรมการ

ผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนในหลาย ๆ ที่ ให้บทเรียนบางประการเกี่ยวกับคุณสมบัติของคณะกรรมการวิทยุชุมชนว่า ควรมี/ไม่ควรมีคุณสมบัติอะไรบ้าง ดังนี้

- คณะกรรมการควรเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้น เนื่องจากงานวิทยุต้องการความคิดริเริ่มสร้างสรรค์แปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา
- เป็นผู้ที่รักและพร้อมที่จะอุทิศตนเองเพื่อชุมชน เนื่องจากงานวิทยุชุมชนเป็นงานเพื่อส่วนรวมมิใช่ธุรกิจ ควรเป็นผู้ที่มีเวลาว่างพอสมควรที่จะทำงานให้ส่วนรวมภายในช่วงเวลาที่ดำรงตำแหน่ง
- มีความบริสุทธิ์ใจในการเข้ามาทำงาน ไม่มีเป้าหมายเพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนอยู่เบื้องหลัง สำหรับคุณสมบัติข้อนี้ จำเป็นต้องผ่านการตรวจสอบด้วยกระบวนการเลือกตั้งของชุมชนเท่านั้น เนื่องจากเป็นคุณสมบัติที่ต้องดูจากประวัติชีวิตที่ผ่านมา
- ไม่เป็นฐานเสียงของพร็อกการเมืองพrück ใดพร็อกหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการที่วิทยุชุมชนจะถูกครอบงำจากการเมืองท้องถิ่น
- คณะกรรมการวิทยุชุมชนนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำของชุมชน เช่น กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ขอให้เป็นผู้ที่รักและสนใจงานวิทยุเป็นเช่นเดียว
- ประสบการณ์จากการงานวิทยุชุมชนบางแห่งพบว่า คณะกรรมการมีการเสนอบุคคลอื่นที่โดดเด่นหรือมีอิทธิพลในชุมชนที่ตนเห็นว่าเหมาะสมเป็นกรรมการเพื่อหวังผลการสนับสนุนรายการบางอย่าง เช่น การเงิน ความลับดักในการทำงานหรือวิทยากร ซึ่งความคิดดังกล่าววนั้นพิสูจน์แล้วว่าไม่ถูกต้อง เพราะบุคคลที่เด่นหรือมีอิทธิพลอาจจะส่งผลเสียมากกว่าผลดีต่อการทำงานกลุ่ม เนื่องจากมีลักษณะที่ไม่สามารถการคนอื่น ๆ จนไม่มีการแสดงความคิดเห็นอย่างเสมอภาคเป็นประชาธิปไตย
- ปรากฏการณ์ที่ต่อเนื่องจากที่กล่าวมาแล้วก็คือ หากกรรมการมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันมากเท่าไร ก็จะยิ่งเกิดความเกรงใจกันมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นการเลือกกรรมการที่มีคุณสมบัติคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกัน และมีลักษณะความเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้ทุกคนกล้าแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม จึงเป็นข้อควรพิจารณาประกอบด้วย

1.5.3 การบริหารจัดการ

นอกเหนือจากส่วนประกอบเรื่องคณะกรรมการวิทยุชุมชนที่เป็นหัวใจห้องหนึ่งแล้ว เรื่องที่เป็นหัวใจห้องที่สองของวิทยุชุมชนก็คือ เรื่อง "การบริหารจัดการ" ซึ่งดูเหมือนว่า สังคมไทยจะเป็นโรค "หัวใจห้องที่สองอ่อน" ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเรื่องการบริหารจัดการองค์กรใหม่ ๆ เช่นวิทยุชุมชน และพยายามต้องการการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้อีกมาก

(1) 4 มิติและหลักการของ การบริหารจัดการ

สำหรับการบริหารจัดการเรื่องวิทยุชุมชนนั้น มีมิติ 4 ด้านที่ต้องบริหารจัดการให้ครอบคลุมดังนี้

- การบริหารจัดการตัวบุคคล
- การบริหารจัดการการผลิตรายการ
- การบริหารจัดการอุปกรณ์/สิ่งของ
- การบริหารจัดการงบประมาณ

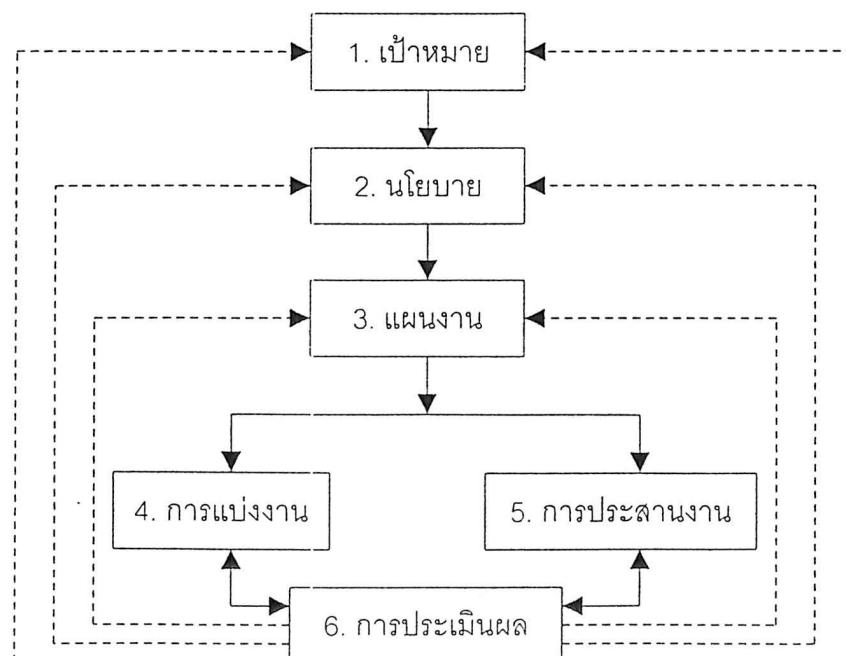
ในการบริหารจัดการทั้ง 4 มิตินี้ การบริหารจัดการองค์กร เช่น วิทยุชุมชน จำเป็นต้องมีหลักการสำคัญบางประการในการบริหารจัดการ เพื่อให้สอดคล้องกับความหมายที่แท้จริงของวิทยุชุมชน คือ

- หลักการบริหารอย่างเป็นอิสระ ปราศจากการครอบจำกันเองภายในกลุ่มคณะกรรมการ และเป็นอิสระจากการครอบจำกันจากอิทธิพลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลของการเมืองท้องถิ่น ธุรกิจ โฆษณา และอื่น ๆ

- หลักการบริหารแบบประชาธิบัติโดย ผลการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาได้พิสูจน์แล้วว่า ระบบการบริหารแบบ “แต่งตั้ง/สั่งการ/ควบคุม” แบบราชการนั้น ไม่อาจก่อให้เกิดโฆษณาขึ้นของวิทยุชุมชนที่แท้จริงได้ การบริหารจัดการวิทยุชุมชนจึงต้องใช้หลักการ “เลือกตั้ง/ประชุมหาข้อสรุป/กำหนดกรอบ/สร้างจิตสำนึก”
- หลักการบริหารร่วม ถึงแม้จะมีคณะกรรมการหลาย ๆ ชุด รวมทั้งมีการแบ่งฝ่ายงานต่าง ๆ แต่ทว่าความล้มเหลวของคณะกรรมการต่าง ๆ นั้น มิได้เน้นลักษณะลำดับชั้นที่มีโครงสร้างกว่า/ต่ำกว่า มีอำนาจหนึ่งกว่า/น้อยกว่า แต่ทว่าคณะกรรมการทุกชุด ฝ่ายทุกฝ่าย จะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารที่เรียกว่าเป็น “การบริหารร่วมกัน”

(2) โครงสร้างการบริหารจัดการ

โครงสร้างของการบริหารจัดการวิทยุชุมชนประกอบด้วย 6 ส่วนที่สำคัญคือ

(2.1) เป้าหมาย/วัตถุประสงค์

การกำหนดเป้าหมาย/วัตถุประสงค์นั้น ในภาคปฏิบัติดูเหมือนจะเป็นข้ออ่อนของบริหารงานแบบไทย ๆ เนื่องจากมักไม่ได้มีการระบุเอาไว้อย่างชัดเจน มักถือว่า “รับรู้กันได้โดยปริยาย” หรือไม่ได้จัดลำดับความสำคัญ ทั้ง ๆ ที่ เป้าหมายจะเป็นเสมือนเชือกแห่งการผูกร้อยความเข้าใจของคนทำงานเป็นเปลาะแรก

ตัวอย่างเช่น หากในหมู่คนทำงานวิทยุชุมชนมีความเข้าใจว่า การมาทำวิทยุชุมชนก็เพื่อให้มีรายการวิทยุออกอากาศอยู่ได้ทุกวัน นี่ก็คงเป็นความเข้าใจเป้าหมายที่คลาด

เคลื่อนไปจากเรื่อง "วิทยุชุมชน" หรือตัวอย่างที่ได้ยกมากล่าวถึงลำดับความสำคัญของเป้าหมายว่า วิทยุชุมชนไม่ใช่วิทยุ "เพื่อ" ชุมชนเท่านั้น แต่เป้าหมายที่สำคัญคือ เป็นวิทยุ "โดย" ชุมชน

ฉะนั้น เป้าหมายสูงสุดของวิทยุชุมชนที่อาจจะระบุได้ในที่นี้ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่กำหนดมาจาก "ที่มาที่ไป" ของวิทยุชุมชน นั่นคือ

- (+) เป็นวิทยุที่มีลักษณะประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือไปสร้างสังคมประชาธิปไตย
- (-) เป็นวิทยุที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในด้านต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่าเป็นวิทยุที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างตรงเป้าและแท้จริง

ความไม่ชัดเจนในเรื่องเป้าหมาย/วัตถุประสงค์นี้ จะเป็น "การตกบันไดขั้นแรก" ที่จะส่งผลให้เกิดอาการตกบันไดขั้นต่อ ๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผนนโยบาย การวางแผนงาน การเลือกคณะกรรมการ วิธีการดำเนินงาน ฯลฯ ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาในตอนข้างต้น

ดังนั้น ภารกิจแรกที่พึงกระทำในการเรียกประชุมกลุ่มนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิทยุชุมชน ก็คือการทำข้อตกลงกันในเรื่องเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของโครงการวิทยุชุมชน ซึ่งจะต้องเขียนออกมาให้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ต้องหมั่นนำเข้าเป้าหมายมาทบทวนอยู่เสมอเวลาที่เกิดปัญหาและต้องตัดสินใจ รวมทั้งใช้เป็นคงหลักในการประเมินผล

(2.2) นโยบาย

ในขณะที่เป้าหมายเป็นสมือนการให้คำตอบแก่ผู้เดินทางว่า จุดหมายปลายทางที่เราจะไปให้ถึงนั้นอยู่ที่ไหน แต่ในการเดินทางนั้น เรายังต้องการทราบแบบที่จะใช้ได้ วิธีการที่เราเลือกใช้ก็คือ นโยบายนั่นเอง

ตัวอย่างเช่น หากเราวางแผนเป้าหมายเอาไว้ว่า จะสร้างวิทยุชุมชนให้มีลักษณะประชาธิปไตยให้มากที่สุด เราต้องกำหนดนโยบายให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมวิทยุให้หลากหลายรูปแบบ หรือหากเรา妄想เป้าหมายที่จะเพิ่มความนิยมในการรับฟังของชุมชน เราต้องกำหนดนโยบายให้มีการประชาสัมพันธ์รายการวิทยุชุมชนให้กว้างขวางที่สุดเป็นต้น

(2.3) แผนงาน

แผนงานเป็น "สะพานเชื่อมต่อ" ระหว่างเป้าหมาย/นโยบายที่เป็นลิสต์ที่เป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้ กับ กิจกรรมการทำงานที่เป็นรูปธรรม มองเห็นจับต้องได้ และเป็นการคำนวณสมดุลระหว่างทรัพยากรที่เรามีกับเป้าหมายที่妄想เอาไว้ให้รับมือกัน

ในแผนงาน nok ja กจะต้องมีรายละเอียดของวัตถุประสงค์แล้ว อย่างน้อยก็ยังต้องมีการระบุหัวข้อเหล่านี้ให้ชัดเจนคือ

- จะต้องทำอะไรรับบ้าง

- ครบท่องไว้รอบ
- ทำอย่างไร
- เมื่อไหร่เริ่มต้น/เมื่อไหร่เสร็จสิ้น
- ที่ไหน
- ต้องใช้ทรัพยากรอบไว้บ้าง (จำนวนคน/เวลา/งบประมาณ/สถานที่/อุปกรณ์)
- คาดหวังว่าจะมีผลงาน (output) อะไรออกมาบ้าง
- จะติดตาม/ประเมินผลด้วยวิธีการอะไร

จากหัวข้อที่ระบุข้างต้นนี้ จะชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นอกจากแผนงานจะมีฐานะเป็นเอนไซม์ในระบบเชื่อมต่อระหว่างสิ่งที่คาดหวังเอาไว้กับสิ่งที่ลงมือทำจริงแล้ว แผนงานยังเป็นเสมือนกองกลางของทีมฟุตบอลที่ช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างฝ่ายต่าง ๆ เนื่องจากในแผนงานนั้น ทุกคนจะมองเห็นภาพรวมว่า ควรจะต้องทำอะไร/เมื่อไหร่/ที่ไหน/...

สำหรับประเภทของแผนงานนั้น ในองค์กรทั่ว ๆ ไปมักจะมีการวางแผน 3 ประเภท คือ แผนงานระยะยาว (เช่น 1 – 3 ปี) แผนงานระยะกลาง (เช่น 6 เดือน) และแผนงานระยะสั้น (เช่น ทุกอาทิตย์/ทุกเดือน) โดยที่แผนทั้ง 3 ประเภทนี้ต้องสอดรับกัน

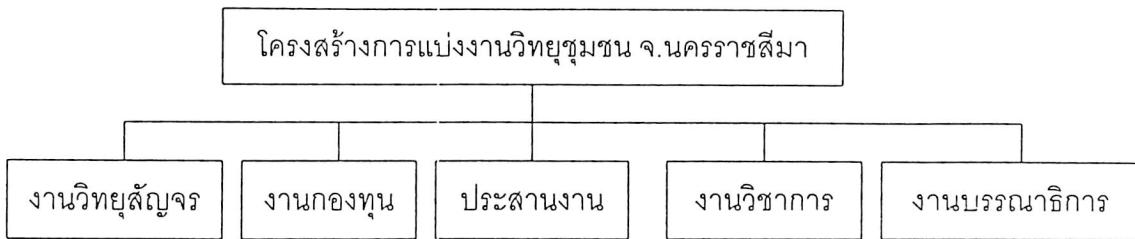
และสำหรับงานวิทยุชุมชน ซึ่งมีลักษณะเหมือนงานวิทยุโดยทั่วไปที่ต้องการการทำงานประสานจากหลาย ๆ ฝ่าย มีเช่นงานประเภท “ศิลปินเดี่ยว” หรือ “One man show” และยังเป็นงานที่ต้องมีการเตรียมการล่วงหน้าเอาไว้ก่อน มีใช้การตั้งกลอนสดอย่างปัจจุบันทันด่วน ก็ยิ่งมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณที่จะต้องมีการวางแผนอย่างละเอียด เช่น การวางแผนรายการประจำเดือน ทั้งเพื่อให้มีการตระเตรียมล่วงหน้า และเพื่อให้มีการ “เปลี่ยนผ่าน” ในกรณีที่เกิดปัญหาอุปสรรคขึ้นมา

สำหรับเรื่องการวางแผนงานนี้ ผลกระทบเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาได้ข้อค้นพบที่ชวนให้น่ากังวลใจว่า ยังไม่ค่อยมีการวางแผนงานในการทำงานวิทยุชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีผลทำให้ความมีผู้สนใจเรื่องวิทยุชุมชนไม่อาจแพร่มาเป็นความจริงได้

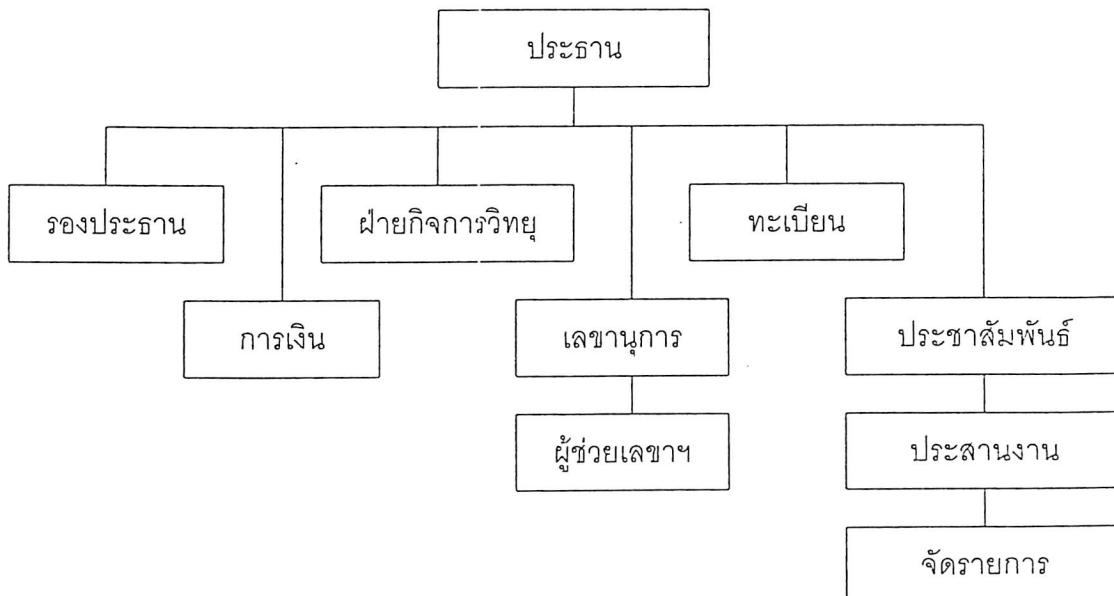
(2.4) มีการจัดระบบการแบ่งงานกันทำ

การจัดระบบการแบ่งงานกันทำนั้น มีประโยชน์หลายอย่างกล่าวคือ นอกจากจะทำให้รู้ว่าใครต้องทำอะไรบ้างแล้ว ยังเป็นการกระจายความรับผิดชอบและการออกใบ รวมทั้งมองเห็นปริมาณที่แต่ละตำแหน่งต้องรับผิดชอบ

การจัดระบบแบ่งงานกันทำอาจจะมีหลายแบบ แล้วแต่ความต้องการของวิทยุชุมชนในแต่ละที่ ตัวอย่างเช่น

โครงสร้างการบริหารวิทยุชุมชน จ.ยะลา (ตามแบบชាយบ้าน)

ในการแบ่งฝ่ายงานต่าง ๆ นั้น ความมีการระบุลักษณะรายละเอียดของงาน (Job description) ของแต่ละฝ่ายงานจะครอบคลุมงานอะไรบ้าง ทั้งนี้ในกรณีที่มีการหมุนเวียน พลัดเปลี่ยนตัวบุคคล คนใหม่จะสามารถเรียนรู้การทำงานได้อย่างรวดเร็วโดยดูจากลักษณะรายละเอียดของงาน ตัวอย่างรายละเอียดของงานก็ เช่น

- ฝ่ายรายการกระจายเสียง (วิทยุบูริรัมย์) มีหน้าที่ในการ ผลิตรายการ วางแผนรายการ ตลอดจน บรรยายรายการเพื่อเผยแพร่ในการเสนอข่าว ความรู้ ความบันเทิงอย่างเป็นสัดส่วนและมีประสิทธิภาพ ตรวจสอบรายการ วางแผนผลิตและเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ตามนโยบาย

(2.5) การประสานงาน

การประสานงานเปรียบเสมือนเลือดที่นำเอาหัวใจของดีและของเดียวไปส่งต่อ ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย หากร่างกายขาดเลือดแล้ว օวัยะทุกส่วนก็ไม่อาจจะทำงานต่อไปได้ ฉันใดก็ฉันนั้น การประสานงานในวิทยุชุมชนก็คือกลไกหลักลึกลับของการทำงานของวิทยุชุมชนนั่นเอง มีบทเรียนที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสร้างสรรค์กลไกการประสานงานให้ทำงานมีประสิทธิภาพ จากตัวอย่างการปฏิบัติงานของวิทยุชุมชน ดังนี้ เช่น

- น่าจะมีการแต่งตั้งตำแหน่ง “เจ้าหน้าที่/ผู้ประสานงาน” ในระดับต่าง ๆ เอ้าไว้เลย เช่น วิทยุชุมชนคราชมีเจ้าหน้าที่ประสานงานรายการ หรือมีการกำหนดตำแหน่งผู้ประสานงานระหว่างคณะกรรมการบริหารกับคณะกรรมการผลิตรายการ เป็นต้น
- ต้องมั่นใจการประชุมอย่างสม่ำเสมอ/ต่อเนื่อง เนื่องจากธรรมชาติการทำงานของวิทยุชุมชนมิได้ใช้ “การสั่งการ” แต่ใช้ “การตกลงร่วมกัน/ต่อรองความคิดเห็น” กัน ดังนั้น จึงต้องมีการใช้ที่ประชุม
- กลยุทธ์ที่จะทำให้มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ/ต่อเนื่องนั้น มีหลายวิธี เช่น กำหนดวันประชุมที่แน่นอนในแต่ละเดือน หรือการนัดหมายวันประชุมครั้งต่อไปในตอนท้ายของการประชุมทุกครั้ง

(2.6) การประเมินผล

(ดูรายละเอียดในหัวข้อ “การติดตั้งกลไกการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง”)

การประเมินผลจะต้องถูกบรรจุเอ้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานเสมอ และจะต้องมีการทำแผนประเมินผลเอ้าไว้อย่างชัดเจน แน่นอน

(3) กลไกการควบคุม

เป็นเรื่องแน่นอนว่า ในการบริหารจัดการทั้งหลายนั้น จำเป็นต้องมีระบบการควบคุม เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามที่วางแผนไว้ ปัญหาที่มีอยู่ที่ว่า จะใช้ระบบการควบคุมแบบไหน อย่างไร มาากกว่า สำหรับประสบการณ์การทำวิทยุชุมชนที่ผ่านมาของไทยได้ให้บทเรียนว่า กลไกในการควบคุมการทำงานวิทยุชุมชนนั้นต้องมีอย่างหลากราย แล้วใช้การควบคุมเพื่อสร้างสมดุลระหว่าง “การบรรลุเป้าหมาย” กับ “การมีส่วนร่วมของคนทำงาน” ตัวอย่าง กลไกการควบคุมที่หลักหลานนี้ได้แก่

(3.1) กฎระเบียบ เป็นกลไกแบบเดิม ๆ ที่พวงเราส่วนใหญ่คุ้นเคยกันดี เนื่องจากการทำงานกับคนหมู่มาก จำเป็นต้องมีข้อตกลงร่วมกันในรูปของกฎระเบียบ เพื่อเป็นหลักประกันว่าวิทยุชุมชนจะทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง ตัวอย่างกฎระเบียบที่ควรมีก็ เช่น การกำหนดคุณสมบัติของผู้จัด/ผู้ดำเนินรายการ รายการที่จะออกอากาศ การควบคุมโฆษณาและบริการธุรกิจ ค่าตอบแทนของฝ่ายต่าง ๆ เป็นต้น

และเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ที่มาของกฎระเบียบที่จะใช้นี้ควรมาจากการตกลงร่วมกันของกลุ่มผู้ทำงาน มิใช่ถูกกำหนดมาจากภายนอก และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพความเป็นจริง

(3.2) การประชุม ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า การประชุมเป็นวิธีการสำคัญในการดำเนินงานแบบประชาธิปไตย นอกจากนั้น การประชุมยังสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกการควบคุมความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานอีกด้วย

(3.3) การประเมินผล การประเมินผลก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการควบคุมเนื่องจากได้มีการระบุระยะเวลาและเป้าหมายที่แน่นอนของการประเมินผลเอาไว้ อย่างไรก็ตาม การประเมินผลในงานวิทยุชุมชนก็ไม่ควรเน้นท่าที่ที่จะวัดแต่ "ความสำเร็จ/ความล้มเหลว" มากจนเกินไป แต่ควรมุ่งที่ "การเรียนรู้ร่วมกัน" เพื่อมิให้ทำลายขั้นตอนของคนทำงาน

(3.4) ระบบการตรวจสอบ ในบางมิติของการบริหารจัดการ เช่น การเงิน/บัญชี/งบประมาณ ควรมีระบบการตรวจสอบทั้งจากภายในออกและภายนอก เพื่อให้เกิดความโปร่งใส่ในการทำงาน

อนึ่งมีข้อสังเกตจากการวิจัยที่ผ่านมาว่า เนื่องจากในช่วงระยะเปลี่ยนผ่านนี้ ยังมีกลไกการควบคุมหลายแบบที่นำเอกสารภาระเบียบของวิทยุแบบเดิม ๆ มาใช้กับวิทยุชุมชน ซึ่งกฎระเบียบบางข้อนั้นเข้ากันไม่ได้ มีลักษณะลักษณะคล้ายกัน หรืออาจเป็นอุปสรรคต่อเป้าหมายของวิทยุชุมชน เลย ตัวอย่างเช่น กฎระเบียบเรื่องการสอบใบอนุประการ ซึ่งหากในด้านหนึ่งวิทยุชุมชนมีเป้าหมายที่จะเปิดกว้างให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็กลับมีประดุกันเรื่องการสอบใบอนุประการ ทำให้เกิดลักษณะการควบคุมที่ขัดแย้งกันเอง หรือกฎเกณฑ์ที่ต้องพูดภาษากลางไม่ให้พูดภาษาถิ่นในการจัดรายการ ก็ทำให้เป้าหมายเรื่องการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นไปไม่ได้

จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการแก้ไขกลไกการควบคุมแบบเดิม หรือสร้างกลไกการควบคุมตามแบบของวิทยุชุมชนขึ้นมาใช้ใหม่ โดยไม่ต้องหยิบยกจากระบบวิทยุเดิม

1.5.4 หลักการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการ

ผลงานที่เป็นรูปธรรมที่สุดของวิทยุชุมชนก็คือ ตัวเนื้อหาและรูปแบบรายการวิทยุชุมชน ซึ่งสามารถจะ สะท้อนย่อองค์ประกอบไป ให้เห็นถึงองค์ประกอบทุกอย่างของวิทยุชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพ รายการ/นโยบาย/นโยบาย/แผนงาน/ฯลฯ และก็ยัง ส่องมองไป ข้างหน้าให้เห็นถึงความนิยมใน การเปิดรับฟังของชาวบ้าน ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชน การแสดงบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน ตามที่คาดหวังไว้

สำหรับในเนื้อหาส่วนนี้ จะกล่าวถึงหลักเกณฑ์คร่าว ๆ ของการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการเท่านั้น ส่วนรายละเอียดของการผลิตนั้นจะอยู่ในเนื้อหาส่วนที่ 2 ของคู่มือนี้

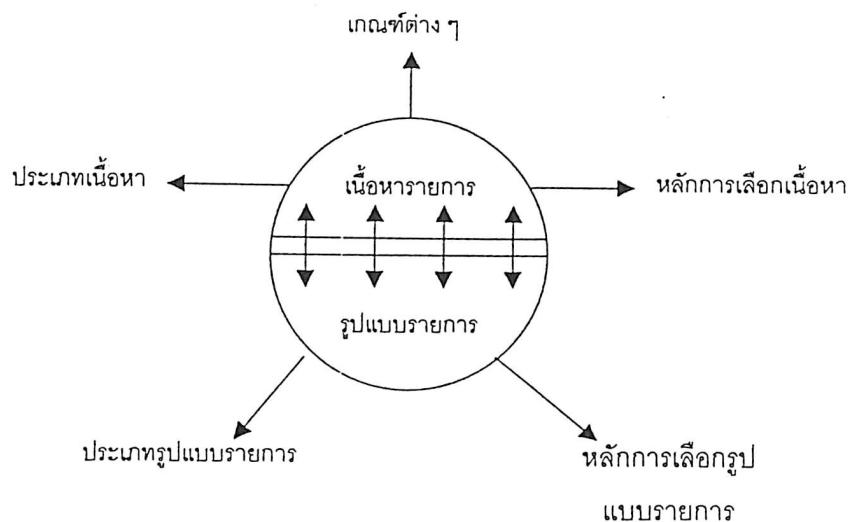
การจัดแบ่งประเภทด้วย

เกณฑ์ต่าง ๆ

การจัดแบ่งประเภทด้วย

40

(1) มีเนื้อหาอะไรบ้างในรายการวิทยุชุมชน

ผลจากการสำรวจเนื้อหาวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์พบว่า มีเนื้อหาประเภทต่าง ๆ ดังนี้

- เนื้อหาที่เกี่ยวกับการทำอาหาร เช่น การเกษตร แรงงาน เศรษฐกิจ
- เนื้อหาด้านการปกครอง เช่น กวามมาย ภารเมือง
- เนื้อหาด้านสังคม – วัฒนธรรม – ศาสนา เช่น ปัญหาสังคม
- เนื้อหาด้านการศึกษา เช่น ความรู้ต่าง ๆ วิทยาการทันโลก
- เนื้อหาด้านสุขภาพอนามัย
- เนื้อหาด้านศิลปะ/ความบันเทิง
- เนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อม
- เนื้อหาด้านการท่องเที่ยว
- เนื้อหาอื่น ๆ เช่น พยากรณ์อากาศ

(2) การแบ่งประเภทของเนื้อหา

จากประเภทเนื้อหาที่ระบุมาข้างต้นนี้ ในทางปฏิบัติ อาจจะนำมาจัดแบ่งประเภทโดยใช้เกณฑ์หลาย ๆ แบบเป็นตัวแบ่ง เช่น

- ใช้เกณฑ์เรื่องสาระ/บันเทิงเป็นตัวแบ่ง ซึ่งจะแบ่งเนื้อหาทั้งหมดออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

- (1) เนื้อหาประเภทที่มุ่งให้สาระ ได้แก่เนื้อหาที่เป็นข้อมูลข่าวสาร เป็นเรื่องราวที่เป็นจริง เป็นเนื้อหาที่ให้ความรู้แบบต่าง ๆ ด้วยเช่น รายการข่าว รายการสารคดี ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

(ii) เนื้อหาประเภทให้ความบันเทิง ได้แก่เนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องราวที่สนุกสนาน รื่นเริง สร้างความรู้สึกผ่อนคลายหรือเร้าอารมณ์ความรู้สึก เช่น เนื้อหาที่เป็นเพลง กีฬา เป็นต้น

● ใช้เกณฑ์เรื่องเนื้อหาภายใน/ภายนอกชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า วิทยุชุมชนนั้น เด็กต่างจากวิทยุสาธารณะที่มีเนื้อหาเรื่องราวเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น เราจึงอาจจัดแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

(i) เนื้อหาภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรายการห้องถิน ความรู้ด้านการทำอาหารกินในห้องถิน ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ฯลฯ

(ii) เนื้อหางานนอกชุมชน ก็เป็นเนื้อหาจากโลกภายนอก

สำหรับเป้าหมายของการแบ่งประเภทของเนื้อหาตามเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ มิใช่เป็น “การแบ่งกิจเพื่อแบ่งให้รู้เท่านั้น” แต่การแบ่งประเภทของเนื้อหานั้น กระทำไปเพื่อใช้ดิตตามตรวจสอบสัดส่วนของเนื้อหาประเภทต่าง ๆ เพื่อดูสมดุลระหว่างเนื้อหาประเภทต่าง ๆ และเพื่อตรวจสอบว่า วิทยุชุมชนได้แสดงบทบาทตรงกับเป้าหมายที่คาดเอาไว้หรือไม่ เช่น หากปริมาณของเนื้อหางานนอกชุมชนมีสูงจนไม่ได้สัดส่วนกับเนื้อหางานในชุมชน ก็หมายความว่า วิทยุชุมชนนั้น “ไม่ได้ “เป็นของ” ชุมชนเดียวยแล้ว เป็นต้น

(3) กระบวนการและหลักเกณฑ์การคัดเลือกเนื้อหาเพื่อผลิตรายการ

ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า เนื้อหารายการนั้นก็คือตัวบ่งชี้ที่เป็นฐานรองว่า วิทยุชุมชนได้ดำเนินการบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือการตอบสนองความต้องการของชุมชนและการเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และเพื่อให้ได้มาซึ่งเนื้อหารายการที่พึงประสงค์นั้น จะมีกลไกและกระบวนการ 2 อย่างที่ต้องใช้ควบคู่กัน คือ กระบวนการได้มาซึ่งเนื้อหา และเกณฑ์ในการคัดเลือกเนื้อหา

(3.1) กระบวนการได้มาซึ่งเนื้อหา สำหรับกระบวนการได้มาซึ่งเนื้อหานั้น มี 2 ขั้นตอนที่สำคัญ ขั้นตอนแรกเป็นหลักสามัญสำนักอย่างง่าย ๆ ว่า หากเราต้องการที่จะ “เกา” ให้ถูกที่คัน” เรายังต้องไปสำรวจดูเสียก่อนว่า “ที่คัน” นั้นอยู่ที่ตรงไหน ดังนั้น ในการจัดทำเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนนั้น จึงต้องมีการสำรวจความต้องการของผู้ฟังเสียก่อนว่า ต้องการจะฟังเรื่องอะไร (ดูตัวอย่างจากการนิสิตภาษาของวิทยุชุมชนทดลอง ที่จังหวัดจันทบุรี)

สำหรับขั้นตอนที่สอง ก็ยังคงเป็นสามัญสำนัก (แต่มักจะไม่ค่อยได้ทำในทางปฏิบัติ) คือหลังจากที่เราได้ลงมือ “เกา” ไปแล้ว เรายังต้องไปติดตามประเมินผลว่า “แล้วหายคันหรือเปล่า” ดังนั้น การประเมินผลรายการหลังจากที่ออกอากาศไปแล้วจึงเป็นงานที่จำเป็นต้องทำเพื่อจะนำมาประกอบการตัดสินใจในอนาคตว่า จะเก็บรักษาเนื้อหาอะไรเอาไว้ จะเพิ่มเติมหรือลดทอนหรือตัดออกเนื้อหาอะไร

(3.2) เกณฑ์ในการคัดเลือกเนื้อหา เกณฑ์ต่อไปนี้ก็เกิดมาจากปรัชญา/ธรรมชาติ/ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนนั้นเอง กล่าวคือ

- ควรเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือใกล้ตัวท้องถิ่นเป็นหลัก เกณฑ์ข้อนี้ซึ่งทำให้วิทยุชุมชนแตกต่างจากวิทยุสาธารณะ ซึ่งจะรายงานข่าวสารหรือมีเรื่องราวจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่วิทยุชุมชนจะเป็นข่าวสารในท้องถิ่น ความรู้ที่อยู่ใกล้ตัว ศิลปะ/วัฒนธรรมที่ชื่นชอบ ตามรสนิยมของชุมชน ซึ่งการที่จัดทำเนื้อหาให้บรรลุหลักเกณฑ์ข้อนี้ได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนอย่างกว้างขวาง เช่น การเป็นอาสาสมัครรายงานข่าวในท้องถิ่น การเป็นแหล่งข้อมูลด้านความรู้ในท้องถิ่น

แต่ถึงแม้จะกำหนดลัดส่วนให้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือใกล้ตัวท้องถิ่นเป็นหลักก็มิได้หมายความว่า วิทยุชุมชนจะปิดตัวจากโลกภายนอก ในทางตรงกันข้าม วิทยุชุมชนยังต้องแสดงบทบาทเป็นช่องทางหนึ่งในการพัฒนาเชิงบวก เช่น การนำเสนอข่าวสารและความรู้จากโลกภายนอกเข้ามายังชุมชนเพื่อให้ก้าวไปให้ทันกับโลก

- วิทยุชุมชนควรมีเนื้อหาร่วมทั้งผู้จัดรายการที่หลากหลาย ประสบการณ์จากวิทยุชุมชนที่เมือง Freiburg ประเทศเยอรมัน เคยพบว่า เมื่อหั้งคนพิ้งและคนจัดรายการวิทยุชุมชนเป็นคนกลุ่มเดียวกันที่ผลัดบทบาทเล่นไปมา ก็เกิดความต้องการที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือเวลาเป็นคนพิ้งก็อยากจะให้มีรายการที่ขัดเจนเฉพาะเจาะจงไปเลย แต่เวลาเป็นคนจัดก็อยากจะให้มีคนหลากหลาย ๆ กลุ่มมาพิ้ง ถ้ามีเพียงรายการเดียว ก็ต้องจัดให้เป็นแบบกว้าง ๆ เอาใจคนพิ้งทุกกลุ่ม ทางแก้ปัญหาสำหรับความขัดแย้งนี้ก็คือ การจัดให้มีหลาย ๆ รายการ แต่ละรายการมุ่งเฉพาะสำหรับกลุ่มผู้ฟังแต่ละกลุ่ม และต้องมีการตรวจสอบติดตามให้แน่ใจว่า วิทยุชุมชนนั้นมีรายการสำหรับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ

สำหรับเงื่อนไขที่จะทำให้หลักเกณฑ์การคัดเลือกเนื้อหาข้อนี้เป็นไปได้จริงก็คือ ต้องมีช่วงเวลาการออกอากาศที่มากพอสมควร ตัวอย่างเช่น รายการวิทยุชุมชนของจังหวัดบูรีรัมย์ ซึ่งมีถึง 10 รายการ

รายการ	เวลาออกอากาศ	วัน	เนื้อหา
1. คติธรรมประจำวัน	05.00 – 05.15	ทุกวัน	ธรรมะ
2. ทันข่าวเช้าวันนี้	05.15 – 06.00	ทุกวัน	ข่าวทั่วไป
3. บอกกล่าวเล่าแจ้ง	06.30 – 07.00	ทุกวัน	ข่าวท้องถิ่น
4. ร่วมคิดร่วมคุย	10.00 – 11.00	ทุกวัน	เวทีพูดคุยประเด็น
			ต่างๆ
5. พัฒนาประจำเดือน	11.00 – 12.00	จ.-ศ.	วิจารณ์การเมือง
6. ระบุจังใจ	13.00 – 14.00	จ.-ศ.	เพลง

7. พูดจาภาษาช่าง	14.00 – 14.30	จ.-ศ.	ช่าง/อาชีพ
8. เสียงจากชุมชน	17.00 – 18.00	ทุกวัน	ร้องทุกชีวิต
9. ดีเจเยาวชน	18.00 – 19.00	ทุกวัน	เยาวชน
10. ภูมิปัญญาชาวบ้าน	21.00 – 22.00	ทุกวัน	ความรู้ของชาวบ้าน

- จัดสรรช่วงเวลาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย จากตัวอย่างราย การวิทยุชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ที่ยกมาแสดงให้เห็น จะเห็นได้ว่า การจัดสรรช่วงเวลาນั้นเหมาะสม กับวิถีชีวิตประจำวันของกลุ่มเป้าหมาย กล่าวคือ รายการข่าวจะเป็นช่วงเวลาเข้า ก่อนที่กลุ่มผู้ ใหญ่จะออกจากบ้านไปทำงาน

ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงเวลาออกอากาศนี้ ยังมีข้อควรพิจารณาอีก 2 ประการคือ การจัดช่วงเวลาโดยดูสื่อคู่แข่งอื่น ๆ เช่น ผลการวิจัยผู้รับฟังกลุ่มวิทยุชุมชนจังหวัด รายงานเสนอว่า รายการที่ดี ๆ ของวิทยุชุมชนไม่ควรไปอยู่ชั้นกับเวลาของลัคราโหรท์คน เป็นต้น

นอกจากนี้ เนื้อหารายการจะเป็นที่น่าสนใจเมื่อมีลักษณะสดคล่องกับ กาลเวลาหรือถูกกากล เช่น เมื่อถึงฤดูร้อน รายการความรู้เพื่อสุขภาพก็ควรเป็นโรคที่มักเป็นในฤดู ร้อน เป็นต้น

การคัดเลือกเนื้อหาให้เหมาะสมกับช่วงเวลานั้น จำเป็นต้องมีการสำรวจ วิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่มในชุมชน รวมทั้งสอบถามความต้องการของผู้ฟังในเรื่องช่วงเวลาออก อากาศประกอบไปด้วย

- ควรคัดเลือกเนื้อหาให้สดคล่องหรือแสดงออกซึ่งความเชื่อ/ภูมิปัญญา/ วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ประเด็นที่เป็นปัญหามากที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ข้อนี้ก็คือ ควรใช้ ภาษากลางหรือภาษาท้องถิ่นในนำเสนอเนื้อหา รายงานการวิจัยบางชิ้นระบุว่า ผู้ฟังมีความเห็นว่า น่าจะมีการใช้ภาษาท้องถิ่น เพราะจะทำให้ฟังง่าย รู้สึกใกล้ชิด และไม่เป็นทางการมากเกินไป อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่นอนด้วยตัว แล้วคงต้องสำรวจความชื่นชอบในแต่ละท้องที่ ใน แต่ละประเภทรายการ

สำหรับเนื้อหาที่แสดงออกซึ่งภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น นั้น จะทำให้วิทยุชุมชนในแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ในทางภาคใต้ ก็คงมีรายการโน้ตรา ใบอนุที่ทางภาคเหนือก็คงจะมีรายการค่าว่าซอ หลักเกณฑ์ข้อนี้จะเอื้ออำนวยให้วิทยุชุมชนเป็น ช่องทางในการแสดงออกซึ่งตัวตนของแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

- หลักเรื่อง “ความสมดุล” ดูเหมือนจะเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งใน การพิจารณาคัดเลือกเนื้อหา กล่าวคือ ไม่ควรให้มีแต่เนื้อหาที่ “สะท้อนปัญหา” แต่ควรมีเนื้อหาที่มี วิธีการ “แก้ไขปัญหา” ด้วย อย่าให้มีแต่เนื้อหาที่ “จับผิดหน่วยงานราชการต่าง ๆ” แต่ควรจะมีเนื้อ

หากที่ “ชุมชนและสร้างสรรค์” อย่าให้มีแต่เนื้อหาเรื่อง “การเมือง” เท่านั้น แต่ควรจะมีเรื่องผ่อนคลาย เช่นศิลปวัฒนธรรมและศิลปะศาสตร์ด้วย เป็นต้น

(4) รูปแบบรายการและวิธีการนำเสนอ

รูปแบบรายการที่จะนำมาใช้ในวิทยุชุมชนนั้น สามารถมีได้อย่างหลากหลาย โดยที่แต่ละรูปแบบรายการต่างก็มีเป้าหมายเฉพาะ มีลักษณะเฉพาะ มีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ มีการเปิดโอกาสให้ผู้พิพากษามีส่วนร่วมมากน้อยต่างกัน รวมทั้งมีความยากง่ายในการผลิตแตกต่างกัน การเลือกใช้รูปแบบรายการประเภทต่าง ๆ จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยและความพร้อมของผู้จัดด้วย

ตัวอย่างงานวิจัยวิทยุชุมชนของจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ได้ประมวลรูปแบบรายการที่ใช้อยู่ว่ามีถึง 7 ประเภท คือ

- นิตยสารทางอากาศ
- สัมภาษณ์
- ข่าวลับเบล
- พุดคุยกับผู้พิพากษา
- สนทนา
- พุดคุยลับเบล
- ภารกิจ

โดยที่รูปแบบที่นำมาใช้มากที่สุดคือ รูปแบบนิตยสารทางอากาศซึ่งมีจุดเด่นตรงที่เป็นรูปแบบรายการที่มีทั้งเนื้อหาและวิธีการนำเสนอหลากหลาย แต่ทว่ารูปแบบรายการเช่นนี้ก็ต้องมีเอกภาพที่เกิดจากการกำหนดแก่นและขอบเขตของแนวเนื้อหา กำหนดกลุ่มเป้าหมายและบุคลิกเฉพาะตัวของรายการให้ได้ ชัดเจนร้อยส่วนย่อย ๆ ของรายการเอาไว้ไม่ได้ รายการต้องกล่าวก็จะแตกกระจายออกไปคลุ่มทิศทาง

- สำหรับหลักเกณฑ์เรื่องการคัดเลือกรูปแบบการนำเสนอรายการนั้น ควรจะคำนึงถึงเป้าหมายสูงสุด ลักษณะของวิทยุชุมชน และบทบาทที่วิทยุชุมชนพึงกระทำดังได้แก่ ลักษณะของการเลือกรูปแบบรายการที่เปิดให้มีการแสดงความคิดเห็นร่วมกันของแขกรับเชิญ เช่น รายการภารกิจ หรือรูปแบบที่เปิดเป็นเวทีให้ผู้พิพากษาทางบ้านมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และเปลี่ยนทัศนะ ควรจะได้รับการจัดลำดับความสำคัญเอาไว้เป็นลำดับต้น ๆ

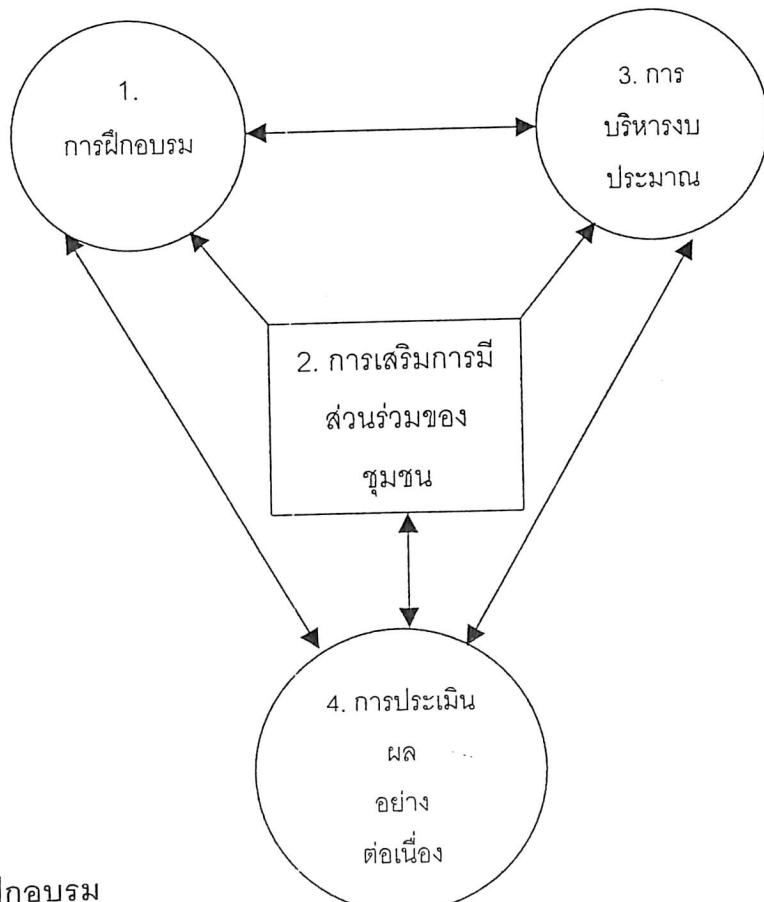
1.6 กลไกการเสริมสร้างพลังของวิทยุชุมชน

ดูเหมือนว่า “การก่อตั้งวิทยุชุมชน” ขึ้นมาให้ได้นั้น อาจจะเป็นภารกิจที่ไม่ยากลำบากเท่าไรนัก แต่การจะทำให้วิทยุชุมชนที่ถือกำเนิดขึ้นมาแล้วมีการเจริญเติบโตและมีสุภาพพลานามัยที่

แข็งแกร่งนั้น อาจจะยากยิ่งกว่า รวมทั้งการจะทำให้วิทยุชุมชนนั้นมีอยู่ยั่งยืนยาวนานต่อไปได้ กด
หนึ่อนจะเป็นภารกิจที่ยากเย็นแสนเข็ญเลยทีเดียว

ดังนั้น เมื่อมีการก่อตั้งวิทยุชุมชนขึ้นมาแล้ว ภารกิจที่ท้าทายทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุม
ชน ก็เห็นจะเป็นการแสวงหาและติดตั้งกลไกการเสริมพลังของวิทยุชุมชน

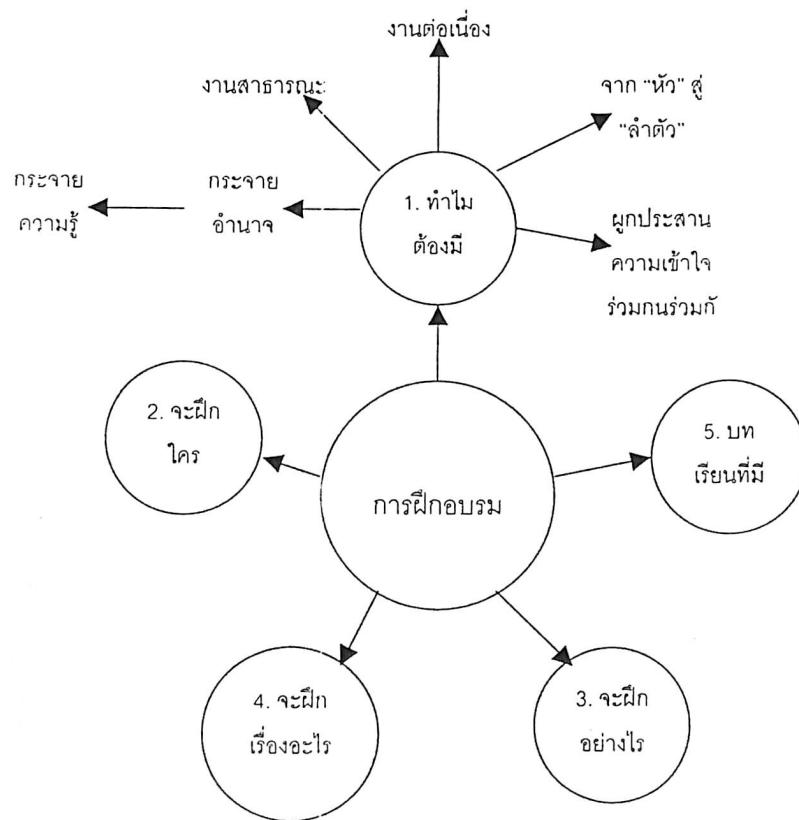
ผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ข้อที่อ่อนที่สุดของวิทยุชุมชนก็คือ
การขาดแคลนทรัพยากรที่เป็นเหมือนหònฟันที่จะนำมาใส่ในวิทยุชุมชนให้ลูกโซนต่อไป ทรัพยากร
ที่สำคัญคือ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรงบประมาณ ซึ่งทรัพยากรทั้งสองอย่างนี้ น่าจะแก้ไขได้
ด้วยการเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน และจุดอ่อนอีกประการหนึ่งก็คือ การขาดการติดตาม
ประเมินผล ดังนั้น ในที่นี้ จึงขอนำเสนอรายละเอียดของกลไก 4 ประเภทที่จะแก้ไขปัญหาที่กล่าว
มานี้

1.6.1 การฝึกอบรม

เมื่อกล่าวถึงทรัพยากรบุคคลที่จะเข้ามาเป็นส่วนประกอบในวิทยุชุมชนนั้น ความแตกต่าง
ระหว่างวิทยุชุมชนกับวิทยุสาธารณะ/วิทยุธุรกิจโดยทั่วไปคือ ในขณะที่วิทยุสาธารณะ/ธุรกิจจะมี
คนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีลักษณะเป็น มืออาชีพ เข้ามาเป็นผู้บริหารจัดการวิทยุ แต่ทว่าในวิทยุชุมชนนั้น ผู้ที่
เข้ามานี้ส่วนร่วมในกิจการวิทยุจะเป็น คนกลุ่มน้อย ที่มีลักษณะเป็น อาสาสมัคร ที่มาทำวิทยุ เพราะ
ใจรักและเข้าใจในเจตนาของวิทยุชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนจะเป็นอาสาสมัคร แต่เนื่องจากวิทยุชุมชนไม่ใช่เรื่อง “ที่ใคร ๆ ก็ทำได้” หรือเกิดมา ก็ทำเป็นเลยตามธรรมชาติ/หรือเพียงแค่มีใจรักก็ทำได้แล้ว” หากทว่าเป็นเรื่องที่ต้องมีการฝึกอบรมเป็นการเฉพาะ ในที่นี้เราจึงจะกล่าวถึงเรื่อง “การฝึกอบรม” ในฐานะที่จะเป็นกลไกด้านหนึ่งในการเสริมพลังเข้มแข็งให้แก่วิทยุชุมชน

(1) ทำไมต้องมีการฝึกอบรม

มีคำตอบหลากหลายประการต่อคำถามที่ว่า “ทำไมต้องมีการฝึกอบรม” ให้แก่อาสาสมัคร/คนที่จะเข้าไปทำงาน/เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน

(i) กระบวนการ คือกระบวนการที่ต้องกระบวนการความรู้ด้วย แม้ว่าแนวคิดเรื่อง “วิทยุชุมชน” จะมีความเป็นมาจากการกระบวนการ แต่ก็ต้องมีกระบวนการที่สืบสานให้แก่กลุ่มประชาชน แต่การกระบวนการจะต้องมีความรู้ด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นถึงโครงสร้างที่เหมาะสมประการหนึ่งของวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้น ความเข้าใจในสิทธิการสื่อสารของประชาชน แต่เนื่องจากสิทธิการสื่อสารโดยเฉพาะในฐานะ “ผู้ส่งข่าวสาร” เป็นเรื่องใหม่ จึงต้องมีกลไกการฝึกอบรมมาเสริมเพิ่มเติม

(ii) งานวิทยุเป็นงานในพื้นที่สาธารณะ การพูดคุยทางวิทยุชุมชนไม่เหมือนกับการพูดคุยแบบธรรมดากำลังหมุนเวียน มีความมีระดับวัง ต้องมีความระมัดระวัง ต้องมีการตรวจสอบข้อมูล เพื่อระบุ

เป็นการพูดให้คณหมู่มากฟังและมีผลกระทบสูงกว่าการพูดแบบธรรมด้า ดังนั้นจึงต้องอบรมให้ชาวบ้านรู้จักกฎหมายที่และขอบเขตในการพูดในพื้นที่สาธารณะ

(iii) งานวิทยาเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องทุกวันสม่ำเสมอ จึงต้องการทรัพยากรบุคคลจำนวนมากเข้ามาร่วมด้วยกัน ทางงานวิทยุชุมชนไปตอกย้ำในมือของคณะกรรมการ/อาสาสมัครกลุ่มเล็ก ๆ ผลงานวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนในหลายแห่งได้พิสูจน์แล้วว่า อนาคตของวิทยุชุมชนนั้นมักจะมีอาการ “ไม่ตายก็ลีบงไม่โต” เพราะกรรมการ/อาสาสมัครกลุ่มเล็กมักจะหมดแรงไปก่อนจะถึงเป้าหมาย การฝึกอบรมจึงเป็นกลไกการสร้าง/ขยายทรัพยากรบุคคล เพื่อการนำมาใช้ด้วยระบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน และกระจายความรับผิดชอบให้เกลี่ยกันไปในระดับที่ชัดเจน

อบรมภาคผนวกสองรับให้ทราบ

(iv) การเคลื่อนไหวจาก “หัว” สู่ “ลำคอ” เพื่อจะลง “ลำตัว ในความเป็นจริง คงต้องยอมรับว่า ทิศทางการให้ผลของอำนาจ/ความรับผิดชอบ/หน้าที่สิทธิของวิทยุกระจายเสียงนั้น ไม่ใช่จากส่วนหัว คือ “หน่วยงานราชการ” และในชั้นต่อมามีการเปิดขยายแกerekเรื่อง “วิทยุชุมชน” นั้น กลุ่มคนที่เข้ามาสนใจและดำเนินการวิทยุชุมชน ยังมักจะเป็น “ส่วนลำคอ” คือกลุ่มนี้ชั้นกลาง หรือกลุ่มแก่นนำในชุมชนที่มีความเข้าใจเรื่องสิทธิหน้าที่ บทบาท/ความสำคัญของวิทยุ รวมทั้งอาจมีความคุ้นเคยกับงานวิทยุ ในหลาย ๆ แห่ง กลุ่มคนที่ทำวิทยุชุมชนจึงยังคงจำกัดอยู่ในกลุ่มนี้ชั้นกลางหรือผู้นำชุมชนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เป้าหมายสุดท้ายของวิทยุชุมชนที่จะสามารถตัวได้อย่างมั่นคงคงต้องขยายเขี้ยวให้มีการให้ผลจาก “ส่วนลำคอ” ลงสู่ “ส่วนลำตัว” ต่อไป ในการนี้ การฝึกอบรมจะเป็นพลังลมปราณในการขับเคลื่อนการให้ผลได้ส่วนหนึ่ง การฝึกอบรมจะเป็นเวที/เงื่อนไขให้ชาวบ้านได้ทำความรู้จัก/คุ้นเคยกับวิทยุชุมชน และสามารถจัดโครงการงานวิทยุสารพัดชนิดให้หายขาดได้

(v) ผูกประสานความเข้าใจร่วมกัน ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า “ความเข้าใจร่วมกัน” ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน (โดยเฉพาะในช่วงเปลี่ยนผ่านจากมือรัฐมาสู่มือประชาชน) จะเป็นประดุจเชือกมัดคนทำงานให้อยู่ร่วมกัน หากเมื่อใดที่เจ้าหน้าที่รัฐยังมองว่า “วิทยุชุมชนคือแหล่งที่จับผิดข้าราชการ” หรือ ชาวบ้านรับรู้ว่า “วิทยุชุมชนเป็นพื้นที่ที่ด่าคนได้โดยเสรี” เมื่อนั้น งานวิทยุชุมชนก็ไม่มีทางไปได้ตลอดขาดฝั่ง

มีข้อন่าสังเกตว่า ทั้งที่เรื่อง “การฝึกอบรม” เป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่งที่รับประทานการคงอยู่ของงานวิทยุชุมชน แต่สังคมไทยเกือบทุกส่วนยังมองข้ามการดำเนินการเรื่องการฝึกอบรมไปอย่างมาก ในหมู่ข้าราชการมักมีแต่การอบรมอย่าง普遍化 แต่ไม่มีการเสริมอบรม ความเข้าใจ โดยมีความเชื่อว่า ข้าราชการจะเข้าใจทุกๆเรื่องโดยอัตโนมัติ ในหมู่ประชาชน มักมีการระดมพลังให้เข้ามาช่วยแบกรับงาน แต่ก็ไม่มีการติดเชือกเด็บทางความคิดให้เข่นกัน กล่าวโดย

สรุป ก็คือ ลังคมไทยยังเอาใจใส่/และทำการบ้านน้อยมากในเรื่องใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น เช่นเรื่องการฝึกอบรมวิทยุชุมชน

(2) จะฝึกอบรมใครบ้าง

- คำตามที่ว่าจะฝึกใครบ้างนั้น ควรจะเป็นคำตามแรกเลยสำหรับการจัดการฝึกอบรม ทั้งนี้ เพราะการตอบคำถามได้ว่าผู้ที่จะมาเข้ารับการฝึกอบรมเป็นครั้นนั้น จะสะท้อนกลับไปให้เป็นเป้าหมายของการฝึกอบรม และจะเป็นตัวไปกำหนดเนื้อหาและวิธีการฝึกอบรมในพื้นดินไป

- การที่จะคัดเลือก “ใคร” เข้ามาเป็นผู้รับการอบรมนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่างานวิทยุชุมชน กำลังต้องการ ระดมทรัพยากรบุคคล ในระดับไหนแบบไหน เช่น ถ้าเป็นช่วงที่กำลังมีการก่อตัวของคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน ก็คงต้องฝึกอบรมกลุ่มตัวแทนที่จะเข้ามาเป็นกรรมการ หากต้องการขยายอาสาสมัครผู้สื่อข่าวท้องถิ่น ก็คงต้องฝึกอบรมกลุ่มประชาชนที่สนใจจะมาเป็นผู้สื่อข่าว เป็นต้น

- แต่ในขั้นตอนการปฏิบัติที่แท้จริง การฝึกอบรมนั้นก็ควรมีลักษณะ “กินหัว กินกลาง และกินต่ำ” หมายความว่า ควรจะเริ่มต้นจากกลุ่มแกนนำชุมชนระดับหัว ๆ เลี้ยงก่อน และวิเคราะห์ขยายลงไปสู่แกนนำกลุ่มย่อย ๆ และประชาชนทั่วไป

- อย่างไรก็ตาม หลักการเรื่อง ความหลากหลายและสมดุลที่เป็นหลักยีดสำคัญของวิทยุชุมชน ก็ยังคงต้องคำนึงถึงตลอดเวลา การเลือกตัวบุคคลมารับการฝึกอบรมนั้นจึงต้องให้ครอบคลุมคนหลายวัย หลายเพศ หลายอาชีพ ทั้งกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพะสังษ์ กลุ่มหัดดกรรມ กลุ่มช่างตัดผม ฯลฯ

- ส่วนกลุ่มนบุคคลกลุ่มนั้นที่มักถูกมองข้ามไปคือกลุ่มข้าราชการ เพราะความเข้าใจว่า “เป็นข้าราชการแล้วต้องเข้าใจเรื่องใหม่ ๆ ได้ทุกเรื่องที่มีนโยบายสั่งมา” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นควรมีการฝึกอบรมเรื่องวิทยุชุมชนให้แก่ข้าราชการด้วย

- การกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม คุณสมบัตินี้ควรจะต้องสอดรับกับเป้าหมาย/ภารกิจของผู้เข้าอบรม โดยอาจมีคุณสมบัติพื้นฐานบางอย่างร่วมกัน เช่น การเป็นบุคคลที่มีมีจิตสาธารณะ (ชอบทำกิจการเพื่อส่วนรวม) และมีจิตใจรัก/สนใจวิทยุ เป็นต้น แต่ควรมีการกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะเข้ารับการอบรมทุกครั้งเพื่อให้เกิด “การถูกฝ่าถูกตัว”

ตัวอย่างของคุณสมบัติของคนที่จะเข้ารับการฝึกอบรม “การเป็นผู้จัดรายการ”
เช่น ต้องพูดจาชัดเจน/ฉลาด/มีไหวพริบ/มีทักษะการฟังที่ดี/สุภาพ เป็นต้น

(3) จะฝึกเรื่องอะไร

(ดูรายละเอียดในกรณีศึกษาของวิทยุชุมชนปัจจุบัน)

เนื้อหาที่จะใช้ฝึกอบรมนั้น ต่อเนื่องจากมาจากการที่ว่า เป้าหมายของการฝึกอบรมนั้นรุ่งหวังจะให้ผู้รับการอบรมไปปฏิบัติภารกิจหน้าที่อะไร เช่น

- ไปเป็นผู้ฟังที่เอกสารรายงาน (active)
- เป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น
- เป็นผู้ดำเนินรายการ (DJ)
- เป็นผู้ผลิตรายการ

● ผู้บริหาร/คณะกรรมการวิทยุชุมชน
เนื้อหาที่จะจัดให้ ก็จะสอดคล้องกับภารกิจของผู้เข้ารับการอบรม
เราอาจจะประมวลหมวดหมู่ของเนื้อหาที่จะใช้ในการอบรมวิทยุชุมชนออกได้เป็น 3

หมวดใหญ่ ๆ คือ

(i) หมวดที่เกี่ยวกับความรู้/ความเข้าใจทั่วไป ตัวอย่างเนื้อหาในหมวดนี้ก็ เช่น

- แนวคิด/ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุชุมชน (หัวข้อนี้ ผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องทุกคนกับวิทยุชุมชนควรจะผ่านการอบรมมา)
- พัฒนาการของวิทยุชุมชนในต่างประเทศ/ประเทศไทย
- สถานการณ์การปฏิรูปสื่อในสังคมไทย
- บทบาทหน้าที่ประโยชน์ของวิทยุชุมชนกับสังคมไทย
- การเตรียมประชาชนเพื่อการปฏิรูปสื่อและวิทยุชุมชน

ฯลฯ

(ii) หมวดที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการวิทยุชุมชน ได้แก่ เนื้อหาที่อยู่ในคู่มือเล่มนี้ เช่น

- ภาระการเป็นผู้นำ
- โครงสร้างการบริหารจัดการวิทยุชุมชน
- การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน
- การบริหารจัดการงบประมาณ
- หลักการวางแผนรายปี/นโยบาย/นโยบาย/แผนงาน

ฯลฯ

(iii) หมวดที่เกี่ยวกับความรู้เชิงเทคนิคระดับการผลิตรายการ

- หลักการผลิต/พัฒนา/วิจัยรายการ
- การเป็นผู้ผลิตรายการ
- การเป็นผู้จัดรายการ (หลักการพูดในที่สาธารณะ)
- การเป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น (เทคนิคการหาข่าว/การสัมภาษณ์)

ฯลฯ

(4) จะฝึกอย่างไร

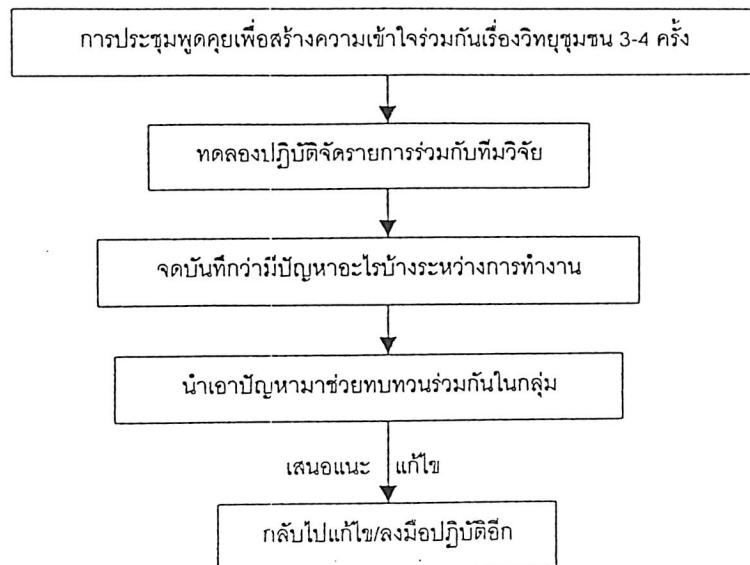
สำหรับรูปแบบการฝึกอบรมนั้น สามารถทำได้อย่างหลากหลาย และยังสามารถคิดวิเคราะห์สร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายและกลุ่มเป้าหมาย ด้วยที่จะยกมาที่นี้เป็นการเริ่มนั้นของทีมวิจัยวิทยุชุมชนปัจจุบันที่มีอาจารย์ชาลิสา มาແน่งทอง เป็นนักวิจัย

(i) การฝึกอบรมแบบทัวร์ไประดับพื้นฐาน ที่ผู้จัดมีการเตรียมสถานที่ฝึกอบรม เนื้อหา วิธีการ/กระบวนการ อุปกรณ์ เครื่องเสียง เครื่องเขียน แล้วคัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมมาเรียนรู้ตามหลักสูตรที่เตรียมเอาไว้ ด้วยถูกต้อง การอบรมผลิตรายการวิทยุชุมชนแบบ BBC ที่มีเนื้อหาครอบคลุมเกี่ยวกับวิธีการผลิตรายการวิทยุและการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ในการจัดรายการวิทยุ การฝึกอบรมแบบนี้ มักต้องเตรียมสถานที่เป็นสถานีวิทยุจริง ๆ เพื่อให้ผู้รับการอบรมรู้จักและคุ้นเคยกับเครื่องมือ วิธีการอบรมมักจะใช้การบรรยายประกอบกับการลงมือปฏิบัติงานจริง เพราะเป็นเนื้อหาในเชิงเทคนิค

(ii) การจัดเวทีสัญจร เป็นวิธีการจัดอบรมที่ทีมผู้จัดจะสัญจารไปให้สถานที่จัดในชุมชน เพื่อให้แก่นนำชุมชนหรือคนในชุมชนมีโอกาสได้เข้าร่วมได้มากที่สุด เนื้อหาการอบรมมักจะเป็นเรื่องแนวคิด/ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยุชุมชน หรือการบริหารจัดการวิทยุชุมชน วิธีการจัดนั้น อาจจะใช้หลาย ๆ วิธีร่วมกัน เช่น ให้คนในชุมชนเล่าประวัติของหมู่บ้านและรูปแบบการสื่อสารของชุมชน มีการบรรยายแนวคิด และมีการแบ่งกลุ่มย่อยให้ระดมสมอง เป็นต้น

(iii) การจัดเวทีเสวนา มีเป้าหมายคล้ายการจัดเวทีสัญจร แต่ทว่าจะเน้นกิจกรรมที่ให้สมาชิกได้ร่วมมือกันอย่างจริงจัง เช่น เนื้อหาการอบรมเพื่อเตรียมการจัดตั้งวิทยุชุมชน รูปแบบการจัดนั้น อาจจะใช้รูปแบบการเชิญวิทยากรที่มีบทบาทเกี่ยวข้องหรือมีประสบการณ์โดยตรงกับงานวิทยุชุมชนมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้เข้าอบรม มีการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อปฏิบัติงานจริง และมีข้อเสนอรวมทั้งแผนการดำเนินงาน

(iv) การเรียนรู้ระหว่างลงมือทำจริง (On-the-job training) รูปแบบการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพมากอีกหนึ่งคือการเรียนรู้ระหว่างลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งทีมวิจัยวิทยุชุมชนปัจจุบันได้ทดลองทำตามขั้นตอนดังนี้คือ

ผลจากการฝึกอบรมแบบนี้ จะช่วยให้ผู้เข้าอบรมมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น ได้สัมผัสกับประสบการณ์จริง ๆ แต่ทว่าวิธีการฝึกแบบนี้ก็มีเงื่อนไขว่า ผู้เข้าอบรมควรมีพื้นฐานความเข้าใจเรื่องงานวิทยุชุมชนมาบ้างแล้ว

(5) บทเรียนของการฝึกอบรมที่สำเร็จ/ล้มเหลว

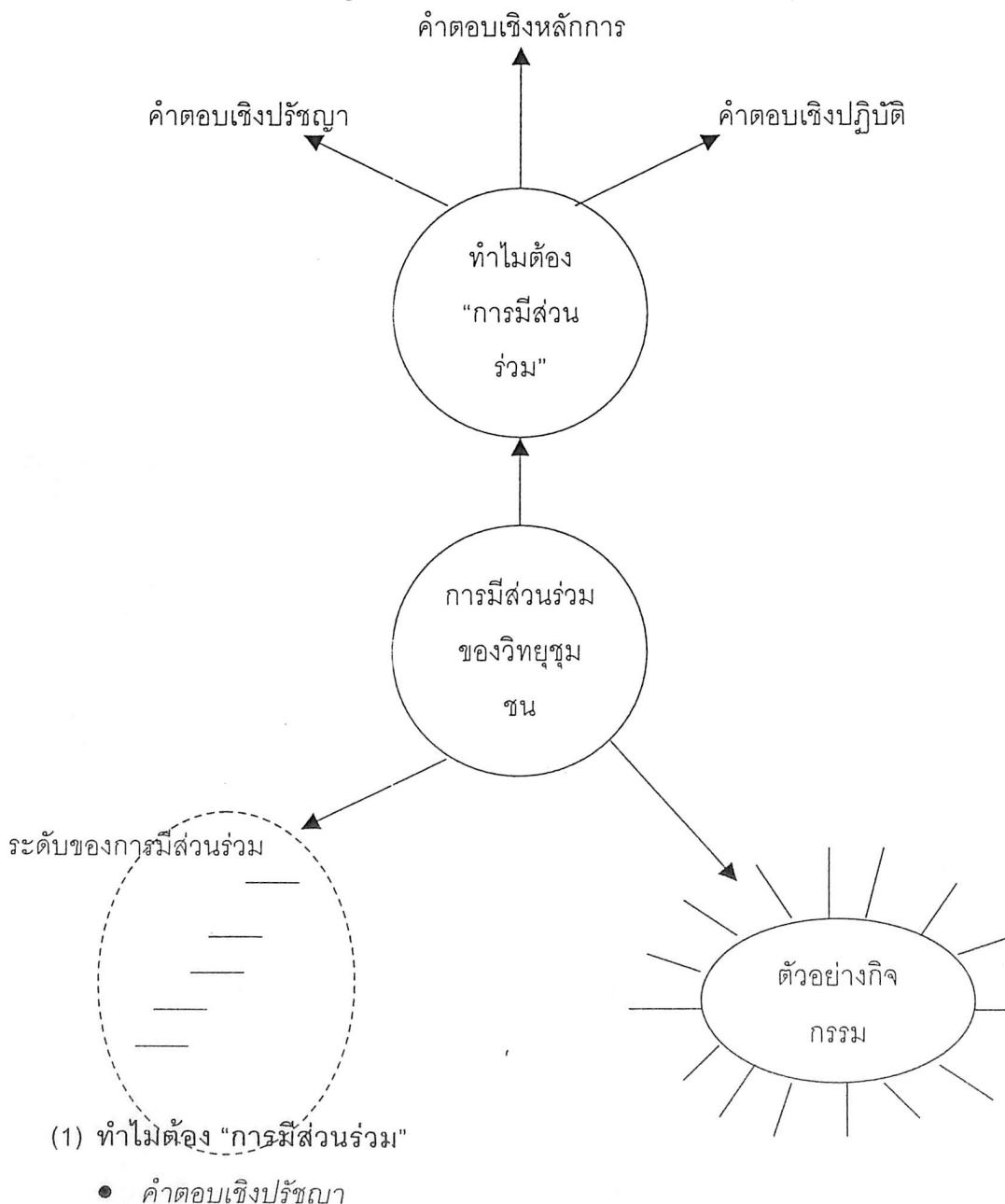
ผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาให้บทเรียนบางประการเกี่ยวกับการฝึกอบรมด้านวิทยุชุมชนดังนี้

- ต้องระมัดระวังวิธีให้เนื้อหาที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งมักจะเป็นข้อคิดเห็นอันดับแรก ๆ เมื่อมีการประเมินผลผู้รับการอบรม ที่นี่เนื่องจากวิทยากรที่เชิญมามักจะเป็นนักวิชาการหรือนักวิชาชีพสื่อมวลชน ดังนั้นจึงต้องมีการแปลง “ภาษาวิชาชีพ” ให้เป็น “ภาษาที่ชาวบ้านฟังเข้าใจได้”
- รูปแบบการสื่อสารแบบสองทางจะให้ผลดีมากกว่าการสื่อสารแบบทางเดียว ดังนั้นการฝึกอบรมจึงไม่ควรมีแต่ช่วงที่วิทยากรมานพูดแล้วผู้รับการอบรมนั่งฟังตลอดทั้งรายการ แต่ควรจัดรูปแบบการอบรมให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การประชุมกลุ่มอยู่อย่างต่อเนื่อง ใช้เวลาและสมมติฐานด้วย
- จัดอบรมต้องประกอบด้วยกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการอบรมด้วยเนื้อหาแบบไดก์ตามควรจะมีการมอบหมายให้ผู้เข้าอบรมไปทดลองทำกิจกรรมจริง ๆ หลังจบแล้ว เช่น ไปทดลองจัดวิทยุจริง ๆ ไปลองประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชน ไปขยายเครือข่าย ฯลฯ และนำผลการทำกิจกรรมมาทบทวนอีกครั้ง
- การจัดอบรมจะได้ผลดีอย่างมาก หากชุมชน/ผู้เข้าอบรมมีความต้องการการอบรมอย่างแท้จริง เช่น มีการเรียกร้องให้อบรม และหากมีการ “ตัดเบ็ด” หลักสูตรการอบรมให้เข้ากับลักษณะของชุมชน ก็จะยิ่งได้ผลดียิ่งขึ้น

- บรรยายการคิดในการขอบรวม เป็นส่วนประกอบให้การขอบรวมได้ผลดีหรือล้มเหลว การลงไปจัดเวทีสัญจรในหมู่บ้าน จะทำให้ได้บรรยายการคิดที่เป็นกันเอง เกื้อหนุนให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างเป็นกันเอง
- มีข้อควรคำนึงว่า การจัดฝึกอบรมนั้น จะทำเพียงครั้งเดียวแล้วก็เลิกกันนั้น มักจะไม่ได้ผล จึงควรมีการวางแผนการฝึกอบรมฯ ไว้เป็น “ชุด” หรือมีการซุ่มนุ่มศิษย์เก่าเพื่อย้อนกลับมาทบทวนความหลังเป็นระยะ ๆ โดยใช้สูตร action/reflection (คิด-ทำ-คิด-ทำ...) สร้างพื้นที่ให้เป็น

1.6.2 การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

มีประเด็นที่ควรพิจารณาอยู่ 3 เรื่องที่เกี่ยวข้องเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ

หากเราระบุให้มีเพียงคำตอบเดียวต่อคำถามที่ว่าวิทยุชุมชนนั้นมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากวิทยุสาธารณะ/วิทยุธุรกิจอย่างไร คำตอบที่ดูเหมือนจะต้องเลือกคือ วิทยุชุมชนนั้นเป็นวิทยุที่เปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนมากที่สุด เนื่องจากเป็นวิทยุที่ดำเนินงานโดย ของ และ เพื่อ ประชาชนนั้นเอง

- คำตอบเชิงหลักการ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เป้าหมายสูงสุดประการหนึ่งของวิทยุชุมชนก็คือการผลิตเนื้อหารายการเพื่อตอบสนองความต้องการในงานพัฒนาของชุมชน การตอบสนองความต้องการนั้น จะเป็นไปไม่ได้โดยหากชุมชนไม่เข้ามามีส่วนร่วม นาร่วมสะท้อนความต้องการ มาบอกรเล่าเก้าอี้บว่าชุมชนคาดหวังอะไร รวมทั้งมาคอยช่วยประเมินผลวิทยุชุมชนด้วย

- คำตอบภาคปฏิบัติ

นอกเหนือจากเหตุผลเชิงหลักการ/ปรัชญาที่ว่า “วิทยุชุมชนเป็นวิทยุของทุก ๆ คน จึงต้องให้ทุกคนมีส่วนร่วมแล้ว” แม้แต่เหตุผลในทางปฏิบัติก็ยังต้องการหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ดี ดังตัวอย่างงานวิจัยวิทยุชุมชนหลายแห่งที่มีการประเมินผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ แบบ ๆ ของไทย คือจะครึ่งครึ่งเพื่อฟูในระยะเริ่มแรก แล้วก็ค่อย ๆ 伸展 ในระยะต่อมา จนกระทั่งฟูหายไป ในตอนท้าย จะตากลมของวิทยุชุมชนก็อาจจะเป็นเช่นนั้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า งานวิทยุเป็นงานที่ต้องทำทุกวัน ทำอย่างต่อเนื่องยาวนาน ในการจัดทำต้องมีการเตรียมตัว มีการประสานผู้คน ค้นหาข้อมูล ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้แรงงานคน และงานสมอง กำลังกาย และเวลาทั้งนั้น ดังนั้น หากงานวิทยุชุมชนรวมศูนย์อยู่ในกลุ่มคนเพียงไม่กี่คน ในไม่ช้า คนกลุ่มนั้นก็ต้องหมดแรงที่จะยืนหยัดต่อไปได้ ทางออกทางเดียว ก็คือต้องมีกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มใหญ่ที่จะมีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันมาแบกรับความรับผิดชอบ (ดูกรณีศึกษาของอาสาสมัครได้จากวิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์)

ปัญหาการขาดทรัพยากรำลังคนในการดำเนินงานวิทยุชุมชนจึงจะเกิดขึ้นได้ด้วย การใช้กระบวนการขยายการมีส่วนร่วมของเครือข่าย/อาสาสมัครเท่านั้น แผนการขยายเพื่อนร่วมงานจึงเป็นหลักประกันอันหนึ่งของอายุอันยืนยาวของวิทยุชุมชน

- ตรวจสอบว่าคนทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ในสภาพความเป็นจริงการเลื่อนไฟล์ของวิทยุชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน ยังคงเดือนมาจากระดับ “หัว” ถึง “ลำคอ” เท่านั้น กล่าวคือ กลุ่มคนที่เข้าไปมีบทบาทในวิทยุชุมชน ยังคงเป็นกลุ่มน้อยกลุ่มที่มีการศึกษาดี มีความเข้าใจเรื่องสิทธิการสื่อสาร ก้าวต่อไปของวิทยุชุมชนจึงควรเป็นการผลักดันให้การเลื่อนไฟล์นี้ลงไปสู่ลำดับซึ่งเป็นฐานรากเพื่อนาคตอันมั่นคงของวิทยุชุมชนในสังคมไทย

สำหรับแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้น ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของประชาชนเอาไว้ 3 ระดับ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีของวิทยุชุมชนดังนี้

- การมีส่วนร่วมในระดับผู้นำ
- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิตรายการ
- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้บริหาร/ผู้วางแผน/นโยบาย

ในแต่ละระดับนั้น ยังคงเปิดกว้างต่อการริเริ่มสร้างสรรค์ของวิทยุชุมชนในแต่ละแห่งว่า จะพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในแต่ละระดับได้อย่างไรบ้าง ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นแล้วที่จะนำมาเสนอในที่นี้

(i) การมีส่วนร่วมในระดับผู้ฟัง

ผู้ฟังวิทยุชุมชนจะไม่เป็นเพียง “ผู้ฟังเฉย ๆ” แต่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลาย ดังนี้

- รับฟังอย่างสม่ำเสมอ
- รายงานผลการฟังให้ทางผู้จัดรายการทราบ
- ติชม/เสนอแนะ/ประเมินผลรายการ
- โทรศัพท์เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นในรายการ
- จดหมายมาเสนอแนะหัวข้อ/ประเด็นเนื้อหา/ประเด็นปัญหา
- เป็นตัวแทนส่งข่าวสาร/ร่วมแจ้งข่าวสาร/ตรวจสอบข่าวสารกับพื้นที่
- ร้องทุกษาร้องเรียนปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน
- ร่วมงานเวทีสัญจร/กิจกรรมต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน / ช่วยจัดหาทุนสนับสนุน
- เสนอแนะรูปแบบรายการ
- ช่วยประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชน

ฯลฯ

(ii) การมีส่วนร่วมในระดับผู้ผลิตรายการ/ผู้ดำเนินรายการ

เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นมา ซึ่งมีได้หลายรูปแบบตามความสนใจและโอกาสเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยของประชาชน เช่น

- เป็นอาสาสมัครทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น ลงข่าวสาร (แบบวิทยุ จส. 100) โดยคัดเลือกเนื้อหาข่าวสารที่น่าสนใจมาให้
- ช่วยเป็นแหล่งข้อมูลประจำสำหรับการแนะนำวิทยากร/เข้ารับเชิญในพื้นที่

- ทำหน้าที่เป็นแขกรับเชิญ/วิทยากร/ผู้ให้สัมภาษณ์แบบบางโอกาสหรือแบบประจำ
  - เข้ามาเป็นผู้ร่วมผลิตรายการ ในเบื้องต้นการซ่อมเปลือกประเด็น เลือกແง່ມູນຊ່ວຍຮັບຮາມຫຼືເທົ່ານີ້ຈະມີບັນຫາທັງໃນຫັນດອນກ່ອນ/ຮະຫວ່າງ/ຫລັງການຜິດ ທີ່ຈະອາຈອຍໃນສູນະອຸນຸກຮ່ວມການ/ຄະນະກ່ຽວກົດຜິດເນື້ອຫາຮ່າຍການ
  - หากມີຄວາມຄັດ/ມີຄວາມສົນໃຈ/ມີປະສບກາຣົນແລະມີເວລາເຂົ້າອຳນວຍກົດຈະເຂົ້າມາເປັນຜູ້ດຳເນີນຮ່າຍການໄດ້ແລ້ຍ
- ฯລະ

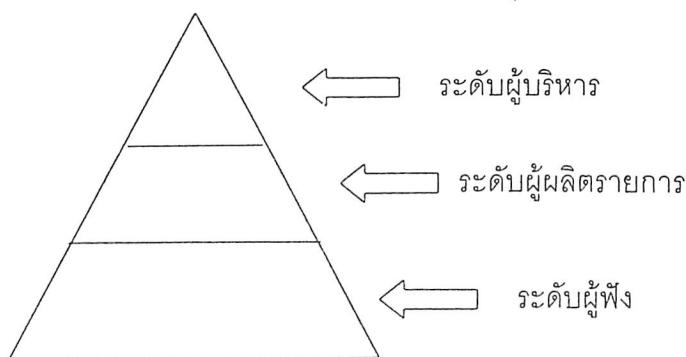
(iii) การມີສ່ວນຮ່ວມໃນระดับບໍລິຫານ

ການມີສ່ວນຮ່ວມໃນระดับນີ້ຄືບປົກສູງສຸດຂອງການມີສ່ວນຮ່ວມ ຕ້ອຍໆຢ່າງເຊື່ອການ
ເຂົ້າມາເປັນຄະນະກ່ຽວກົດຜິດວິທີ່ຢູ່ຫຼຸມໜີ້ນ ທີ່ຈະມີບັນຫາທັງລາຍລາຍອ່າງທີ່ໄດ້ກ່າວມາແລ້ວໜ້າ
ຕົ້ນ ເຊັ່ນ

- ເປັນຜູ້ວ່າງແພນແລະນໂຍບາຍເກີ່ວກັບວິທີ່ຢູ່ຫຼຸມໜີ້ນ
  - ເປັນຜູ້ຕັດສິນໃຈເກີ່ວກັບການແຕ່ງຕັ້ງຄະນະທຳງານຝ່າຍຕ່າງໆ
  - ເປັນຜູ້ຕັດສິນໃຈເກີ່ວກັບການເພີ່ມ/ລົດຊ່ວງເວລາອອກອາກາສ/ເນື້ອຫາ
  - ເປັນຜູ້ວ່າງແພນກິຈກະນຸມຕ່າງໆ ທີ່ເກີ່ວກັບການພັດທະນາວິທີ່ຢູ່ຫຼຸມໜີ້ນ
- ฯລະ

ມີຂໍ້ເສັນທີ່ປ່າສັງເກດເກີ່ວກັບຮະດັບການມີສ່ວນຮ່ວມທັງ 3 ຮະດັບນີ້ດັ່ງນີ້

- ຖື່ນແບບຂອງການເຂົ້າມາມີສ່ວນຮ່ວມໃນແຕ່ລະຮະດັບຫຼັນຈະມີລັກຜະນະເປັນຈຸປ່າສາມເໜີ່ຢູ່ນປະມິດ ກລ່າວັດໆ ຈໍານວນຄົນທີ່ຈະເຂົ້າໄປວ່າມາໃນຮະດັບຜູ້ພັ້ງຈະມີໄດ້ມາກ ໃນຮະດັບຜູ້ຜິດຮ່າຍການຈະມີໄດ້ນ້ອຍລົງ ແລະໃນຮະດັບຜູ້ບໍລິຫານຈະມີຄົນກຸລຸ່ມເລັກ ແທ່ານັ້ນ

● จากผลการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมา มีความเข้าใจผิดว่า ถ้าจะเข้าไปมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชน ก็ต้องเข้าไปร่วมเป็น "ผู้จัดรายการ" เท่านั้น ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าร่วมในระดับดังกล่าวมีเงื่อนไขและข้อจำกัดมากmany ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบหลากหลายของการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะระดับผู้ฟังที่ได้กล่าวมาแล้ว

● เมื่อนำแนวคิดเรื่อง "การมีส่วนร่วม" ไปประกอบกับแนวคิดเรื่อง "การฝึกอบรม" และนำมาผสมผสานกับความคิดเรื่อง "การหมุนเวียนผลลัพธ์เปลี่ยนกัน" ก็จะทำให้วิทยุชุมชนมีกองทัพอาสาสมัครจำนวนมหาศาลที่มีความสามารถที่จะกระจายหมุนเวียนกันเข้าไปแบกรับภารกิจของวิทยุชุมชนได้อย่างยาวนาน และเมื่อนั้นวิทยุชุมชนก็จะไปไม่เป็นเพียง "ของเล่นชั่วคราว" แต่จะเป็น "ปากเดียวยกขึ้นชุมชนตลอดไป"

● และเมื่อมีกองทัพอาสาสมัครจำนวนมากที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิทยุ ในพื้นที่ที่มีความพร้อม รูปแบบระดับสูงของวิทยุชุมชนที่มีชุมชนเป็นเจ้าของสถานีหรือเป็นเจ้าของคลื่นก็มิใช่เรื่องไกลเกินฝัน

(3) ตัวอย่างกิจกรรมเพื่อเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากบทเรียนการทำวิทยุชุมชนที่ผ่านมา มีการค้นคว้าสร้างสรรค์กิจกรรมหลากหลายรูปแบบ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนดังตัวอย่างด่อไปนี้

● กิจกรรมการเปิดตัววิทยุชุมชน

เมื่อปี พ.ศ. 2544 วิทยุชุมชนของคนโคราชได้จัดงานเปิดตัวโครงการวิทยุชุมชนของคนโคราชอย่างเป็นทางการ เพื่อแนะนำรายการให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนชาวโคราชทั่วไป ตลอดจนขยายเครือข่ายผู้ฟังและผู้ร่วมผลิตรายการให้มากยิ่งขึ้น ณ สนามศากลาวงศ์ จ. นครราชสีมา ซึ่งมีกิจกรรมให้ความรู้ในรูปของการจัดนิทรรศการด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้สมุนไพร เพื่อสุขภาพ ฯลฯ กิจกรรมด้านบันเทิง มีทั้งการแสดงดนตรี ขบวนกลองยาว ฯลฯ การให้บริการอาทิการตรวจสุขภาพฟรี ซ้อมอุปกรณ์เครื่องไฟฟ้า และกิจกรรมออกร้านและจำหน่ายผลผลิตกลุ่มแม่บ้านเกษตร

ผลของการจัดงานเปิดตัวดังกล่าวประสบผลสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ เนื่องจากมีคนเข้าร่วมกิจกรรมและร่วมชุมงานเป็นจำนวนมาก กิจกรรมดังกล่าวทำให้สาธารณะมีโอกาสได้รู้จักกับวิทยุชุมชน

● กิจกรรมวิทยุสัญจร (ดูรายละเอียดในกรณีศึกษาวิทยุชุมชนของคนโคราช)

อีกกิจกรรมหนึ่งที่นับว่าเป็นการประชาสัมพันธ์และเปิดโอกาสให้คนมาเข้าร่วมกิจกรรมของวิทยุชุมชน รวมทั้งเป็นการขยายเครือข่ายผู้ฟังไป คือการจัดวิทยุชุมนสัญจร อันเป็นการจัดรายการนอกสถานที่ของวิทยุชุมชน โดยมีการนำอุปกรณ์สำหรับการส่งกระจายเสียงไป

ติดตั้งชั่วคราว ณ สถานที่จัดกิจกรรม อาทิ หมู่บ้าน ตำบล โรงเรียนต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดรายการออกอากาศในเวลาของวิทยุชุมชน

กิจกรรมของวิทยุสัญจรนี้เท่ากับได้เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้สนใจงานวิทยุได้สัมผัสถึงวิธีการจัดทำวิทยุอย่างใกล้ชิด เพราะได้เห็น “เบื้องหลังการถ่ายทำ” ของงานวิทยุ

- กิจกรรมขยายเครือข่ายผ่านงานประชาสัมพันธ์

ข้อเสนอแนะของกลุ่มวิทยุชุมชนปัจจานี้เกี่ยวกับการขยายการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การขยายเครือข่ายโดยใช้รูปแบบการประชาสัมพันธ์แบบต่าง ๆ เช่น รถแทรก สปอต ประชาสัมพันธ์ แผ่นพับ และใบปลิว รวมทั้งอาจมีการใส่หมายเลขเอาไว้ที่แผ่นพับเพื่อจับสลากรุ่งรางวัล ซึ่งเป็นการดึงดูดความสนใจด้วยวิธีการแบบของชาวบ้าน

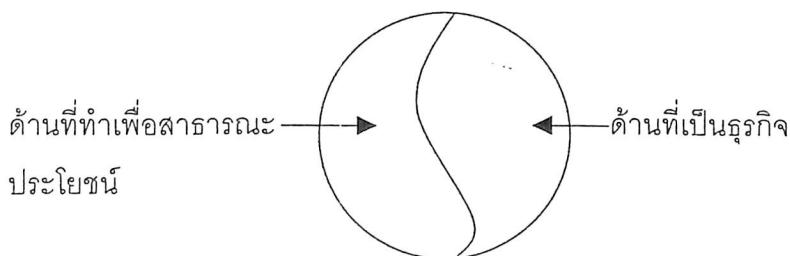
- กิจกรรมการจัดนิทรรศการ

ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่จะขยายความเข้าใจ และดึงดูดความสนใจให้คนทั่วไปเข้ามาร่วมในงานวิทยุชุมชน การจัดนิทรรศการนั้นอาจจะถือโอกาสเข้าไปร่วมจัดในงานประจำเดือนต่างๆ ของจังหวัดหรือชุมชน เช่น งานกาชาดจังหวัด งานเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งการจัดนิทรรศการดังกล่าวนั้นสามารถสร้างสรรค์เนื้อหาที่น่าสนใจ ทั้งที่เป็นเนื้อหาแบบนิ่ง ๆ เช่นการจัดบอร์ดนิทรรศการแนะนำวิทยุชุมชนอะไร รวมทั้งเนื้อหาที่วิงไวน์คลื่อนไหว เช่น การเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มาทดลองจัดรายการร่วมกับผู้จัดรายการจริง ๆ เป็นต้น

1.6.3 การบริหารจัดการงบประมาณ

(1) ความสำคัญของงบประมาณ

ในการจัดทำสื่อกระจายเสียงซึ่งมีลักษณะเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งนั้น จะต้องมีลักษณะแบบหริยณ์ 2 ด้านอยู่เสมอ คือทั้งด้านที่ทำเพื่อสาธารณะประโยชน์และด้านที่เป็นธุรกิจ

ทั้งนี้เนื่องจากการจัดทำรายการวิทยุนั้น ต้องมีค่าใช้จ่ายในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการว่าจ้างเจ้าหน้าที่ การติดต่อประสานงาน ค่าอุปกรณ์เครื่องมือและการซ่อมแซม ค่าสถานที่ ค่าไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ ดังนั้น ความจำเป็นในเรื่องงบประมาณจึงเกิดขึ้น

(2) หลักการของการบริหารจัดการงบประมาณของวิทยุชุมชน

(i) เดี๋ยวนี้แม้วิทยุชุมชนจะต้องมีลักษณะทั้ง 2 ด้านดังที่กล่าวมาแล้ว และในด้านหนึ่ง วิทยุชุมชนจะต้องสามารถบริหารจัดการเรื่องงบประมาณให้สำเร็จลุล่วงได้ มีฉันนั้น ศรีวิตรของวิทยุชุมชนก็คงต้องจบสิ้นลงเมื่อหมดสิ่งงบประมาณ ดังที่ปรากฏขึ้นแล้วในหลาย ๆ แห่ง แม้กระนั้นใน อีกด้านหนึ่งเป้าหมายหลักของการทำวิทยุชุมชนก็ต้องชัดเจนว่า ต้องไม่ใช่การแสวงหากำไรที่เป็นตัวเงิน (แม้จะทำธุรกิจก็ตาม) การบริหารจัดการเรื่องงบประมาณ กระทำไปเพียงเพื่อให้พอเลี้ยงตัว ได้ มิใช่หวังกำไรเป็นตัวเงิน

(ii) ต้องกระจายแหล่งรายได้ให้มาจากหลายแห่ง เพื่อป้องกันการพึ่งพาแหล่งรายได้ เพียงอันใดอันหนึ่งแล้วรักษาความเป็นอิสระของวิทยุชุมชนในทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น สถานีวิทยุชุมชน KANU ในรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา มีการกระจายแหล่งรายได้จากหลาย ๆ แหล่งคือ

- จากเงินอุดหนุนของรัฐ 17%
- จากค่าธรรมเนียมสมาชิกรายปี ประมาณ 65%
- จากโฆษณา 10%
- ที่เหลือเป็นรายได้จากการระดมทุน

(iii) ในการรับเงินทุนสนับสนุน/งบประมาณจากแหล่งใด ๆ ก็ตาม จะต้องเป็น การรับอย่างไม่มีเงื่อนไขและเปลี่ยน ที่จะทำให้เบี่ยงเบนไปจากหลักการของวิทยุชุมชน และจำเป็นต้องมี การวางแผนหลักเกณฑ์เพื่อควบคุมการปฏิบัติตั้งกล่าว เอาไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หลักเกณฑ์ของการรับเงินโฆษณาสินค้าจากบริษัทห้างร้าน สามารถทำได้ แต่ให้มีสปอตสั้น ๆ เพียงกล่าวคำขอคุณและระบุชื่อสินค้านั้นเพียง 1 ประโยค เป็นต้น

(iv) ต้องมีการบริหารจัดการงบประมาณที่มีระบบระเบียบชัดเจน โดยมีการจัดทำ ระบบบัญชีรับจ่าย มีระบบเบิกจ่าย เป็นระบบงบประมาณที่มีประสิทธิภาพ มีการบันทึก ไปร่องใส ตรวจสอบได้ เป็นต้น การดำเนินงานการบริหารจัดการที่มีระบบเช่นนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ และจำเป็นมากยิ่งขึ้น เมื่อวิธีการหารายได้บางวิธีมาจากการบริจาค ซึ่งจำเป็นต้องสร้างความน่าเชื่อถือ เพื่อทำให้ผู้บริจาคไว้วางใจว่า ได้ใช้เงินไปตามเจตนาจริงของผู้บริจาค และความมีระบบการ ป้อนข้อมูลกลับ (feedback) เช่น รายงานผลงานย้อนกลับไปสู่ผู้บริจาคว่า “ได้ใช้จ่ายเงินดังกล่าว ไป哪里 หรือกิจกรรมใดบ้าง”

(3) ข้อเสนอแนะเรื่องการแสวงหางบประมาณ

ปัจจุบันนี้ วิทยุชุมชนที่เป็นโครงการทดลองของกรมประชาสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ ยังคงพึ่ง พางบประมาณจากกรมฯ เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นงบประมาณที่ไม่เพียงพอและไม่สม่ำเสมอต่อเนื่อง ดังนั้น ในงานวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนหลายชิ้นจึงให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการแสวงหางบประมาณ สำหรับวิทยุชุมชนดังนี้

(i) มماจากหน่วยงานรัฐส่วนกลางในหลายรูปแบบ เช่น

- ยกเว้นค่าเช่าสถานที่ให้แก่ภารกิจวิทยุชุมชน
- เนื่องจากรัฐได้แบ่งให้มีการจัดสรรคลื่น 40% ให้แก่ภาคเอกชนนำไปรายได้ และจ่ายเงินในรูปของสัมปทานหรือรูปแบบอื่น ๆ คืนให้แก่รัฐ รัฐจึงควรแบ่งรายได้ ส่วนนี้มาอุดหนุนวิทยุชุมชน โดยอาจจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการวิทยุชุมชน เป็นต้น

(ii) มماจากหน่วยงานท้องถิ่น

ปัจจุบันมีการกระจายนโยบายการคลังและการจัดเก็บเงินรายได้ลงไปให้หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ดังนั้น ควรให้หน่วยงานเหล่านี้สนับสนุนงบประมาณแก้วิทยุชุมชน

(iii) มماจากการโฆษณาของภาครัฐกิจเอกชนโดยมีการกำหนดมาตรการและหลักเกณฑ์ที่ได้เสนอมาแล้ว

(iv) มماจากแหล่งเงินทุนขององค์กรความช่วยเหลือที่ไม่หวังผลกำไร ตัวอย่างเช่น วิทยุชุมชนจังหวัดปัตตานี ซึ่งเคยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนทางสังคม (SIF) และวางแผนจะเขียนโครงการของทุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น และสนับสนุนประชาชาติ เป็นต้น

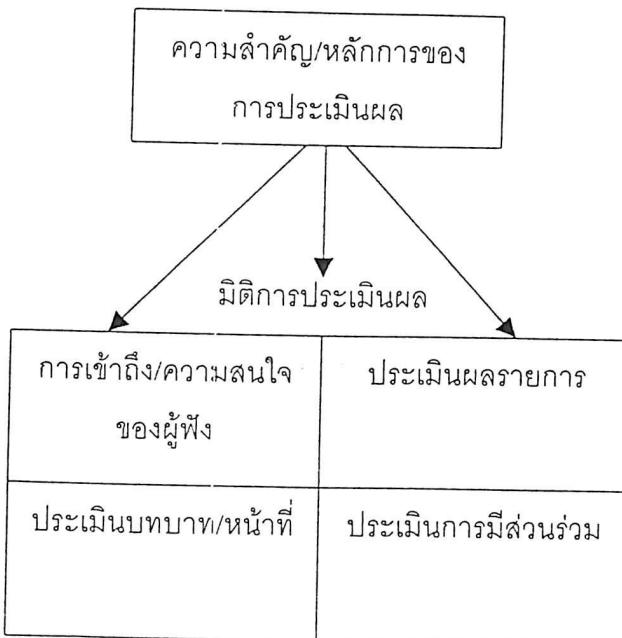
(v) หัวข้อการหารายได้ด้วยตนเอง เช่น วิทยุชุมชนจังหวัดปัตตานีนำเสนอวิธีการหารายได้เชิงลุ่ม เช่น

- จัดทำเสื้อกลุ่มและจัดขาย
- การขายสินค้าในงานเทศกาล
- การทำป้ายกำ.nb และรับเหมาติดตั้งในนามของกลุ่มอูกา

(vi) ใช้รูปแบบทางประเทศและวัฒนธรรมมาระดมทุนทางสังคม เช่น การจัดงานทอดกฐิน/ผ้าป่าเพื่อ ก่อตั้งกองทุนวิทยุชุมชน

ตัวอย่างของวิธีการแสวงหารายได้ที่นำเสนอมา นี้ จะเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” กล่าวคือ หากสามารถดำเนินการเรื่องการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนได้สำเร็จมากเท่าได ก็จะยิ่งแก้ปัญหาเรื่องงบประมาณได้มากเท่านั้น

1.6.4 การติดตั้งกลไกการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

(1) ความสำคัญและหลักการที่เกี่ยวกับการประเมินผล

เมื่อได้ที่เรายังชูออกจากแหล่ง แล้วไม่มีการติดตามไปดูผล เรายังไม่มีทางทราบว่า ลูกชูนั้นเข้าเป้าหรือไม่ และเมื่อไม่ทราบว่าการยิงไปนั้นถูกเป้าหรือเปล่า เรายังไม่มีทางรู้ว่าต่อไปจะต้องย้อนกลับมา รับปฐมการยิง หรือไม่ อย่างไร

การประเมินผลงานจึงเป็นกลไกสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนางาน สำหรับงานวิทยุชุมชนนั้น ความมีหลักการเกี่ยวกับการประเมินผลดังนี้

- มีการติดตั้งกลไกประเมินผลเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงาน โดยมีการกำหนดทั้งตัวบุคคล กิจกรรม และระยะเวลาที่แน่นอน เพื่อเป็นหลักประกันว่า จะมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างที่ดีก็ เช่น วิทยุชุมชนบูรีรัมย์ ซึ่งได้จัดให้มีการประเมินผลการทำงานหลังจากที่ออกอากาศไปได้ 3 เดือนแรก เพื่อนำผลการประเมินมาปรับปรุง/พัฒนาการทำงาน
- ใช้รูปแบบการประเมินผลอย่างหลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์ผู้พึง การใช้แบบสอบถาม/สำรวจขนาดกว้าง ฯลฯ ดังจะได้แสดงรายละเอียดในตอนต่อไป
- วางแผนให้มีทั้งรูปแบบการประเมินผลแบบเป็นประจำและแบบตามโอกาส เป็นการประเมินทั้งจากภายในองค์กรเองและจากหน่วยงาน/บุคคลภายนอก เพื่อตรวจสอบกัน รูปแบบการประเมินผลแบบเป็นประจำ เช่น การวางแผนงานเอาไว้ว่า จะต้องมีการประเมินผลการรับฟัง

ทุก 3 เดือน 6 เดือน เป็นการดำเนินการขององค์กรเอง และในบางโอกาสอาจจำเป็นให้มีหน่วยงานภายนอกมาประเมินผลภาพโดยรวม ตัวอย่างเช่น วิทยุชุมชนจังหวัดสงขลาที่ได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 7 ปี ก็ได้มีการวิจัยประเมินผลการทำงานที่ผ่านมาจากบุคลากรภายนอก เป็นต้น

- การประเมินผลนั้นไม่ควรมีเป้าหมายที่จะจับผิดหรือโฉมตีโครง รวมทั้งไม่ควรมุ่งเน้นแต่เรื่องความสำเร็จ/ความล้มเหลวจนห้ามีดาม้า เราควรมีข้อคิดว่า “ที่ได้มีการทำงาน ที่นั่นย่อมมีการล้มเหลว/ผิดพลาด และอาจจะเป็นครอคก์ได้ที่ทำผิด เช่นนั้น” การประเมินผลนั้น ควรมีเข้มมุ่งอยู่ที่ “กระบวนการเรียนรู้” และการนำมาสู่ “การแก้ไขปรับปรุง/หรือพัฒนาให้ดีขึ้นไปเรื่อย ๆ”

(2) มิติของการประเมินผล

เป็นการตอบคำถามว่า เราจะประเมินผลในแบบใดบ้าง สำหรับกรณีวิทยุชุมชนนั้น จากประสบการณ์งานวิทยุชุมชนที่ผ่านมาของไทย พบว่ามีการประเมินผลใน 4 แบบด้วยกันคือ

- (i) การประเมินผลการเข้าถึงและความสนใจในการรับฟังของผู้ฟัง
- (ii) การประเมินผลรายการ
- (iii) การประเมินมิติการมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนในระดับต่าง ๆ
- (iv) การประเมินผลการทำบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน

(i) การประเมินผลการเข้าถึงและความสนใจในการรับฟังของผู้ฟัง

เป็นมิติแรกของการประเมินเพราหากผู้ฟังไม่สามารถเข้าถึงวิทยุชุมชนได้ เช่น รัศมีการส่งไปไม่ถึง หรือสัญญาณเสียงไม่ชัดเจน หรือหากไม่ใช่เหตุผลเชิงเทคนิคแต่เป็นเรื่องความไม่น่าสนใจชวนให้ติดตามรับฟังของรายการ หากวิทยุชุมชนไม่สามารถฝ่าด่าน 2 ด่านนี้ได้มิติอื่น ๆ ก็คงไม่ต้องไปพูดถึง

วิธีการประเมินผลคุณภาพและความสนใจในการรับฟังนี้ โดยปกติแล้วมักจะใช้วิธีการสำรวจประกอบการใช้แบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยวิทยุชุมชน จังหวัดนราธิวาสและบุรีรัมย์ของอาจารย์วีรวงษ์ และคณะ ที่ได้กล่าวไว้แล้ว ประเด็นที่ทีมวิจัยได้รับความครอบคลุมเนื้อหาดังนี้คือ

- มีการเปิดรับฟังหรือไม่ พึงแบบใด ช่วงเวลาไหน รายการอะไร
- แรงจูงใจที่เปิดรับฟัง
- มีความพึงพอใจหรือไม่ พอดีรายการอะไร รูปแบบรายการ/เนื้อหาที่ชอบ
- ได้ใช้ประโยชน์อะไรบ้างจากวิทยุชุมชน
- มีความต้องการอะไรบ้างจากวิทยุชุมชน

(ii) การประเมินผลรายการ

ในขณะที่การประเมินผลการเข้าถึงและความสนใจรับฟังนั้น เป็นการประเมินภาพโดยรวมของวิทยุชุมชนทั้งหมด แต่ในกรณีที่วิทยุชุมชนนั้นมีหลายรายการ ก็อาจจะมีการประเมินผลเฉพาะลงมาที่รายการแต่ละรายการเป็นพิเศษ โดยอาจมีเป้าหมายที่จะเพิ่ม/ลด/ตัดรายการหรือมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนารายการ

ประเด็น/หัวข้อที่จะประเมินรายการอาจจะครอบคลุมเนื้อหาดังนี้

- ความเหมาะสมของช่วงเวลา
- ความสัมภាយ/ความพอดีของเวลารายการ
- เนื้อหารายการ (ประโยชน์/ความน่าสนใจ/ความเหมาะสม/ยากง่าย ฯลฯ)
- ผู้ดำเนินรายการ (การพูด/ความเป็นกันเอง/ภาษาที่ใช้/ ฯลฯ)
- แขกรับเชิญ/วิทยากร
- จังหวะในการนำเสนอเนื้อหา
- เพลงที่ใช้ในรายการ

ฯลฯ

สำหรับวิธีการประเมินผลรายการก็ยังคงจะใช้วิธีการสำรวจด้วยการสัมภาษณ์หรือใช้แบบสอบถาม และหากต้องการข้อมูลที่ลึกซึ้งหลากหลายมากขึ้น ก็อาจจะใช้วิธีการสนทนากลุ่มด้วยการจัดสถานการณ์ให้ผู้ฟังหลาย ๆ คนมา商สนทนากันตามหัวข้อที่ผู้ประเมินตั้งเอาไว้

(iii) การประเมินมิติการมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนในระดับต่าง ๆ

เนื่องจากหัวใจสำคัญของวิทยุชุมชนคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นจึงต้องมีการประเมินผลการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ด้วยอย่างเช่น

- การประเมินผลการมีส่วนร่วมในระดับผู้ฟัง หัวข้อคำถามที่ใช้จะเป็นไปตามเรื่องการมีส่วนร่วมที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น
  - ร่วมฟังอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ
  - ร่วมแจ้งข่าวสาร
  - ร่วมเสนอปะเด็น
  - ร่วมร้องทุกข์
  - ร่วมเวทีสัมมนา
  - ร่วมโทรศัพท์เข้ามาในรายการ/วัตถุประสงค์ของการโทรเข้ามา
  - ร่วมเขียนบทความติชม/เสนอรายการ

ฯລฯ

- การประเมินผลการมีส่วนร่วมในระดับผู้ผลิต หัวข้อคำถามก็เช่น

- เคยเข้ามาเป็นผู้ร่วมจัดรายการ
- เคยเข้ามาเป็นแขกรับเชิญ
- เคยเป็นแหล่งข้อมูล

ฯລฯ

- การประเมินผลการมีส่วนร่วมในระดับผู้บริหาร หัวข้อคำถามก็เช่น

- ความกระตือรือร้นในการทำงาน
- ความรับผิดชอบในการทำงาน
- ความสม่ำเสมอในการเข้าประจำชุมชน

ฯລฯ

วิธีการใช้ในการเก็บข้อมูลอาจจะใช้หลาย ๆ วิธีประกอบกัน เช่น

- การใช้แบบสำรวจ/แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์
- การดูบันทึกเอกสาร เช่น อัตราการโทรศัพท์เข้ามา บันทึกรายงานผลประจำของคณะกรรมการบริหาร
- การสังเกตการณ์ เช่น เข้าสังเกตการณ์การจัดการรายการ การประจำของคณะกรรมการ เป็นต้น

(iv) การประเมินผลการทำบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า วิทยุชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่หลัก 2 ประการ คือ การเป็นสื่อประชาธิปไตยเพื่อสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในสังคม และการเป็นเครื่องมือหนุนนำอย่างพัฒนาสังคมในมิติต่าง ๆ ดังนั้นจึงต้องมีการประเมินผลการทำบทบาทของวิทยุชุมชนว่า เป็นไปตามหลักการหรือไม่

ในงานวิจัยวิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ได้มีการประเมินบทบาทของวิทยุชุมชนเอาไว้อย่างละเอียดโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหารายการที่ออกอากาศไปแล้ว และตั้งเกณฑ์การแสดงงบทบาทเอาไว้ (ดูรายละเอียดในหัวข้อ “หน้าที่และประโยชน์ของวิทยุชุมชน”) เช่น

- บทบาทตามทิศทางการให้ผลของช้าสาเร็จ

- ในแนวคิด มีทิศทางคือ
- จากบนลงล่าง เป็นการถ่ายทอดข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชน
- จากล่างขึ้นบน เป็นการถ่ายทอดข่าวสารจากประชาชนไปสู่รัฐ

- ในแนวนอน คือการติดต่อสั่งข่าวสารระหว่างประชาชนด้วยกัน

- บทบาทการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ
  - บทบาทเสริมพลังทางเศรษฐกิจ
  - บทบาทในการจับตาดูการเมืองระดับท้องถิ่น
  - บทบาทในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

ฯลฯ

ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหารายการได้ให้ภาพที่ชัดเจนอย่างมากว่า วิทยุชุมชนยังคงเล่นบทบาทหน้าไปทางด้านการส่งข่าวสารแนวดิงจากบันลุงล่าง โดยมีสัดส่วนรายการประเภทนี้ถึงเกือบครึ่งหนึ่ง 42% และมีเพียง 3% เท่านั้นที่เป็นการสื่อสารแนวนอนระหว่างประชาชน ซึ่งเท่ากับว่าวิทยุชุมชนยังไม่ได้เล่นบทบาทที่ได้เดินแตกต่างไปจากวิทยุสาธารณะที่เคยมีมา การรับทราบผลจากการประเมินเช่นนี้ ช่วยให้ทิศทางในการหันกลับมาปรับปรุงพัฒนานี้อย่างดี

นอกเหนือจากการวิเคราะห์เนื้อหารายการ ซึ่งเป็นวิธีการที่ให้ผลอย่างแน่นอนในการประเมินผลเรื่องบทบาทน้ำหนักแล้ว อาจจะใช้วิธีการสำรวจ/สัมภาษณ์/สัมภาษณ์ผู้พัฒนา – ผู้ผลิตรายการ/คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนประกอบด้วยก็ได้

ส่วนที่ 4 กรณีศึกษา

- (4.1) วิทยุชุมชน จ.จันทบุรี : การทดลองเพื่อส่วงhabทเรียน
- (4.2) วิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ : อาสาสมัคร กลไกหลักของการขับเคลื่อนวิทยุชุมชน
- (4.3) วิทยุชุมชน จ.น่าน : บันไดที่ก้าวทีละขั้นของการมีส่วนร่วม
- (4.4) วิทยุชุมชน จ.ปัตตานี : เส้นทางนี้มิได้royด้วยกลีบกุหลาบ
- (4.5) วิทยุชุมชน จ.นครราชสีมา : งานวิทยุสัญจรนี้ดี มีประโยชน์หลายอย่าง

ส่วนที่ ๔ กรณีศึกษา

ถึงแม้ว่าหลักการโดยทั่วไปของวิทยุชุมชน จะมีลักษณะร่วมกันดังที่องค์กรยูเนสโก สามารถระบุออกมากได้ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ทว่าในขั้นตอนและกระบวนการที่จะดำเนินการไปให้ถึงวิทยุชุมชนที่พึงประสงค์นั้น ในแต่ละห้องถูมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ประวัติความเป็นมาผิดแผกกัน ประชาชนในแต่ละพื้นที่ต่างจิตต่างใจกัน ดังนั้นเส้นทางของวิทยุชุมชนในแต่ละแห่งจึงน่าจะมีลักษณะเฉพาะตัว

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา ได้มีความพยายามที่จะดำเนินการวิทยุชุมชนในหลายแห่ง บางแห่งก็ล้มลุกคลุกคลาน บางแห่งก็ประสบความสำเร็จ แต่จุดรวมของประสบการณ์เหล่านี้ก็คือ ทุกแห่งล้วนให้บทเรียนที่ล้ำค่าสำหรับการก้าวเดินต่อไป

ในที่นี้ เราชำสกัดจุดเด่นของวิทยุชุมชนในแต่ละที่อ่อนมาจายไฟส่องให้กระจ่างชัด เพื่อศึกษารายละเอียดของประสบการณ์เหล่านี้ โดยคัดเลือกวิทยุชุมชนที่ได้มีการศึกษาไว้ในรูปแบบของงานวิจัย ๕ กรณีดังนี้

- (1) วิทยุชุมชน จ.จันทบุรี : การทดลองเพื่อสำรวจhabitat เรียน
  - (2) วิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ : อาสาสมัคร กลไกหลักของการขับเคลื่อนวิทยุชุมชน
  - (3) วิทยุชุมชน จ.น่าน : บันไดที่ก้าวทีละขั้นของการมีส่วนร่วม
  - (4) วิทยุชุมชน จ.ปัตตานี : เส้นทางที่มีได้โดยด้วยกลืนกุหลาบ
  - (5) วิทยุชุมชน จ.นครราชสีมา : งานวิทยุสัญจรนี้ดี มีประโยชน์หลายอย่าง
1. วิทยุชุมชน จ.จันทบุรี : การทดลองเพื่อสำรวจhabitat เรียน

ดังที่กล่าวมาบ้างแล้วว่า ก่อนหน้าที่จะมีประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และมีแนวคิดเรื่อง วิทยุชุมชนที่แพร่หลายกว้างขวางเพื่อรับมาตรฐาน ๔๐ ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ ในช่วงสัก ๕ – ๖ ปีก่อนหน้านั้น ได้มีการเริ่มทดลองดูความเป็นไปได้ของการจัดทำวิทยุชุมชนว่าจะเป็นอย่างไร จะต้องมีรูปแบบหน้าตาแบบไหน จะมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง

ในช่วงวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๓๓ – ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ สุรินทร์ แปลงประสพโชค เจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งกำลังศึกษาระดับปริญญาโทอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ทำการทดลองเรื่องการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยเลือกทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อชุมชนขึ้น ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.จันทบุรี ใช้ชื่อรายการว่า “รายการสร้างสรรค์จันทบุรี” ออกอากาศทุกวัน เวลา ๑๑.๓๐ – ๑๒.๓๐ น. กลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย คือประชาชนที่อยู่ห่างจากสถานีในเขตศูนย์โดยรอบระหว่าง ๖ – ๑๐ กิโลเมตร

การทดลองวิทยุครั้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการทำวิจัยในรูปของวิทยานิพนธ์ ปัญหาการวิจัยที่คุณสุรินทร์ต้องการจะตอบนั้นมีอยู่ ๓ ข้อหลักๆ คือ

- (1) จะมีความเป็นไปได้หรือไม่ที่จะจัดรายการวิทยุชุมชน และจะต้องมีรูปแบบและการดำเนินงานในลักษณะใด
- (2) ผลของการรับฟังและความสนใจของประชาชนต่อรายการของวิทยุชุมชนจะมีมากน้อยเพียงใด
- (3) จะมีแนวทางอะไรบ้างที่มีรับการใช้สื่อวิทยุเพื่อการพัฒนาชุมชน

นอกเหนือจากการตอบคำถามนำการวิจัยทั้ง ๓ ข้อแล้ว งานศึกษาทดลองครั้นนี้ก็ยังมีบทเรียนแฝงอย่างอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์อีกมากมาย ดังจะได้กล่าวต่อไป

บทเรียนที่ได้รับ

(1) เป็นไปได้ แต่ว่ามีข้อเสียด้วย

สำหรับการตอบคำถามน้ำวิจัยข้อแรกที่ว่า จะมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดสำหรับการจัดรายการวิทยุชุมชนนั้น ผลการวิจัยแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การใช้สื่อวิทยุเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นมีใช่หรือไม่ ไม่ใช่ แต่ผู้วิจัยยังคงสังสัยว่า ความเป็นไปได้นี้จะยังคงยืนยาวนานเพียงใด ทั้งนี้เนื่องจาก งานครั้งนี้เป็นเพียงการทดลอง คณะกรรมการที่มาจากการผู้นำชุมชนทุกคน ล้วนทำงานในลักษณะอาสาสมัครที่ไม่ได้ค่าตอบแทน ซึ่งหากเป็นการทดลองในช่วงระยะเวลาสั้นๆอาจทำได้ แต่ถ้าต้องการทำอย่างต่อเนื่องยาวนาน การเลือกคณะกรรมการที่มาจากการผู้นำชุมชน" เท่านั้น และมาทำงานแบบ "ไม่มีค่าตอบแทน" นั้นไม่น่าจะเป็นไปได้

(2) บทเรียนเกี่ยวกับคณะกรรมการ

(2.1) วิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการ สำหรับรูปแบบการดำเนินงานของวิทยุชุมชน จ.จันทบุรี นั้น ใช้รูปแบบการบริหารงานโดยคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ขอสรุปว่า คณะกรรมการบริหารนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้กำหนดรูปแบบและการดำเนินงาน และยังเป็นตัวแทนสะท้อนปัญหาความต้องการของท้องถิ่น

ในขณะที่คณะกรรมการบริหารนั้นเป็นหัวใจของวิทยุชุมชน ก็มีคำถามต่อไปว่าในคณะกรรมการชุดนี้ควรจะมีใครบ้าง มีองค์ประกอบอย่างไร มีวิธีการได้มาอย่างไร เนื่องจากการดำเนินงานครั้งนี้ เป็นการทดลอง วิธีการที่ใช้เกี่ยวกับคณะกรรมการบริหารจึงมีดังนี้

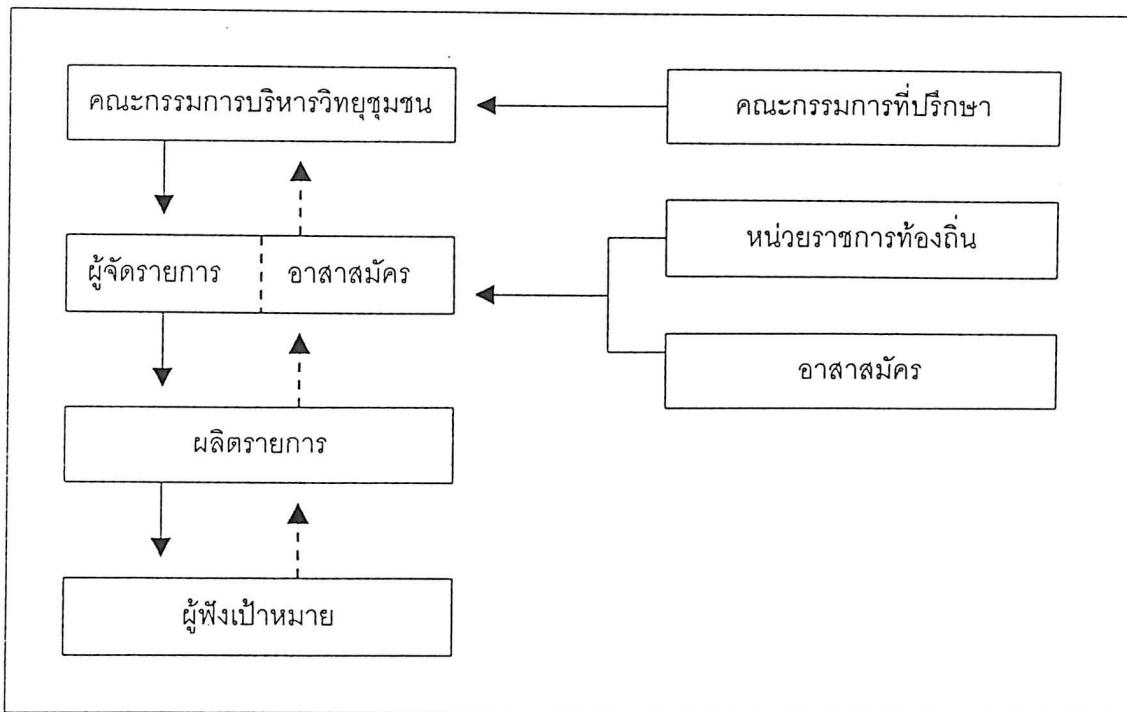
- คณะกรรมการบริหารที่มีอยู่ 11 คนนั้น แต่งตั้งโดยคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติดังนี้

- เป็นกรรมกรอาสาสมัคร ไม่มีรายได้หรือผลประโยชน์อื่นใด
- เป็นผู้ที่สนใจในหลักการของวิทยุชุมชน
- เป็นผู้ที่เสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวม
- กรรมการเกือบทั้งหมดเป็นผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มืออาสาสมัครชาวบ้านเพียง 1 คน

วิธีการได้มาซึ่งกรรมการโดยวิธีการ "แต่งตั้ง" นี้ ในการทำงานจริงๆไม่น่าจะเป็นวิธีการที่ได้ผล เนื่องจากจะไม่ได้ตัวแทนจากทุกกลุ่ม ทุกชุมชน และมีคำถามต่อเนื่องไปว่า จำเป็นหรือไม่ที่คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนจะต้องเป็นผู้นำชุมชน เนื่องจาก ส่วนใหญ่แล้วผู้นำชุมชนจะมีภารกิจต่างๆมากมาย ในขณะที่งานวิทยุชุมชนก็เป็นงานที่เรียกวันเวลาเป็นอย่างมาก อย่างน้อยคณะกรรมการก็ต้องประชุมกันทุกอาทิตย์ เพื่อวางแผนจัดรายการ นอกจากนั้นผู้นำชุมชนอาจจะไม่ใช่ผู้ที่สนใจงานวิทยุก็เป็นได้

(2.2) โครงสร้างการบริหารงาน

หลังจากทดลองจัดรายการไปได้สัก 1 เดือน ผู้วิจัยก็เริ่มได้รูปแบบโครงสร้างการบริหารงานของวิทยุชุมชนออกมายังนี้

มีข้ออ้างสังเกตเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารนี้คือ

(1) เนื่องจากเรื่อง "วิทยุชุมชน" เป็นเรื่องใหม่ แม้แต่กับคณะกรรมการบริหาร ดังนั้น ในระยะเริ่มแรก ยังจำเป็นต้องมี คณะกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งอาจจะเป็นผู้บุริหารสถานวิทยุที่จะให้คำแนะนำ เรื่องการกระจายเสียงสาธารณะ หรือนักวิชาการที่เข้าใจหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชนที่แตกต่างไปจาก วิทยุสาธารณะที่เคยมีมา นอกจากกลไกการพัฒนาคณะกรรมการบริหารในรูปแบบของที่ปรึกษาแล้ว ในระยะยาวควรมีกลไกแบบอื่นๆ เช่น การฝึกอบรมคณะกรรมการเหล่านี้

(2) นอกเหนือจากคณะกรรมการบริหารแล้ว ในการดำเนินงานวิทยุชุมชน องค์ประกอบอีกส่วนหนึ่งที่จะขาดเสียไม่ได้เลย คือ อาสาสมัคร ซึ่งอาจจะเข้าทำงานร่วมกับผู้จัดรายการ หรือช่วย งานอยู่ภายนอก ผู้จัดรายการได้ระบุอย่างชัดเจนว่า จำเป็นต้องมีอาสาสมัครที่ทำหน้าที่หลายอย่าง เช่น เพื่อส่งข่าว สาร ข้อมูล หรือ ติดต่อประสานงานกับผู้จัดรายการวิทยุโดยตรง

(3) หากเราสังเกตหัวลูกศรของแผนผังโครงสร้างการทำงานนี้ ก็จะพบว่า เป็นลูกศร ลงทางเดમอในทุกระดับ ซึ่งหมายความว่า การสื่อสารในการทำงานวิทยุชุมชนนั้นต้องเป็นแบบ การสื่อสาร สองทาง เช่น

(2.3) บทบาทและวิธีการดำเนินงานของคณะกรรมการ

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารงานวิทยุชุมชน นั้นมีได้อย่างหลากหลาย ดังนี้

- กำหนดบทบาทหน้าที่ และขอบข่ายการทำงานของคณะกรรมการ
- กำหนดระยะเวลาออกอากาศ และความยาวรายการ
- กำหนดรูปแบบและเนื้อหา วิธีการนำเสนอ และตัวผู้ดำเนินรายการ

- เป็นสื่อกลางระหว่างชุมชนกับสถานี โดยเป็นผู้สะท้อนภาพความเป็นอยู่ ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลให้ทางวิทยุในการจัดทำรายการให้ตอบสนองกับชุมชนอย่างแท้จริง
- สนับสนุนการจัดรายการทั้งในด้านการประสานแหล่งข้อมูล การจัดส่งข่าวสารเพื่อ เมย์ พร์ การจัดทำได้เดลิรายการ รวมทั้งประชาสัมพันธ์รายการ
- ประสานความต้องการของท้องถิ่นกับสถานีในการผลิตรายการ

เพื่อให้คณะกรรมการทำงานได้ตามบทบาทดังกล่าว วิธีการดำเนินงานที่คณะกรรมการได้ใช้มีอยู่ 2 วิธี หลัก คือ

- (i) การประชุมร่วมกัน โดยใช้มติที่ประชุมในการตัดสินปัญหาและการดำเนินงานของคณะกรรมการในส่วนที่เป็นนโยบาย หลักการ หรือกรอบในการดำเนินงาน
- (ii) การประสานงาน โดยตรงกับกรรมการและเลขานุการ ในส่วนที่เป็นการปฏิบัติการ หรือรายละเอียด

(3) บทเรียนเกี่ยวกับการผลิตรายการ

เนื่องจากหลักการประการสำคัญข้อหนึ่งของวิทยุชุมชน คือการตอบสนองความต้องการของชุมชน ดังนั้น ท้าบังคับในการผลิตรายการวิทยุชุมชนก็คือ ก่อนจะผลิตต้องมีการสำรวจความต้องการของชุมชน และหลังจากผลิตแล้ว ต้องมีการติดตามประเมินผล

(3.1) การสำรวจชุมชน

รายการวิทยุชุมชนสร้างสรรค์จันทบุรีได้ดำเนินการตามหลักการที่กล่าวแล้วข้างต้น กล่าวคือ ในขั้นตอนก่อนการผลิตได้มีการสำรวจชุมชนในด้านต่างๆ 4 ด้าน ดังนี้

- สำรวจโครงสร้าง / สภาพของชุมชน สำรวจปัญหาชุมชน เพื่อนำมาเป็นเนื้อหารายการ
- สำรวจแบบแผนการเปิดรับสื่อประเภทต่างๆ ของชุมชนว่า ชาวบ้านเปิดรับสื่ออะไรบ้าง ในเวลาใด เนื้อหาอะไร ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลส่วนนี้มาวางแผนประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการตัดสินใจในเรื่องเวลาการออกอากาศ
- สำรวจความต้องการในการรับฟังวิทยุชุมชนของประชาชนว่า มีความต้องการมากน้อยเพียงใด อยากรับฟังเรื่องอะไร
- สำรวจแบบแผนชีวิต โดยเฉพาะช่วงเวลาต่างๆ รวมทั้งสำรวจช่วงเวลาที่ประชาชนอยากจะให้ที่วิทยุชุมชนกระจายเสียง

ผลการสำรวจทั้ง 4 ด้าน คณะกรรมการบริหารได้นำข้อมูลดังกล่าวมาจัดวางรูปแบบรายการ เช่น ได้ช่วงเวลาออกอากาศว่า ควรเป็นเวลา 11.30 -- 12.30น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มผู้ฟังเป้าหมายพักเที่ยง เนื้อหารายการควรเป็นเรื่องการศึกษาและสนับสนุนไม่ใช่ การท่านากุ้ง และปัญหาต่างๆ ในชุมชน ส่วนรูปแบบรายการนั้น ควรเป็นรูปแบบนิตยสารทางอากาศที่ประกอบด้วย

- ข่าวท้องถิ่น
- ความรู้โดยเฉพาะทางด้านการเกษตร

- ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่น
- เพลงลูกทุ่งเก่าๆ ที่เคยได้รับความนิยม
- สปอร์ตต่างๆ

(3.2) การประเมินผล

เพื่อให้การทำงานวิทยุชุมชนมีลักษณะครบวงจร หลังจากที่ผลิตรายการและออกอากาศไปแล้วนั้น ก็จำเป็นต้องมีการประเมินผลเพื่อตอบคำถาม 2 ประการว่า เนื้อหาที่ผลิตไปนั้น ตอบสนองความต้องการของผู้ฟังหรือไม่ และจะต้องปรับปรุงแก้ไขอะไรบ้างต่อไปในอนาคต

ตามปกติแล้ว วิทยุโดยทั่วไปมักจะมีการประเมินผลผู้ฟังอยู่แล้ว แต่สำหรับวิทยุชุมชนนั้น เป็นงานที่มีภารกิจพิเศษและเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ดังนั้น มิติการประเมินผลของวิทยุชุมชนจึงต้องมีหลากหลาย ดังนี้

- (1) การประเมินผลผู้ฟัง
- (2) การประเมินการทำงานของคณะกรรมการบริหาร
- (3) การประเมินความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ เช่น อาสาสมัคร หน่วยราชการ สถานี (องค์ ประกอบที่อยู่ในโครงสร้างการทำงาน)
- (4) การประเมินเนื้อหาและบทบาทของวิทยุชุมชน

● สำหรับการวิจัยทดลองครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับการประเมินผู้ฟัง และพบว่าในแต่ละวัน จำนวนผู้ฟังรายการ “สร้างสรรค์จันทบุรี” มีเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมประมาณ 20 % ในแต่ละวัน กลุ่มผู้ฟังส่วนใหญ่ต้องการจะให้มีการจัดรายการวิทยุชุมชนแบบนี้ต่อไป โดยให้เหตุผลว่า เนื้อหารายการมีประโยชน์ สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดี กล่าวโดยสรุปก็คือ สามารถตอบสนองได้ตรงตามความต้องการของชุมชน

● สำหรับการประเมินความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในงานวิจัยนี้พิจารณาในแต่ละวันของแหล่งข้อมูล เนื่องจากการผลิตรายการวิทยุจำเป็นจะต้องมีแหล่งข้อมูลที่จะป้อนเนื้อหารายการที่ต้องจัดทำทุกวัน จึงมีปัญหาว่า จะมีแหล่งข้อมูลเพียงพอหรือไม่ ผลการวิจัยพิสูจน์ว่า แม้จะเป็นพื้นที่บริการในชุมชนในรัศมี 6 – 10 กิโลเมตร ก็พบว่ามีแหล่งข้อมูลเพียงพอที่จะดำเนินการผลิตรายการ (แม้ว่าในระยะแรกอาจมีปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจกันบ้าง เพราะวิทยุชุมชนเป็นเรื่องใหม่) นอกจากนั้น แหล่งข้อมูลยังมีบทบาทสำคัญในการประชาสัมพันธ์รายการให้ชาวบ้านรับฟังอีกด้วย

● สำหรับการประเมินเรื่องเนื้อหาและบทบาทของรายการวิทยุชุมชน ผู้วิจัยประเมินว่า วิทยุชุมชนสามารถจะเล่นบทบาทเป็นศูนย์กลางข่าวสารท้องถิ่นของชุมชนได้ เพราะเนื้อหาข่าวสารเป็นเรื่องเกี่ยวกับชุมชน และ**รูปแบบการนำเสนอ** (เช่น การใช้ภาษาท้องถิ่น) ก็สอดคล้องกับชุมชน และหากมีการเชื่อมต่อกับสื่อท้องถิ่นอย่างอื่นๆ เช่น หอกระจายข่าว ก็จะสามารถเสริมประสิทธิภาพของวิทยุชุมชนที่จะใช้เป็นสื่อเพื่อการพัฒนาชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ภาพรวมของการวิจัยทดลองครั้งนี้ให้ข้อคิดว่า การทดลองจัดรายการเพียงบางส่วนของสถานีฯ เพื่อให้เป็นไปตามหลักการของวิทยุชุมชนก็สามารถทำได้ เช่นกัน อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่ยังไม่สมบูรณ์ตามแนวคิดก็คือ การเป็นเจ้าของคดีนัดความถี่และสถานีอื่นอย่างแท้จริง เพราะสถานียังเป็นของหน่วยงานรัฐ เนื้อหาสาระบาง

เป็นได้อย่างดี ซึ่งชุมชนก็เปรียบเสมือนศูนย์รวมข่าวสารต่างๆ ก่อนที่จะถูกคัดเลือกและส่งไปยังวิทยุชุมชน อาสาสมัครเหล่านี้ถือเป็นกลไกหลักสำคัญที่จะทำให้วิทยุชุมชนขับเคลื่อนไปได้

ชุมชนอาสาสมัครวิทยุชุมชน : หlayร้อยชีวิตรวมเป็นองค์กรเดียว

จากคำกล่าวที่ว่า "น้ำทั้งห้าน้ำนั้น มีتاไม่เทากับกำปั้นหนึ่งกำปั้น" จากหลักการนี้ อาสาสมัครวิทยุชุมชนหลายร้อยชีวิตจึงมาร่วมตัวกันก่อตั้งเป็น "ชุมชนอาสาสมัครวิทยุชุมชน" โดยได้ร่วมกันวางแผน วัตถุประสงค์ ของ ชุมชนเอาไว้อย่างชัดเจนว่า

- (1) เพื่อร่วมประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ผลงาน ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
- (2) เพื่อช่วยเหลือสังคมและสาธารณะประโยชน์ต่างๆ
- (3) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ส่งเสริมความสามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- (4) เพื่อให้สอดคล้องกับรับธรรมนูญมาตรา 39, 40, 41
- (5) เป็นกลางทางการเมือง ไม่เอื้อประโยชน์ให้กับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเฉพาะ

จากวัตถุประสงค์ในข้อ 1 และข้อ 4 นั้นทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เป็นวัตถุประสงค์ที่สอดรับกับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ข้อ 5 เป็นเกราะป้องกันอิทธิพลภายนอกที่จะเข้ามาครอบงำ

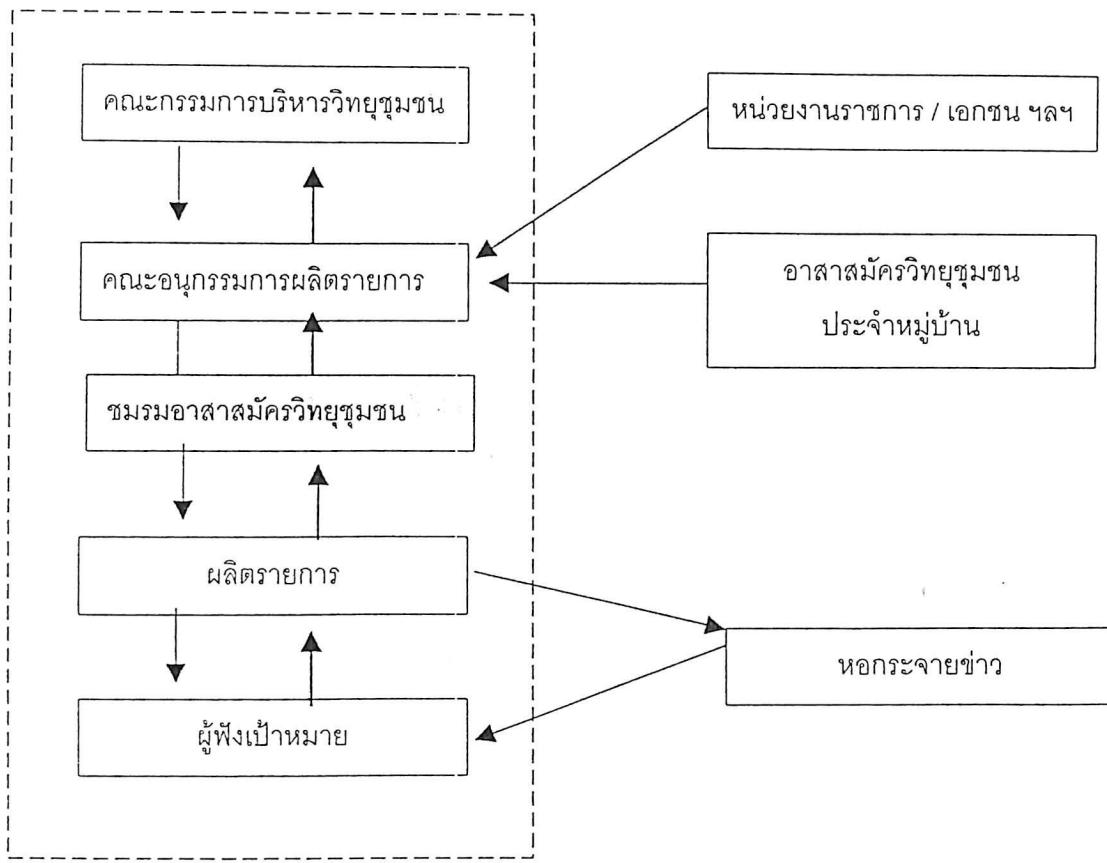
สำหรับสมาชิกของชุมชนนั้น เนื่องจากเป็นองค์กรอาสาสมัครที่มีเป้าหมายจะเปิดกว้างมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้น จึงกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกเอาไว้ว่า จะไม่จำกัดอายุและเพศ เพียงแต่สมาชิกที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ไม่มีสิทธิรับเลือกตั้งเป็นกรรมการเท่านั้น

และเมื่อมีการรวมกลุ่มอาสาสมัครอย่างเป็นระบบจะเบี่ยง กีดไม่ให้จัดทำทะเบียนรายชื่อและที่อยู่ / วิธีการติดต่ออาสาสมัคร เพื่อให้สะดวกต่อการประสานงานมากยิ่งขึ้น

เพื่อให้ชุมชนที่ก่อตั้งมา ไม่เพียงแต่มีชื่อชุมชนฯ โดยปราศจากกิจกรรมที่จับต้องได้ ทางชุมชนฯ จึงได้กำหนดรูปแบบการดำเนินงานของชุมชนเอาไว้อย่างเป็นระบบจะเบี่ยง ไม่ว่าจะเป็นระบบเบี้ยงการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งกรรมการ ทรัพยากรด้านวัตถุและทรัพย์สิน และที่สำคัญ คือการประชุมของชุมชนฯ ที่มีข้อกำหนดด้วง

- (1) คณะกรรมการชุมชนฯ จะต้องจัดให้มีการประชุมใหญ่ของมวลสมาชิกประจำปีเพื่อพบประแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างมวลสมาชิกหรือเพื่อเลือกตั้ง
- (2) การประชุมย่อย สุดแต่คณะกรรมการชุมชนเห็นสมควรเรียกประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
- (3) มติของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก

นอกเหนือจากการก่อตั้งรูปแบบชุมชนฯ ที่เป็นกิจจะลักษณะดังกล่าวแล้ว สถานภาพของชุมชนอาสาสมัครวิทยุชุมชนในงานวิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ ก็ยังได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย ดังที่จะเห็นได้ว่า ชุมชนนี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งใน 3 ส่วนของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน และมีที่ทางที่แน่นอน อยู่ในแผนผังโครงสร้างการดำเนินงานวิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ ดังนี้

รายการวิทยุชุมชน
บทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครวิทยุชุมชน

ผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ ได้ประมวลบทบาทหน้าที่และคุณูปการของอาสาสมัครวิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ เอก้าให้รายละเอียดดังนี้

(1) บทบาทพื้นฐานคือ การรวบรวมวัสดุดิบ อันได้แก่เรื่องราวต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งแนะนำแหล่งข่าว ตัวบุคคลที่สามารถเป็นวิทยากร แขกรับเชิญ ฯลฯ เพื่อป้อนเป็นเนื้อหาให้ฝ่ายผลิตรายการวิทยุชุมชน และจากจำนวนอาสาสมัครนับร้อยคนที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ แต่มีระบบการประสานงานที่ต่อถึงกันอย่างเป็นระบบ ทำให้ติดต่อกันได้ตั้งแต่ต้นได้ว่า วิทยุชุมชน จ.บุรีรัมย์ มีภาระการนับสิบรายการ ทำรายการทุกวัน แล้วไปเอกสารกำลังคนมาจากไหน

(2) ในบางโอกาส นอกเหนือจากเป็นผู้รับรวมวัสดุดิบแล้ว อาสาสมัครบางคนยังเข้ามายืนยันความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งเป็นผู้ร่วมจัดรายการร่วมด้วย ซึ่งเท่ากับช่วยสร้างสิ่งที่ต้องการ แต่ในเวลาเดียวกันก็เท่ากับเป็นกระบวนการฟีดแบ็คและสร้างความคุ้นเคยให้กับอาสาสมัคร ซึ่งได้ขยายบทบาทจากผู้เตรียมข้อมูลมาสู่หน้าไมโครสโคป

(3) ในขณะที่วิทยุชุมชนตั้งเป้าหมายว่า จะผลิตรายการให้ติดสนองและตรงกับความต้องการของประชาชน ซึ่งหากจะรู้ว่าที่ทำไปนั้น “ตรงหรือไม่ตรง” ก็ต้องใช้ระบบสื่อสารสองทาง คือต้องมีการจัดซ่องทางให้ประชาชนได้มีปฏิกริยาขอนกลันมา (เรียกว่า “Feedback”) โดยส่วนใหญ่แล้ววิทยุชุมชนมักจะจัดซ่องทางด้วยการให้ผู้พึงพอใจเข้ามา เขียนจดหมายเข้ามา หรือเดินทางไปที่สถานีเองเลย แต่ซ่องทางเหล่านี้มักวิเคราะห์ เช่น ลายโทรศัพท์ที่สถานีวิทยุมีน้อย และเป็นซ่องทางที่เรียกร้องผู้พึงมากเกินไป ผลการวิจัยจึงมักพบว่า ความคาดหวังจะให้ประชาชนมีปฏิกริยาได้ต่อกันมากจะเป็นหนึ่ง

ในແນ່ນີ້ ບຽດາອາສາມັກທີ່ກະຈາຍຕ້ວອງຢຸດໝາງໜູ້ບ້ານ ສາມາດຮະຈະທຳນ້າທີ່ເປັນ “ຕ້ວສື່ອກລາງ” ຄົ່ງທາງຮະຫວ່າງປະຊາຊົນຜູ້ຮັບຟັງໃນໜູ້ບ້ານກັບທາງສຖານິວິທີ ເນື່ອຈາກຜູ້ຟັງຈະມາແສດງຄວາມຕິດເຫັນຕ່ອງອາສາມັກ ຂຶ່ງຈະສົ່ງຕ່ອງຂໍ້ມູລັດັກລ່າງຝ່ານໄປຢັງສຖານີອຶກທອດໜຶ່ງ

(4) ເມື່ອວິທີຢູ່ເປີດຮັບຂໍ້ມູລ໌ຂ່າວສາຮາຈາກທຸກທີ່ສັນກັນ ແລ້ວ ຂໍ້ມູລ໌ຮ້ອງເຮັນບັນຍາຂອງໝູມ໌ ກີ່ເປັນເວັ້ງຮຽນດ້ວຍ ຂໍ້ມູລ໌ແລ່ນີ້ທີ່ເປັນ “ຂໍ້ມູລຈົງ ແລ້ວ ຂໍ້ມູລລວງ” ຈຶ່ງຕ້ອງມີຮະບບການຕຽບສອບຂໍ້ມູລ໌ແລ່ນີ້ ໃນແນ່ນີ້ອາສາມັກວິທີໝູມ໌ຈະທຳນ້າທີ່ເປັນ “ໜ່ວຍຕຽບສອບ” ຂໍ້ມູລ໌ທີ່ໄວ່ໄດ້ເປັນອ່າງດີ

(5) ເພື່ອໃຫ້ຂ່າວສາຮາຈາກວິທີໝູມ໌ສາມາດແພ່ງກະຈາຍອອກໄປໄດ້ຍ່າງກວ້າງຂວາງແລະ ທ້າວົງ ແລະ ແກ້ໄຂອຸປະກອດເຫັນເກີດຕົກນິດ ເນື່ອຈາກການຮັບຟັງວິທີໝູມ໌ນັ້ນ ອາຈານມີການຮັບຟັງສັບສົນໄນ້ຮັດເຈັນ ດັ່ງນັ້ນໃນໜາຍໜູ້ບ້ານ ຈຶ່ງມີການວາງໂຄງຂ່າຍເຫຼືອມຕ່ອງຮ່ວ່າງວິທີໝູມ໌ກັບທອກະຍາຂ່າວຂອງໝູມ໌ນີ້ທີ່ຂ່າຍໄຟຜົນ ການຮັບຟັງດີ້ນີ້ ໃນແນ່ນີ້ອາສາມັກວິທີໝູມ໌ຈະທຳນ້າທີ່ເປັນຜູ້ເຫຼືອມປະສານໂຄງຂ່າຍດັກລ່າວ

(6) ອຶກປະເທດນີ້ທີ່ນ່າສານໃຈກີ້ອີ ອອກຮັບຮັບຮັບອາສາມັກວິທີໝູມ໌ນັ້ນ ສາມາດທຳນ້າທີ່ເປັນ “ເວົ້າທີ່ແໜ່ງການເຮັນຮູ້ຮ່ວມກັນ” ດັ່ງໃນການນີ້ໜ້າມອາສາມັກວິທີໝູມ໌ຈະບຸລຸ້ມຍີທີ່ມີເຈົ້ານ້າທີ່ຂອງສຖານີ້ທີ່ເປັນກາຄຮູ້ເຂົ້າຮ່ວມມູ່ດ້ວຍ ຂຶ່ງຜູ້ອໍານາຍການສຖານິວິທີຢູ່ໄດ້ໃຫ້ເຫດຜລວ່າ ກາຣທີ່ໃຫ້ເຈົ້ານ້າທີ່ສຖານີ້ມາອູ່ຮ່ວມກັບກາປປະຊາຊົນນັ້ນ ກີ່ເພື່ອຂ່າຍແກ້ໄຂຈຸດອ່ອນຂອງກາປປະຊາຊົນໃນຮະບະເຮີມແຮກທີ່ປະຊາຊົນຍັງຂັດທັກະລົງ ອົງຮູ້ເກີຍວັກບັນຫຼັກກາຈັດຮາຍກາວິທີຢູ່ ໄນວ່າຈະເປັນເວັ້ງການພູດ ກາຣຮາຍງານຂ່າວມາຍັງຮາຍກາຮາຍງານທີ່ຈະສົ່ງຕ່ອງການ

ຈາກກະຮ່ານ້າທີ່ 5 – 6 ປະກາດທີ່ໄດ້ກ່າວມານັ້ນ ຂວານໃຫ້ນໍາມາສູ່ກາຣັບຟັງຂໍ້ສົງໄປໄດ້ວ່າ ອາສາມັກວິທີໝູມ໌ນັ້ນ ຈະເປັນຝັ້ນເພື່ອຕ້ວໃຫ້ໃນການຂັ້ນເຄີຍດັ່ງນັ້ນ ພົມໝາຍກາວິທີໝູມ໌ທີ່ມີໂຄມໜ້າແບບການມີສ່ວນຮ່ວມຂອງປະຊາຊົນກຸ່ມົມຕ່າງໆຍ່າງກວ້າງຂວາງແລະອ່າຍ່າງແທ້ຈິງ ອ່າຍ່າງໄຮັກຕາມ ອາສາມັກວິທີໝູມ໌ນັ້ນກີ່ເມື່ອການເປົ້າມີການປັບປຸງ ພາກແຕ່ຕ້ອງມີການໄສປູ່ຢູ່ ຮັດນ້ຳ ພຽນດິນອູ່ຢູ່ເປັນປະຈຳກະບວນກາທີ່ຈະຮັດນ້ຳໄສປູ່ຢູ່ອາສາມັກວິທີໝູມ໌ນັ້ນໃຫ້ເຈີບຕົບໂດຍໄປໄດ້ຍ່າງເຫັນແຫັງກີ້ອີ ກາຣີກອບຮມອ່າຍ່າງຕ່ອງເນື່ອໃຫ້ແກ່ອາສາມັກປະກາດທີ່ນີ້ ແລະ ອຶກປະເທດນີ້ກີ້ອີ ກາຣຈັດໜ້າອຸປະກອນໝາຍກາຮາຍງານທຸກດ້ານຂອງອາສາມັກ ໄນວ່າຈະເປັນໂທຣັກພົມທີ່ມີຄື່ອສຳຫວັບຮາຍງານຂ່າວ ແບບບັນທຶກກາຮາຍງານ ເລຸ່ມ

3. ວິທີໝູມ໌ຈະບຸລຸ້ມຍີທີ່ ນ່ານ : ບັນໄດ້ທີ່ກ່າວທີ່ລະຂັ້ນຂອງການມີສ່ວນຮ່ວມ

ໜາກເຮົາໄນ້ໃຫ້ຄົນທີ່ນອງໂລກອ່າງອຸດົມຄົດນິກເກີນໄປນັກ ເຮົາກົງພອຈະເຂົ້າໄຈໄດ້ໂດຍຈ່າຍວ່າພົມນາກາຮາຂອງການເກີດວິທີໝູມ໌ນັ້ນໃນປະເທດໄທ ຄົງຈະເປັນໄປໄນ້ໄດ້ຂ້າຂ້າມຄືນເດືອວ ແຕ່ຄົງຕ້ອງຄ່ອຍາປັບປຸງແປ່ງຈາກ “ດີບ” ເປັນ “ຄລານ” ຈາກ “ຄລານ” ເປັນ “ດັ່ງໃໝ່” ແລ້ວຈຶ່ງຄ່ອຍອອກເຕາະແຕະອອກກ້າວເດີນ ໂດຍເຂົພາະໃນປະເທດນີ້ ເວັ້ງ “ການມີສ່ວນຮ່ວມ” ຂອງຝ່າຍຕ່າງໆຍ່າງກວ້າງຂວາງໃນກິຈກາວິທີຢູ່ທີ່ຮູ້ເຄຍຜູກຂາດຮັບແນາເປັນເຈົ້າຂອງແລະເປັນຜູ້ດຳເນີນການມາກ່ອນ

ເມື່ອມີການປັບປຸງຝ່າຍຕ່າງໆຈາກກາວິທີຢູ່ສາຮາຮານະຂອງຮູ້ຮູ້ມາເປັນວິທີໝູມ໌ນັ້ນ ອາກແຮກທີ່ປັ້ງຫຼື້ໄ້ເຫັນ “ຄວາມເປັນວິທີໝູມ໌ນັ້ນ” ກີ້ອີ ກາຣທີ່ຮູ້ເປີດປະຕູໃຫ້ຝ່າຍຕ່າງໆເດີນເຂົ້າມາຮ່ວມໃນການວິທີຢູ່ອ່າຍ່າງໄຮັກຕາມ ກົງຕົ້ນຈັບຕາມອຸດົມທີ່ໄປວ່າ ຝ່າຍທີ່ເຂົ້າມາຮ່ວມນີ້ “ເປັນໄວ້ກັນບ້າງ” ແລະ “ເຂົ້າມາຮ່ວມຮະດັບໃໝ່ໃໝ່ / ທຳມະໄວ້” ບັດເຮັດວຽກ ຈາກການທຳມະໄວ້ຂອງວິທີໝູມ໌ຈະບຸລຸ້ມຍີທີ່ນ່ານ ເປັນຕ້ວອຍ່າງທີ່ສາມືດໃຫ້ການຄ່ອຍາປັບປຸງຄລານຂອງການມີສ່ວນຮ່ວມຂອງຝ່າຍຕ່າງໆໄດ້ອ່າຍ່າງຫຼັດເຈັນ

5 ຍຸດຂອງວິທີໝູມ໌ຈະບຸລຸ້ມຍີທີ່ນ່ານ

ຍຸດແຮກ (ກອນປີ ພ.ທ. 2534)

แม้ก่อนหน้าที่จะเกิดแนวคิดเรื่อง “วิทยุชุมชน” สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (สวท.) จ.น่าน ก็ได้เปิดให้ “บุคลภายนอก” อันได้แก่ หน่วยงานราชการในห้องถินเข้ามาร่วมงานกับวิทยุอยู่แล้ว โดยส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบของการเปิดโอกาสให้เกษตรจังหวัด ป้าไม้จังหวัดฯ ฯลฯ เข้ามาประชาสัมพันธ์ และแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับหน่วยงานของตนเอง ซึ่งการเปิดโอกาสดังกล่าวก็เท่ากับวิทยุได้ทำหน้าที่เป็น “สื่อห้องถิน” ที่เล่นบทบาทเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นสื่อกลางระหว่างหน่วยงานรัฐกับประชาชน เพียงแต่การมีส่วนร่วมของห้องถินในยุคนี้ ยังเป็นระดับยอดเมฆตัวยกัน คือ ร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐตัวยกัน

ยุคที่สอง (ปี พ.ศ. 2534 – 2536)

เนื่องจากวิทยุเป็นเสมือนอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายทั้งร่าง ดังนั้นหากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนอื่นๆ ก็ย่อมส่งผลสะท้อนมาถึงวิทยุด้วย เข้าทำงานของ “หยิกเล็บเง็บเนื้อ” ในช่วงปี พ.ศ. 2534 เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นใน จ.น่าน คือมีการรวมก่อตั้งของคนหลากหลายอาชีพ หลากหลายหมู่บ้าน มีทั้งชาวบ้าน พระสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ที่มารวมตัวเป็นเครือข่ายใช้ชื่อว่า “กลุ่มอักษาระมิงน่าน” กลุ่มนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือต้องการที่จะพัฒนาความเข้มแข็งของคนในชุมชนให้เพิ่มเติบโต และต้องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มอักษาระมิงน่านจะวางบทบาทตนเองให้เป็นสื่อกลางประสานระหว่างหน่วยงานรัฐกับประชาชน โดยผ่านการสื่อสารแบบเวทีเสวนานะ

เมื่อทั้ง “วิทยุ สวท.น่าน” และ “กลุ่มอักษาระมิงน่าน” เล่นบทบาทที่คล้ายคลึงกัน คือเป็น “สื่อกลาง” ตัวยกันทั้งคู่ ทั้งสองฝ่ายจึงได้จูนเข้ามาหากันในหลายรูปแบบ เช่น บรรดาหน่วยงานรัฐที่เคยไปให้ข้อมูลในวิทยุ ก็ได้เชิญตัวแทนชุมชนไปออกอาการตัว หรือทางสถานีวิทยุเองก็ได้ติดต่อตัวแทนชุมชน โดยอาจจะผ่านเครือข่ายกลุ่มอักษาระมิงน่านให้ไปเป็นผู้ให้ข้อมูลบ้าง ไปในฐานะผู้ร่วมรายการบ้าง

รูปแบบรายการวิทยุ ในระยะที่ 2 นี้ มักจะเป็นการสนทนาระหว่างผู้ดำเนินรายการจากหน่วยราชการ กับเจ้าหน้าที่ของกลุ่มอักษาระมิงน่าน หรือตัวแทนชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ สวท. เป็นผู้ควบคุมเสียงและดูแลการผลิตทั้งหมด ส่วน เนื้อหา ก็ผสมผสานแบบที่ราชการเคยทำเข้ากับวัตถุประสงค์ของกลุ่มอักษาระมิงน่าน คือเป็นเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแจ้งข่าวประชาสัมพันธ์ โดยที่ลักษณะเนื้อหานั้นจะมุ่งการเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ไม่ส่งผลกระทบกับใคร

ยุคที่สาม (ปี พ.ศ. 2536 - 2538), kgxHoginjv'ik;

เมื่อกิจกรรมของกลุ่มอักษาระมิงน่านขยายตัวออกไปมากขึ้น มีเครือข่ายกว้างขวางขึ้น รูปแบบการสื่อสารแบบเดิมที่เคยใช้เป็นหลัก คือ การใช้อาสาสมัครออกรีบีช์แจง ก็เริ่มมีข้อจำกัด เพราะจำนวนอาสาสมัครไม่เพียงพอ และเมื่อข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายไม่ทั่วถึงก็เริ่มเกิดปัญหาด้านความไม่สงบในกลุ่ม ความไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ที่มาที่ไปของกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นกลุ่มอักษาระมิงน่านจึงคิดแก้ไขปัญหาด้วยการ เปิดช่องทางการสื่อสารใหม่ คือการใช้สื่อมวลชน เช่น วิทยุ ซึ่งแต่เดิมเคยใช้เพียงเพื่อให้ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและแจ้งข่าวประชาสัมพันธ์ ให้เพิ่มความเข้มข้นของ เนื้อหา และกิจกรรมของเครือข่าย

จากความสัมพันธ์อันดีและทั้งสองฝ่ายต่างรู้จักและคุ้นเคยกันอันเป็นผลมาจากการประสานงานร่วมกันในระยะที่สอง เมื่อกลุ่มอักษาระมิงน่านไปขอเวลาจาก สวท.น่าน เพื่อมาจัดทำรายการสำหรับกลุ่มอักษาระมิงน่านโดยเฉพาะ และทาง สวท. เองก็ไม่ได้มีการจัดสรรเวลาให้กับเอกชนรายได้อยู่แล้ว กลุ่มอักษาระมิงน่านจึงได้เขยิบรูปแบบการมีส่วนร่วมในวิทยุตัวยการเข้ามาเป็น เจ้าของรายการเอง

ถึงตอนนี้บทบาทของกลุ่มอักษรเมืองน่าน ก็มีฐานะเหมือนเป็นหน่วยงานรัฐหน่วยหนึ่งที่เข้ามาจัดรายการวิทยุ (เหมือนในยุคแรก) รูปแบบรายการจะเป็นการเล่ากิจกรรมของเครือข่ายที่กำลังทำงานอยู่ในชุมชน ต่างๆ ผู้ดำเนินรายการจะเป็นเจ้าหน้าที่ของกลุ่มอักษรเมืองน่าน ผู้สอนทนา / แขกรับเชิญ / ผู้ให้ข้อมูลก็จะเป็นตัวแทนชุมชนที่ทางกลุ่มเชิญมา เรียกได้ว่า กลุ่มอักษรเมืองน่านได้ก้าวขึ้นมา มีส่วนร่วมในระดับเจ้าของรายการที่สามารถกำหนดประเด็น / เนื้อหา และรูปแบบการนำเสนอได้เอง โดยทางสถานีจะช่วยเหลือเพียงด้านเทคนิคเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการมีส่วนร่วมมากขึ้นก็จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรามากขึ้นเป็นเงาตามตัว และหากทรัพยากรามไม่เพียงพอ ก็ต้องเกิดปัญหาอย่างแย่ลงนอน ดังที่ได้กล่าวมาหลายครั้งแล้วว่า งานวิทยุเป็นงานที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นประจำสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกำลังคนที่เพียงพอ เมื่อจัดรายการที่เป็นของตัวเองมาได้เพียง 2 ปี กลุ่มอักษรเมืองน่านก็ต้องหยุดทำการเรื่องจากปัญหาเรื่องกำลังคนไม่เพียงพอ เพราะความสามารถของกลุ่มต้องทำงานด้านอื่นๆ อีกด้วย ไม่สามารถแบ่งสรรเวลามาทำวิทยุได้

ปรากฏการณ์นี้เป็นทั้งเครื่องสะท้อนและเป็นทั้งบทเรียนที่ดี ความไม่สามารถทำงานวิทยุให้ต่อเนื่องได้ สะท้อนว่ากลุ่มคนที่เข้ามาทำงานนั้นยังมีจำนวนจำกัด ยังเป็นคนในระดับบุนฯ โดยที่ยังขาด การขยายเครือข่ายที่กว้างขวางเพียงพอ การมีส่วนร่วมยังไม่แพร่กระจายในทุกกลุ่ม ทำให้การระดมทรัพยากรการทำได้อย่างจำกัด

ยุคที่สี่ (ปี พ.ศ. 2540 - 2543)

แรงหนีบของการเป็นผู้ริเริ่มเรื่องการมีส่วนร่วมในวิทยุเริ่มเหี่ยงกลับมาอีกครั้งหนึ่ง จากยุคแรกที่ สวท. น่านเป็นฝ่ายเริ่ม จนมาถึงยุคสามที่ฝ่ายกลุ่มอักษรเมืองน่านเป็นผู้ริเริ่ม จนกระทั่งหยุดงานไป ในยุคที่สี่นี้มีการเปลี่ยนแปลงบริบทความเป็นจริงในสังคมอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเริ่มมีการใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 มีมาตรา 40 เรื่องการจัดสรรงลุ่มให้ประชาชน รวมทั้งแนวคิดเรื่องวิทยุชุมชนที่เริ่มเป็นนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์ สวท. น่านจึงได้ย้อนกลับมาเล่นบทบาทเป็นผู้ริเริ่มให้มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในวิทยุอีกครั้งหนึ่ง

อาจจะเนื่องมาจากการสรุปบทเรียนเรื่องทรัพยากรบุคคลของกลุ่มอักษรเมืองน่านในยุคที่สาม ทำให้ สวท. น่านเปลี่ยนกลยุทธ์ใหม่ในการระดมการมีส่วนร่วมด้วยการขยายกลุ่มที่จะเข้ามาเป็นเครือข่ายให้กว้างออกไป ให้เป็นคนจากหลากหลายอาชีพ หลายระดับ หลายองค์กร ไม่ใช่จะเป็นองค์กรชาวเขา กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ

วิธีการดำเนินงานในครั้งนี้ ทางสวท. นำมาระดับพื้นฐานงานเอง รวมทั้งยังมีบทบาทมากในการผลิตรายการวิทยุ คือเป็นผู้ดำเนินรายการหลัก ควบคุมเตือนและเทคนิค กำหนดประเด็นและเนื้อหา ติดต่อประสานงาน อาจถือได้ว่าเป็นขั้นตอนการเตรียมก้าวกระโดดไปสู่การเป็นวิทยุชุมชนในขั้นต่อไป

รูปแบบรายการวิทยุที่จัด เป็นรูปแบบการสอนทนา และลัมภากษณ์ ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมรายการมีส่วนร่วมได้อย่างมาก เนื้อหารายการเป็นกิจกรรมของชุมชนที่ผู้เข้าร่วมรายการจะได้รับโดยจัดรายการอาทิตย์ละ 2 วัน (อังคาร / พฤหัสบดี) วันละ 2 ชั่วโมง (13.00 – 15.00 น.)

การมาทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ สวท. และตัวแทนชุมชนนี้จะเป็นเหมือน "การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริง" (On The Job training) ไปกล่าวๆ เมื่อใดที่เจ้าหน้าที่ สวท. พบร่วมแขกรับเชิญ / ผู้เข้าร่วมรายการคนใดมี "แนวตี" มีทักษะในการพูดผ่านรายการวิทยุได้ดี ก็จะยกระดับเชิญมาเป็น "ผู้ดำเนินรายการ"

ร่วม" ซึ่งเท่ากับยกระดับและเพิ่มบทบาทให้ แตะเป็นการจัดให้มีโอกาสฝึกฝนงานวิทยุได้มากขึ้น พร้อมกันนั้นยังได้แนะนำวิธีการดำเนินรายการที่ถูกต้องให้กับ "กลุ่มแวดี" เหล่านี้ หลังจากทำงานร่วมกันไปได้ลักษณะหนึ่ง ทางวิทยุก็เริ่มได้ "ผู้ดำเนินรายการที่มาจากการตัวแทนชุมชน" ที่จะมาทำหน้าที่เป็นตัวตายตัวแทนเจ้าน้ำที่สาท. ได้

ขุคที่ห้า (ปี พ.ศ. 2543 - ปัจจุบัน)

นับเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน และเปิดหน้าประวัติศาสตร์หน้าแรกของการเป็นวิทยุชุมชน หลังจากที่ได้ร่วมงานกับตัวแทนชุมชนในระยะที่สี่นานาพื่อมุมโลก แล้ว ทาง สาท. ก็คิดว่าจะมี "การลูกขี้มั่นตั้งใจ" ของวิทยุชุมชนได้แล้ว ดังนั้น การจัดตั้งองค์กรคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนคนเมืองน่าน จึงได้เกิดขึ้น โดยทาง สาท. ยังคงเป็นแกนกลางอยู่ในการเชิญตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ มาเป็นคณะกรรมการจำนวน 28 คน

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับคณะกรรมการชุดนี้ก็คือ มีกรรมการที่มาจากภูมิหลังที่หลากหลายทั้ง ชาววิทยุ และพะสังฆ์ ทั้งเจ้าหน้าที่รับ แม่บ้าน เกษตรกร สื่อมวลชนฯลฯ ซึ่งนับว่าเป็นการถูกต้องตามหลักการมาก เกณฑ์ที่ทาง สาท. ใช้เลือกก็คือ เป็นผู้ที่สนใจและมีประสบการณ์กับงานวิทยุมาก่อน ซึ่งการที่ทาง สาท. สามารถ "เข้าถึงและเลือกตัวคนได้อย่างถูกต้อง" นั้นก็เนื่องมาจากใน จ.น่านมีเครือข่ายกลุ่มอัคเมือง น่านอยู่ ทำให้เกิดโอกาสที่กลุ่มคนเหล่านี้จะได้ผลลัพธ์มาให้เห็นในพื้นที่สาธารณะ และในอีกประการนึง ทางวิทยุ สาท. เอง ได้เคยจัดพื้นที่ให้คุณเหล่านี้มาแสดงฝีมือ อันเป็นไปตามหลักที่ว่า "สถานการณ์(ในพื้นที่สาธารณะ) สร้าง (แสดง) ผู้นำ"

ในขณะที่ภูมิหลังอันหลากหลายของคณะกรรมการเป็นจุดที่โดดเด่นของกรรมการบริหารวิทยุชุมชน แต่ทว่าสัดส่วนระหว่าง "เจ้าหน้าที่รัฐ / คณะกรรมการ ตัวแทนประชาชนระดับราษฎร" อาจจะยังดูไม่สวยงามนัก เนื่องจากฝ่ายแรกยังมีสัดส่วนสูงอย่างไม่ค่อยได้สมดุลย์กับฝ่ายหลัง ดังนั้นในอนาคตจึงควรมีแผนงานถ่ายโอนสัดส่วนจากรัฐ / คณะกรรมการไปให้ภาคประชาชนให้มากขึ้น

สัดส่วนที่ไม่ค่อยลงตัวตามหลักการของวิทยุชุมชน จ.น่านนี้ อาจจะมาจากวิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการ ซึ่งเท่าที่ผ่านมาได้ใช้วิธีรวมศูนย์ และใช้วิธีแต่งตั้ง / เชิญ โดยให้ฝ่าย สาท. เป็นฝ่ายพิจารณาอยู่ฝ่ายเดียว แทนที่จะเป็นวิธีกระจายและเลือกตั้ง คือให้ชุมชนแต่ละแห่งเป็นคนเลือกตัวแทนเข้ามาเอง ดังนั้นหากมีการปรับเปลี่ยนวิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการ ก็จะทำให้โฉมน้ำของคณะกรรมการวิทยุชุมชนลงตัวและถูกต้องตามหลักการมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

มือสองข้างที่โอบประคองวิทยุชุมชน

ในส่วนที่หนึ่ง ได้กล่าวไว้บ้างแล้วถึงเรื่องการบริหารจัดการวิทยุชุมชนว่าจะต้องประกอบด้วยคน 2 กลุ่ม คุณกลุ่มนี้ก็คือ คณะกรรมการ ซึ่งจะทำหน้าที่เสนอแกนกลางของคุณลักษณะขึ้น เนื่องจากส่วนหนึ่งคือ อาสาสมัครที่จะทำหน้าที่เสนอตัวที่ต้องประสานกับแกนกลาง

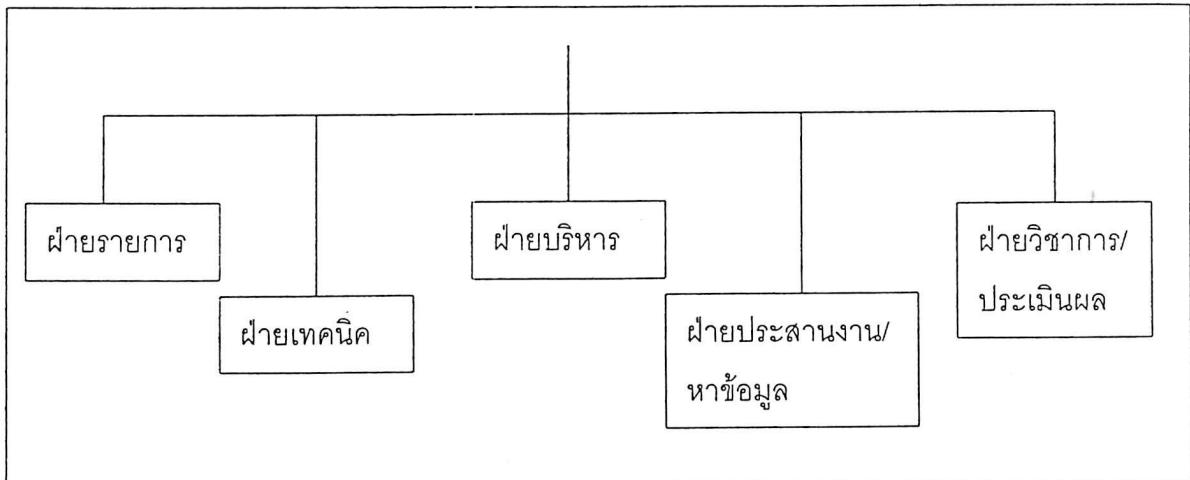
(1) คณะกรรมการ : ในส่วนแรกคือ คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน จ.น่านนั้น นอกจากนี้จากข้อสังเกตเรื่องสัดส่วนและวิธีการได้มาซึ่งคณะกรรมการแล้ว ในส่วนอื่นๆ จะเห็นได้ว่า คณะกรรมการชุดนี้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ และมีการจัดระบบแบ่งงานที่ชัดเจนในรูปแบบขององค์กรที่ดี เช่น

การกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ มีอยู่ 4 ส่วนใหญ่ๆ คือ

(i) กำหนดนโยบาย กรอบการทำงานของรายการวิทยุชุมชน

- (ii) บริหารจัดการวิทยุชุมชนให้เป็นไปตามนโยบายและการอบรมการทำงาน
- (iii) จัดหางบประมาณ
- (iv) เป็นผู้ประสานงานกับแหล่งข้อมูล

ส่วนโครงสร้างนั้นแบ่งออกเป็น 5 ฝ่าย

(2) อาสาสมัคร / สมาชิกชุมชนวิทยุ

หลังจากที่มีการก่อตั้งคณะกรรมการขึ้นมาแล้ว ภารกิจที่คณะกรรมการได้เสนอแนะให้จัดทำอย่างเร่งด่วนก็คือ ภารกิจ การขยายความคิดเห็น และ ขยายความคิดเห็น ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงความเข้าใจในหลักการของคณะกรรมการว่า ภารกิจดังกล่าวมีขึ้นเพื่อตอบสนองหลักการมีส่วนร่วมของวิทยุชุมชน ประการหนึ่ง และเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องกำลังคนไปด้วยพร้อมๆ กัน

ภารกิจการขยายความคิดเห็นนั้น วิทยุชุมชน จ.น่าน เห็นว่าจะสามารถบรรลุได้ด้วย 2

กิจกรรม คือ

- (i) การจัดอบรมรายการวิทยุชุมชนให้แก่อาสาสมัครผู้ที่สนใจ
- (ii) การจัดทำชี้อุปกรณ์เพื่อใช้ในการจัดรายการวิทยุชุมชน

วิทยุชุมชน จ.น่านได้ดำเนินการจัดกิจกรรมแรก โดยเปิดรับผู้ที่สนใจงานวิทยุชุมชนในเขตเทศบาลเมืองน่านจำนวน 57 คน มารับการอบรม 2 วัน ที่มีเนื้อหาว่าด้วยความรู้ด้านการจัดรายการวิทยุ และการลงมือฝึกปฏิบัติ กลุ่มที่เข้ารับการอบรมนี้จะเปลี่ยนสถานภาพมาเป็น "สมาชิกชุมชนวิทยุชุมชนคนเมืองน่าน"

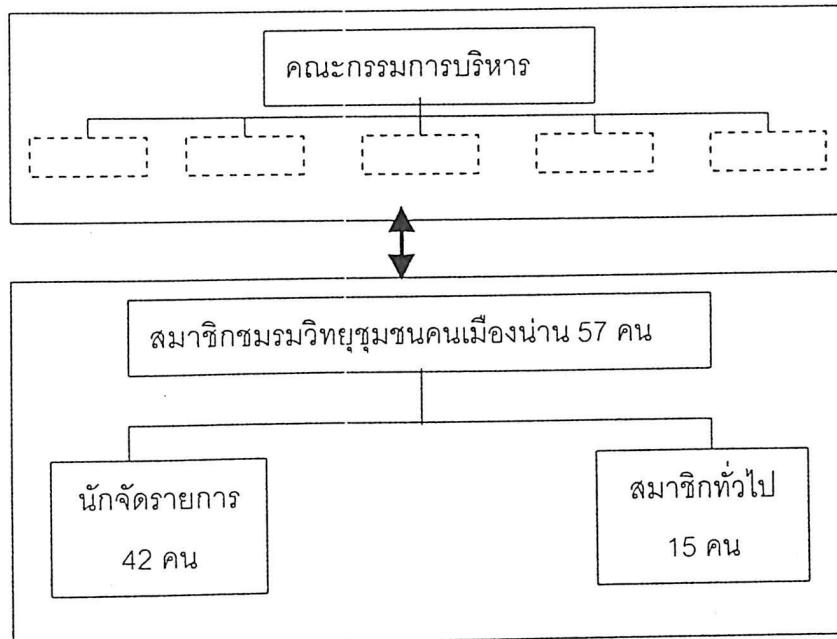
หลังจากเรียนแล้ว ก็ได้ลงมือทำจริงโดยเพื่อสั่งสมประสบการณ์ มีการแบ่งผู้รับการอบรมทั้ง 57 คนออกเป็น 5 กลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มรับผิดชอบจัดรายการวิทยุชื่อ "รายการวิทยุชุมชนคนเมืองน่าน"

ทีมละ 1 วันตั้งแต่จันทร์ – ศุกร์

เมื่อวิองค์ประกอบใหม่เกิดขึ้นมาในองค์กร ก็จำเป็นต้องมีการระบุบทบทนำที่ให้ชัดเจน ดังนั้น จึงมีการกำหนดบทบทนำที่ของสมาชิกฯ เอามาไว้ดังนี้ คือ

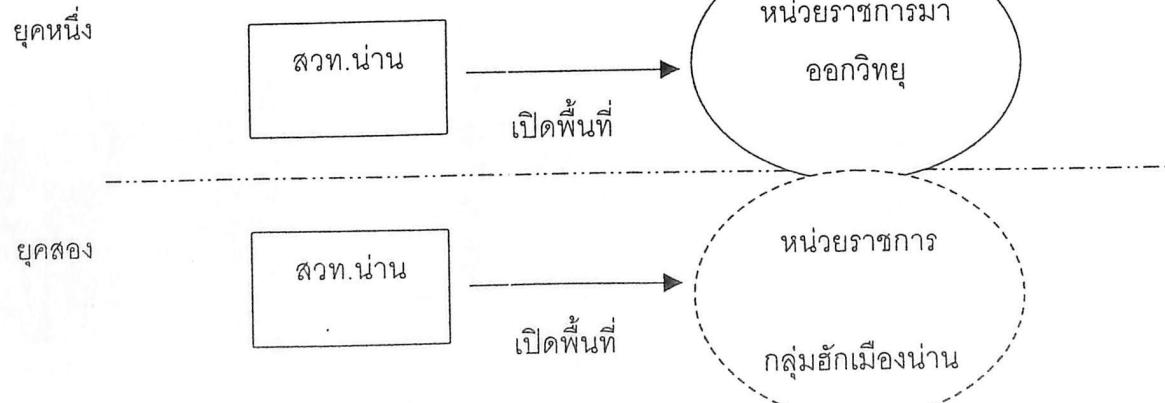
- เป็นผู้กำหนดเนื้อหารายการประจำวันและเป็นผู้ผลิตรายการ รวมทั้งศึกษาปัญหารายการที่ออกอากาศไปแล้ว
- เป็นผู้ประสานงานกับแหล่งข้อมูล

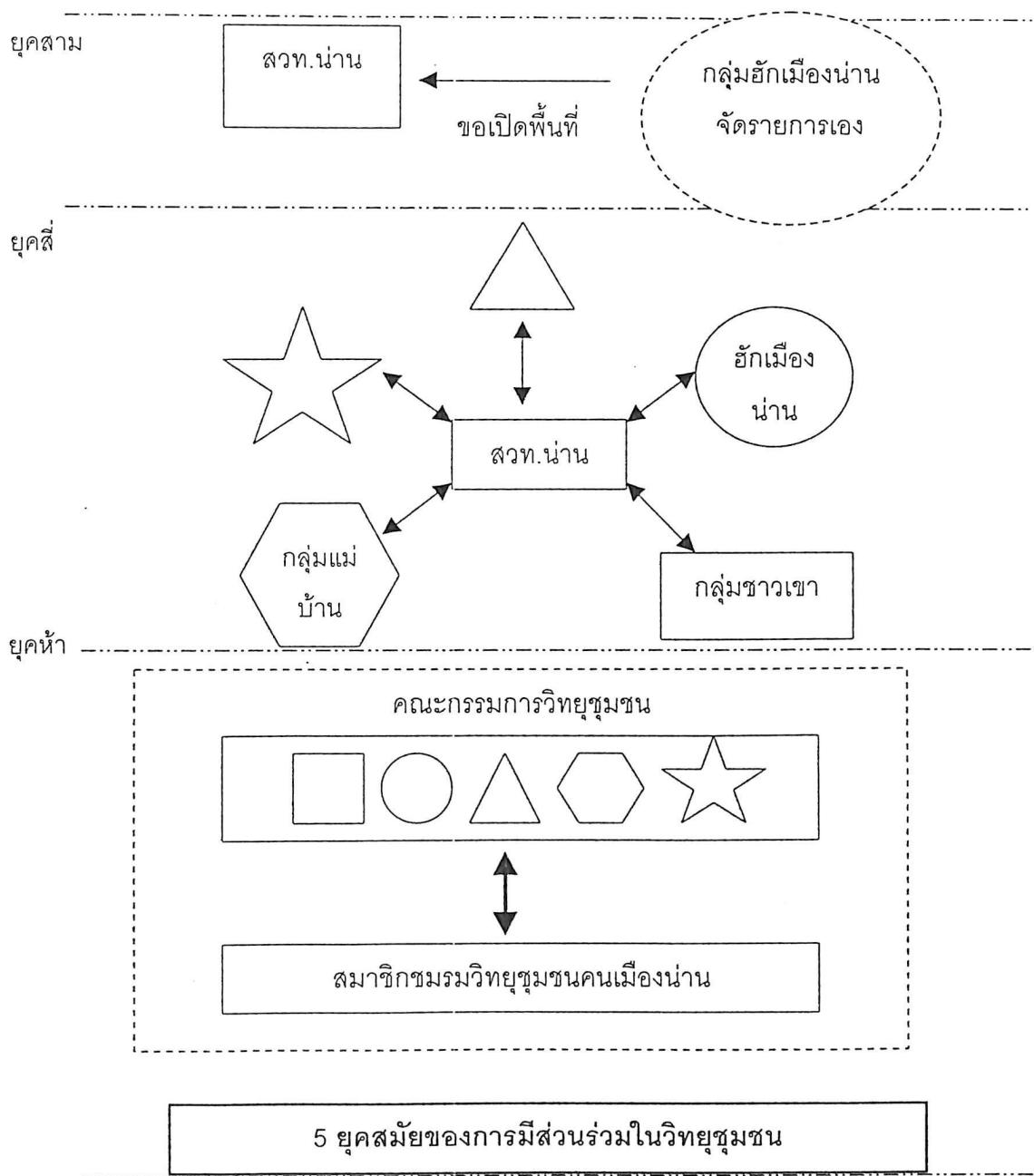
- เป็นผู้ประชาดัมพันธ์รายการในรูปแบบต่างๆ
- ปัจจุบันโครงสร้างการทำงานของวิทยุชุมชนคนเมืองน่าน จึงมีรูปร่างหน้าตา ดังนี้

ในปัจจุบันนี้ นับว่าวิทยุชุมชนคนเมืองน่านได้ก้าวขึ้นบันไดสูงขึ้นมาเป็นระยะๆ โดยมีขั้น คณะกรรมการและอาสาสมัคร / สมาชิกชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงข้อจำกัดใน ส่วนที่เกี่ยวกับคณะกรรมการ (ที่ได้กล่าวมาแล้ว) รวมทั้งข้อจำกัดในส่วนของอาสาสมัคร / สมาชิกชุมชนที่ยังมี จำนวนไม่นานนัก และยังเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในเขตชุมชนเมืองเป็นส่วนใหญ่ รูปแบบองค์กรเช่นนี้ จะเป็นตัว อธิบาย ขอบเขตอันจำกัดของเนื้อหารายการที่ผลิตออกไป เช่น ข่าวท้องถิ่น ก็จะเป็นห้องถิ่นในเขตเทศบาลเท่า นั้น ยังขาดการมีส่วนร่วมทั้งด้านเนื้อหา และด้านตัวบุคลากรจากชุมชนรอบนอก

แน่นอนว่า การขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมในแง่ตัวบุคคล และเนื้อหารายการของวิทยุชุมชน คนเมืองน่านนั้น จะต้องพบกับอุปสรรคข้างกันอันหนึ่ม คือสภาพภูมิประเทศของ จ.น่าน ที่เต็มไปด้วยภูเขา อันสลับซับซ้อนยากแก่การคมนาคม ถึงแม่ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้จะเคยเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งใน昔ของ เทคนิคในการส่งคลื่นวิทยุให้เข้าถึงประชาชนที่อยู่ห่างไกล แต่ทว่าด้วยการร่วมแรงร่วมใจของคนเมืองน่าน เรายัง มีความหวังว่า บันไดขั้นต่อไปที่จะเป็นเป้าหมายของวิทยุชุมชนคนเมืองน่านก็คือ การแผ่กระจายการมีส่วนร่วม ของ “คนเมืองน่าน” ที่อาศัยอยู่ชุมชนทุกหนทุกแห่งของจังหวัด เพื่อให้ตรงกับชื่อของวิทยุที่ว่า “วิทยุชุมชนคน เมืองน่าน” นั้นเอง

4. วิทยุชุมชน จ. ปัตตานี : เส้นทางนี้มีได้โดยด้วยกลีบกุหลาบ

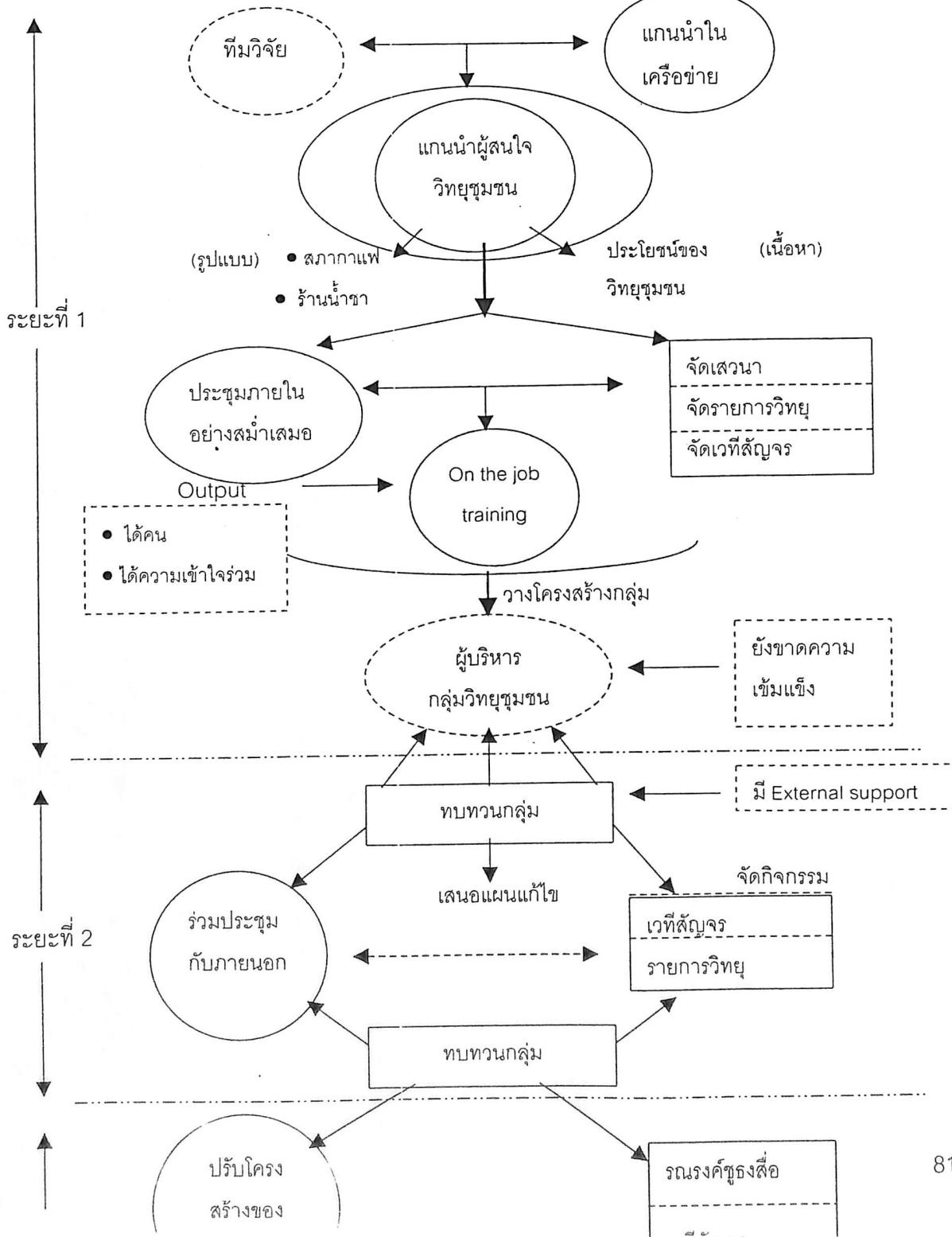
สำหรับวิทยุชุมชนส่วนใหญ่นั้น คือลินะลอกแรกมักจะเริ่มต้นจากกลุ่มนั้นกลางหรือกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีการศึกษาสูงและมีความเข้าอกเข้าใจในหลักการของวิทยุชุมชนอยู่พอสมควร แต่ถ้าหากจะผลักดันให้เกิดคือลินะลอกที่ให้ผลงานสู่ประชาชนระดับราษฎร์แล้ว ภารกิจดังกล่าวมิใช่เรื่องง่าย หากแต่ผู้ผลักดันกลับจะต้องล้มลุกคลุกคลานครั้งแล้วครั้งเล่า ต้องเผชิญกับการตั้งกลุ่ม ซึ่งยากแย่มาก แต่ง่ายเหลือเกินที่จะล้ม หรือถึงไม่ล้มก็อาจจะไม่กระชุ่มกระชวย หรือนับวันสมาชิกมีแต่หายหน้ายตายไปจากกลุ่ม นี่คือสภาพการณ์ที่ อ.ชาลิสา มากແ演ท่อง ได้เผชิญมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามบทเรียนของ อ.ชาลิสา ก็คู่ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เส้นทางของการตระเต็ยมเพื่อตั้งกลุ่มวิทยุชุมชน จ. ปัตตานี เป็นไปตามผังต่อไปนี้ โดยมีเคล็ดลับสำคัญ 3 ประการ ที่ต้องนำมาประسانกัน คือ

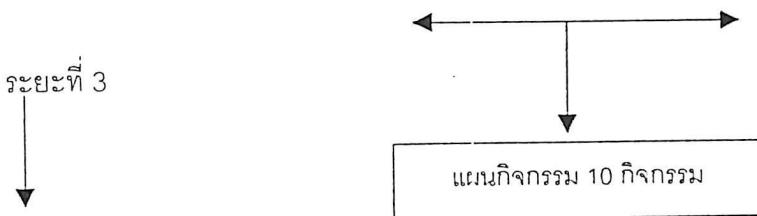
(1) การตั้งกลุ่ม →

(2) การประชุม / อบรม →

(3) การลงมือทำกิจกรรม →

เส้นทางเดินของวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี

ปั้นได 3 ขั้นของวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี

ระยะเริ่มแรก : ก่อตั้งกลุ่ม (ก.ย. 42 – พ.ค. 43)

งานวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี เริ่มต้นด้วยทีมนักวิจัยที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้เริ่มต้นคุยกันกับกลุ่มแก่นนำที่ทำงานอยู่ในองค์กรเครือข่ายต่างๆ 4 – 5 คน แล้วก็หักชวนบอกต่อกัน รวมทั้งพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ จนกระทั่งได้กลุ่มแก่นนำประมาณ 10 คนที่สนใจงานวิทยุชุมชนอย่างจริงจัง แต่การรวมกลุ่มนี้ยังเป็นแบบหลวงๆ พูดคุยกันตามแบบสภาคấpaff หรือร้านน้ำชา เนื้อหาที่พูดคุยก็เป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงกฎหมายเกี่ยวกับวิทยุชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้ ในช่วงเวลาที่สภากาชาดก่อตัวของกลุ่มยังเป็นแบบ “ตั้งไว้ล้มตั้มไว้กิน” เพราะความไม่พร้อมด้านต่างๆ ของสมาชิก ความคิดเรื่องจะตั้งกลุ่มให้เป็นรูปร่างแบบ什么样จะเป็นไปได้

กิจกรรม / กลไกที่จะเสริมฐานรากของกลุ่มให้เข้มแข็งจึงเกิดขึ้น โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิก เช่น

- นัดประชุมพบปะกันอย่างแน่นอนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง กิจกรรมนี้สามารถจูน ความเข้าใจร่วมกันของสมาชิกเกี่ยวกับวิทยุชุมชน (Shared Understanding)
- จัดเสวนา เพื่อขยายทั้งแนวคิดและขยายกลุ่มเพื่อนในรูปแบบของการสื่อสารที่เห็นหน้าเห็นตา กัน (Group Communication) และเป็นการสื่อสารสองทาง
- จัดกิจกรรมรายการวิทยุ ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารผ่านสื่อกลาง (Mass – Mediated Communication) อันมีผลทำให้การขยายแนวคิดแพร่ออกໄไปได้อย่างกว้างขวาง แต่มีจุดอ่อนตรงที่เป็นการสื่อสารทางเดียว อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ส่งผลดีในแสวงสมาชิกกลุ่ม ซึ่งเท่ากับได้มีการเรียนรู้จากของจริง (On the Job Training) ทำให้เกิดความเข้าใจงานวิทยุได้อย่างรวดเร็วและเสริมความมั่นใจ

ทางกลุ่มจึงได้จัดรูปแบบของ “การเรียนรู้จากของจริง” ให้เป็นระบบมากขึ้น ด้วยการให้สมาชิกจดบันทึกปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างทำงานแล้วนำมาคุยกันจริงๆ

สำหรับผลลัพธ์ (Output) ที่เกิดขึ้นจากการในช่วงนี้มี 3 อย่าง คือ ได้ตัวบุคคลที่มีความสนใจร่วมกันในงานวิทยุชุมชน (Identify Interested Person) ได้ความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับวิทยุชุมชน และได้การก่อตั้งกลุ่มอย่างแบบหลวงๆ ซึ่งผลลัพธ์สุดท้ายนี้ยังต้องการการเสริมความเข้มแข็งในระยะต่อไป

ระยะที่สอง : รวมตัวใหม่ (พ.ค. 44 – ต.ค. 44)

เนื่องจากการก่อตั้งกลุ่มในระยะแรกยังมีปัญหาทั้งสาเหตุที่มาจากการผู้นำไม่เข้มแข็ง สมาชิกเองก็ไม่เชิงเริงเอ้าง วัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มก็ไม่เอื้ออำนวย แต่อย่างไรก็ตาม แรงจูงใจที่จะคงให้มีกลุ่มกิจกรรมต่อไปอยู่ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีกิจกรรมภายนอกคือ การทบทวนงานของกลุ่มที่ผ่านมา ส่วนอีกปัจจัยหนึ่งที่เสริมเข้ามา คือ ความร่วมมือช่วยเหลือจากภายนอก โดยเฉพาะการสนับสนุนทางด้านการเงิน ปัจจัยทั้งในและนอกประสบการณ์ทำให้กลุ่มน้ำเสนอแผนการเพื่อแก้ไขงานของกลุ่ม

กิจกรรมในระยะที่สองนี้มี 2 ด้าน ในด้านหนึ่งกลุ่มทำกิจกรรมเชิงรุก คือ

- การจัดเวทีสัญจร ให้ความเข้าใจเรื่องวิทยุชุมชน โดยออกจัดตามหมู่บ้านที่มีความสนใจเรื่องวิทยุชุมชน กิจกรรมนี้จะได้ผลค่อนข้างสูง เนื่องจากเป็นรูปแบบการสื่อสารอย่างเข้มข้น แต่ทว่ามีข้อจำกัด คือทำได้เป็นครั้งคราวเท่านั้น และการจัดแต่ละครั้งต้องใช้ทรัพยากรหั้งบุคคล เวลา กำลังทรัพย์ค่อนข้างมาก
- การจัดรายกิจกรรมวิทยุชุมชน เนื่องจากหน้าที่และประโยชน์ของวิทยุชุมชนมีหลายด้านดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นจึงมีการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

ในอีกด้านหนึ่ง เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว กระแสการเคลื่อนไหวจากภายนอกเริ่มมีสูงขึ้น อันเป็นช่วงจังหวะเหมาะสมที่สมาชิกของกลุ่มจะได้ขยายฐานการเรียนรู้และการรับรู้ที่เคยอยู่แต่ภายในกลุ่มออกไปข้างนอก เช่น การไปร่วมประชุมกับคณะกรรมการทำงานติดตามมาตรฐาน 40 และคณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ

ส่วนกิจกรรมที่ต้องทำเป็นยาダメสมอในทุกขั้นตอนของงาน คือการทบทวนโครงสร้าง / ลดขอบเขตเรียนของกลุ่มที่ทำงานมา วิเคราะห์จุดอ่อน – จุดแข็งของกลุ่ม อันเป็นไปตามหลักการทำงานแบบ Action –

Reflection –Action

ระยะที่สาม : การสร้างความเข้มแข็งและเติบโต (พ.ย. 44 – พ.ค.45)

ในช่วงเวลาเดียวกันได้ใช้ระบบการทำงาน 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือ การทบทวนการบริหารจัดการงานของกลุ่ม (Organization Building) เพื่อปรับรูปองค์กรให้มีประสิทธิภาพ และอีกด้านหนึ่ง คือ การพัฒนารูปแบบกิจกรรมเดิมอย่างต่อเนื่องและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ ด้วยรูปแบบกิจกรรมเดิมที่ได้พัฒนาออกไป คือ การจัดเวทีสัญจรในหมู่บ้าน สำหรับกิจกรรมใหม่ก็เช่น การรณรงค์ชุมชนสื่อ ระบบการทำงานทั้ง 2 ด้าน จะมีผลในการเสริมความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน กล่าวคือ หากมีการจัดรูปองค์กรที่มีประสิทธิภาพ ก็จะทำกิจกรรมที่ได้ผลดี และเมื่อทำกิจกรรมได้ผลดีก็จะเสริมความเข้าใจ ความมั่นใจ และกำลังใจในการทำงานของสมาชิก

จากการประสบการณ์อย่างดีของระบบการทำงานทั้ง 2 ด้าน ทำให้เกิดผลลัพธ์ (Output) ที่มองเห็นเป็นรูปธรรม และเป็นตัวบ่งชี้ (indicators) ถึงความเข้มแข็งของกลุ่ม รวมทั้งความเข้าใจร่วมที่ค่อนข้างเด่นชัดของสมาชิก และเจตจำนงค์อันแน่วแน่ในการทำงานร่วมกันของกลุ่ม คือการมีแผนงานกิจกรรมที่ประกอบด้วยกิจกรรมถึง 10 ประเภท เช่น การสนับสนุนกิจกรรม ภารกิจที่มีประโยชน์ต่อสังคม การพัฒนาบุคลากร การประชุมประจำเดือน ฯลฯ

บทเรียนที่นำศึกษา

จากประสบการณ์ในช่วง 3 – 4 ปีของทีมวิจัยวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี ที่มีเป้าหมายจะขับเคลื่อนแนวคิดและแนวทางปฏิบัติเรื่องวิทยุชุมชนให้ลั่งไปให้ถึงกลุ่มประชาชนในระดับฐานะนักเรียน ภารกิจนี้แม้จะยากเย็นร้าวกับปลูกต้นกุหลาบลงบนหิน แต่ประสบการณ์ของ อ.ชาลิสา และคณะที่ได้พิสูจน์แล้วว่า ประชาชนระดับฐานะ

รากนั้นสามารถจะเข้ามาทำวิทยุชุมชนได้ โดยที่ต้องมีกระบวนการตรวจสอบและรีบูนประชาชนเสียก่อน เนื่องจาก เป็นสิ่งใหม่ที่ประชาชนไม่เคยทำมาก่อน

คำตอบจากข้อสอบชุดที่ทีมวิจัยวิทยุชุมชน จ.ปัตตานีได้ค้นพบมีข้อหวานคิด ดังนี้

(1) การตั้งกลุ่มประชาชนเพื่อมาแบกรับภารกิจใหม่ๆ เช่น วิทยุชุมชน จำเป็นต้องผ่านกระบวนการ "ตั้งแล้วล้ม ล้มแล้วลูก ลูกแล้วตั้ง ตั้งแล้วล้ม..." เป็นวัฏจักรแบบก้าวหน้า ดังเช่น เมื่อครั้งที่เริ่มนิการวางแผน พัฒนาเศรษฐกิจ และมีการจัดตั้งกลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารความยั่งยืน กลุ่มคอมทรัพย์ ฯลฯ ก็ได้เคยเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวในเช่นกัน ทั้งนี้ เพราะกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นนี้เป็นรูปแบบวัฒนธรรมอย่างใหม่ที่ชาวบ้านยังไม่คุ้นเคย ไม่ใช้รูปแบบการรวมกลุ่มแบบที่ชาวบ้านเคยมีมาก่อน

(2) กลไก / กระบวนการที่จะช่วยให้วัฏจักรดังกล่าวมีลักษณะก้าวหน้า กล่าวคือไม่ใช่ "ล้มแล้วไม่ลูก" เลยนั้น มีอยู่ 3 ส่วนดังที่ได้เกริ่นไว้แล้ว คือ

(1) การก่อตั้ง / การพัฒนา / การบริหารวัสดุ / การเสริมความเข้มแข็งของกลุ่ม ดูเหมือนบทเรียนที่ว่าไปเกี่ยวกับการตั้งกลุ่มในสังคมไทยจะบ่งบอกอย่างชัดเจนว่า การตั้งกลุ่มนั้นไม่ใช่เรื่องยาก แต่การบริหารวัสดุกลุ่มให้มีชีวิตยืนยาวนั้นจะยากมากขึ้น และการทำให้กลุ่มที่มีอายุยืนยาวนั้นกระชุ่มกระชวยทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ดูเหมือนจะยากเย็นแสนเข็ญมากที่สุด ในส่วนนี้เรายังคงต้องการองค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการบริหารจัดการกลุ่มวิทยุชุมชนแบบประชาชนอีกมาก

(2) การประชุม / การอบรม ซึ่งอาจมีหลายเนื้อหา / หลักรูปแบบ โดยที่แต่ละแบบนี้ล้วนมีเป้าหมายและคุณวิเศษกันไปคนละอย่าง เช่น การประชุมประจำเดือน ก็คงมีเป้าหมายที่จะบริหารจัดการกิจการของกลุ่ม การฝึกอบรมก็คงช่วยสร้างความเข้าใจร่วมกัน หรือเสริมทักษะที่จำเป็น

ส่วนที่น่าสนใจของการประชุม / อบรมของกลุ่มวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี คือ การทบทวนตัวต่อต่องานที่ทำไป หรือที่เรียกว่า "การถอดบทเรียน" กิจกรรมดังกล่าวเป็นรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการตัวต่อตัว (Reflection Communication) ที่จำเป็นสำหรับการทำงานกลุ่ม

(3) การลงมือทำกิจกรรม บทบาทของการทำกิจกรรมนั้น นอกจากจะทำให้เกิดผลลัพธ์ตามที่คาดหวังเอาไว้แล้ว ตัวกิจกรรมเองยังเป็น "สื่อ" ส่องสะท้อนให้เห็นส่วนเสี้ยวต่างๆของกลุ่ม เช่น ตัวกิจกรรมจะท่อนให้เห็นความเข้าใจและขีดความสามารถของสมาชิก สะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของกลุ่ม และกิจกรรมยังจะมาเป็นวัตถุดิบสำหรับถอดบทเรียนอีกด้วย

(3) สำหรับกลไกที่จะทำหน้าที่เป็นประดุจการใจยืดติดสามารถกลุ่มเอาไว้ด้วยกันนั้น

เห็นจะเป็น "ความเข้าใจร่วมกัน" (Shared Understanding) หากระบบความเข้าใจไม่ร่วมกันเสียแล้ว อย่างเช่นก็แบบจะไม่ต้องพูดถึง ดังที่ทีมวิจัยพบว่า ความเข้าใจว่า "วิทยุชุมชน คืออะไร มีความสำคัญ มีความจำเป็น และมีประโยชน์อย่างไรต่อชีวิตของประชาชนนั้น" เป็นความเข้าใจที่ต้องใช้ระยะเวลานาน quem อนาคตที่จะต้องทำทับครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งอกมาเป็นสีแห่งความเข้าใจที่ใกล้เคียงกัน บรรดาภิการณ์ต่างๆ ไม่

ว่าจะเป็นการประชุมประจำเดือน การอบรม การสัมมนา การจัดกิจกรรมฯลฯ จึงล้วนแล้วแต่จะเป็นของทางที่จะ "สะท้อนให้เห็น" (Reflection) และเป็น "เครื่องมือ" (tool) ที่เกี่ยวกับการสร้างความเข้าใจร่วมทั้งสิ้น

(4) ผู้นำ เมื่อเวลาเราปลูกไม้เลื้อยนั้น เราจำเป็นต้องสร้าง "ค้าง / ราก" เพื่อให้มีเกาะจันไดก็จันนั้น บทบาทของผู้นำในกลุ่มก็เปรียบเสมือนค้าง / ราก ที่จะพยุงไม้เลื้อยเอาไว้ ดังนั้นการคัดเลือกผู้นำโดยเฉพาะในช่วงที่กลุ่มกำลังเริ่มต้นไป จึงอาจถือได้ว่าเป็นปัจจัยชี้ขาดความอยู่รอดของกลุ่มเลยที่เดียว หากได้ตัวผู้นำที่ไม่เหมาะสม สมาชิกก็ต้องเหนื่อยกันอย่างมาก และคนสมบูรณ์ที่จะขาดเสียมิได้ของคนที่จะถูกเลือก เป็นผู้นำน่าจะเป็นเรื่อง "ความรับผิดชอบ"

(5) การหาเพื่อนให้มากที่สุด ดังได้กล่าวมาแล้วว่า งานวิทยุเป็นงานประจำที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกวัน จึงต้องใช้ทรัพยากรบุคคลเป็นจำนวนมาก ในกรณีวิทยุสาธารณะของรัฐ หรือวิทยุภาคธุรกิจของเอกชนนั้น ได้แก่ไปปัญหาเรื่องทรัพยากรบุคคลด้วยการมีบุคลากรมืออาชีพที่ทำงานเต็มเวลา แต่สำหรับกรณีของวิทยุชุมชนนั้นไม่มีเงื่อนไขดังกล่าว วิทยุชุมชนจึงต้องแก้ไขปัญหาด้วยการมี "กองทัพอาสาสมัครอันกว้างใหญ่ไพศาล" และ "การจัดระบบหมุนเวียนผลเปลี่ยนกัน" มาทดแทน

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เข้าใจได้ว่า กิจกรรมหลาย ๆ กิจกรรมของวิทยุชุมชนปัจจานี้จึงเป็นการก้าวอกไปแสวงหาคนที่สนใจเรื่องวิทยุชุมชน พัฒนิติที่พร้อมจะเข้ามาเป็นอาสาสมัครช่วยงานเพื่อสร้างเงื่อนไข 2 ประการที่กล่าวมาข้างต้น

(6) การประสานการเรียนรู้จากภายนอก ในขณะที่การเรียนรู้จากภายในในกลุ่มกันเอง ด้วยการทำทบทวนงานที่ตัวเองทำ การรู้จักความคิดและความเข้าใจของเพื่อนในกลุ่มเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานกลุ่ม แต่ในเวลาเดียวกัน การเสริมความแข็งแกร่งของกลุ่มด้วยการก้าวอกไปเรียนรู้ร่วมกับภายนอกก็เป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้เช่นกัน โดยที่การเรียนรู้แต่ละแบบต่างก็มีคุณประโยชน์เฉพาะตัวที่แตกต่างกัน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จคือ กลุ่มที่สามารถจัดสมดุลระหว่างการเรียนรู้ทั้งสองแบบได้อย่างลงตัว

5. วิทยุชุมชน จ.นครราชสีมา : งานวิทยุสัญจรนี้ดี มีประโยชน์หลายอย่าง

(1) วิทยุสัญจรนั้นคืออะไร

วิทยุสัญจร คือ การจัดรายการในสถานที่ ซึ่งวิทยุทั่วไปและวิทยุชุมชนหลายแห่งได้นำมาใช้ประโยชน์หลายอย่าง โดยเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดรายการซึ่งตามปกติเคยจัดที่ห้องสังในสถานีไปเป็นการนำอุปกรณ์สำหรับส่งกระจายเสียงไปติดตั้งที่ชั่วคราว ณ สถานที่จัดกิจกรรม เช่น ตามหมู่บ้าน ตำบล โรงเรียน สนามกีฬา ฯลฯ เพื่อถ่ายทอดออกอากาศในเวลารายการของวิทยุชุมชน โดยอาจขอความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน กลุ่มประชาชน อาสาสมัครกลุ่มต่างๆ

(2) เป้าหมาย / บทบาท / ประโยชน์ของวิทยุชุมชนสัญจร

วิทยุสัญจรมีเป็นรูปแบบกิจกรรมที่วิทยุชุมชน จ.นครราชสีมานำมาใช้อย่างมาก ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2542 – 2544 (3 ปี) มีการจัดถึง 18 ครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากวิทยุสัญจรมีความสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น

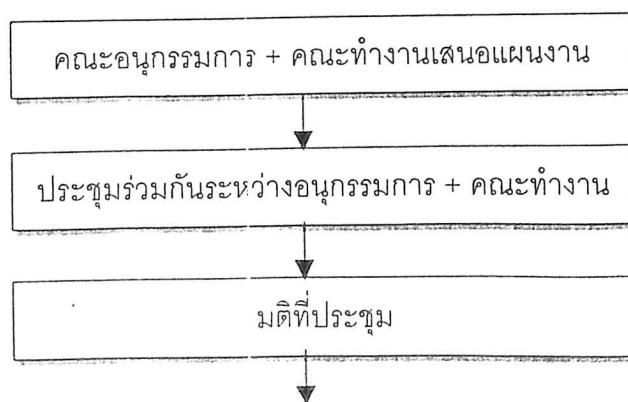
- ให้เป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชนได้อย่างดี เนื่องจากวิทยุชุมชน เป็นเรื่องที่แปลกใหม่ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง บทหน้าปัดวิทยุนั้นมีรายการวิทยุจำนวนมากหลายสถานี ปัญหาของวิทยุชุมชนก็คือ ทำอย่างไรจะดึงความสนใจของผู้ฟังให้มุนคลื่นมาฟังรายการวิทยุชุมชนได้ การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบวิทยุสัญจรนั้นสามารถทำหน้าที่ได้ดี เพราะเป็นกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์เชิงรุก บุกถึงพื้นที่บ้านของชาวบ้านเลย
- เป็นช่องทางกระตุ้นความสนใจได้ดี เนื่องจากมีการขอนอุปกรณ์การส่งกระจายเสียง ออกไปติดตั้ง และสาหร่ายการทำงานให้ชาวบ้านเห็นกันอย่างจะจะตาม กิจกรรมนี้สามารถกระตุ้น หรือเรียกร้อง ความสนใจของชาวบ้านได้โดยง่าย
- ให้เป็นช่องทางหาเพื่อนร่วมงาน กิจกรรม เช่นนี้สามารถใช้เป็นช่องทางในการขยายเครือข่ายอาสาสมัครมาช่วยงานวิทยุได้อย่างดี เพราะเมื่อได้มีโอกาสสัมผัสกับงานวิทยุอย่างใกล้ชิด ประชาชนบางคนก็อาจจะเกิดแรงจูงใจมากพอที่จะเข้ามาร่วมงาน ดังนั้น จึงควรมีการประสานแผนรับสมัครอาสาสมัครเข้าไปด้วยเลย (เช่น มีการตั้งโต๊ะรับสมัครอาสาสมัครไปด้วย)
- เป็นช่องทางประสานสัมมติ ผลการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชน จ.นครราชสีมา ของ อ.วีรพงษ์ และคณะ ยังพบด้วยอีกว่า เนื่องจากวิทยุชุมชนสามารถแสดงบทบาทในการประสานสามัคคีระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะเวลาที่เกิดปัญหาขัดแย้ง เช่น กรณีการชุมนุมของเกษตรกรเพื่อเรียกร้องราคามันสำปะหลัง ซึ่งทีมวิจัยเห็นว่า วิทยุชุมชนควรขยายบทบาทภารกิจการประสานสามัคคีเชิงรุก โดยใช้กิจกรรมวิทยุชุมชนสัญจรเข้าไปสัญจรเพื่อศึกษาและรายงานสภาพปัญหาต่างๆ เพื่อระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและสังคม

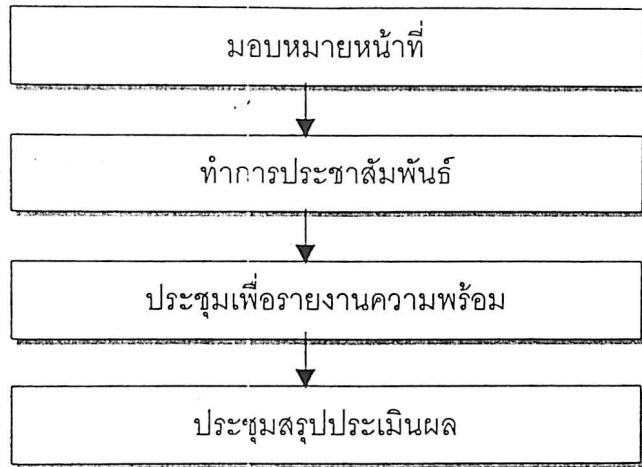
(3) วิธีการและกระบวนการดำเนินงานกิจกรรมวิทยุชุมชนสัญจร

มีรูปแบบการดำเนินงานอยู่ 2 รูปแบบ คือ การเริ่มต้นจากหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียน สำนักเทศบาล ฯลฯ จัดกิจกรรมแล้วขอให้วิทยุชุมชนออกไปสัญจรเพื่อถ่ายทอดสดออกอากาศผ่านรายการวิทยุชุมชน อีกรูปแบบหนึ่ง เริ่มต้นจากวิทยุชุมชนเอง จะเป็นฝ่ายจัดกิจกรรมและจัดให้มีการถ่ายทอด

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าวิทยุชุมชน จ.นครราชสีมาให้ความสนใจกับกิจกรรมวิทยุชุมชนสัญจรออย่างมาก ภายในช่วงเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2542 - 2544) ได้จัดกิจกรรมวิทยุชุมชนสัญจรถึง 18 ครั้ง เนตุผลประการหนึ่งก็คือ แม้แต่ก่อนหน้าที่จะมีวิทยุชุมชน สถานีวิทยุ จ.นครราชสีมา ก็มีประสบการณ์และความชำนาญในการจัดวิทยุสัญจรออยู่แล้ว เมื่อมีวิทยุรูปแบบใหม่เกิดขึ้นมา จึงได้นำเอากิจกรรมนี้มาใช้ส่งเสริมความเข้าใจของประชาชนต่อเรื่องวิทยุชุมชน และได้ให้ความสำคัญอย่างมาก โดยถือเป็นหนึ่งในหัวของานวิทยุชุมชน

สำหรับขั้นตอนของการทำกิจกรรมวิทยุชุมชนของ จ.นครราชสีมา มีดังนี้

ด้วยอย่างเช่น การจัดวิทยุสัญจรที่หมู่บ้านใหม่ อ.หนองบูนนาค จ.นครราชสีมา เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2543 โดยออกอากาศเรื่องการปลูกเพื่อฟ้า และการทำผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้าน

ผู้ร่วมรายการประกอบด้วย นายอำเภอหนองบูนนาค เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ผู้กำกับการ สถานีอำเภอ เกษตรผู้ปลูกเพื่อฟ้า และกลุ่มแม่บ้าน

ในงานมีหน่วยบริการประชาชนทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เป็นเครือข่ายวิทยุชุมชน เช่น วิทยาลัยสารพัดช่าง อาสาสมัครกับการเรียนรู้รัฐธรรมนูญ สาขาวัสดุจังหวัด สมาคมพุทธธรรมการกุศล ฯลฯ รวมทั้งมีการจัดนิทรรศการต่างๆ เช่น นิทรรศการเม้าไม่ขับ

หลังจากจัดกิจกรรมแล้ว เมื่อมีการประเมินผลก็มักจะพบว่าวิทยุสัญจรเป็นกิจกรรมที่ได้ผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามปัญหาและอุปสรรคที่มักเกิดขึ้นในการจัดกิจกรรมรูปแบบนี้ก็มี เช่น

- “ไม่มีงบประมาณสนับสนุนการสัญจร
- การประสานงานส่วนใหญ่ ไม่มีความพร้อม ทำให้การดำเนินงานไม่ราบรื่น
- การสัญจຽบงคังไม่ได้มีการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลของพื้นที่ที่จะสัญจຽอย่างละเอียด จึงทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาของการเตรียมการและการปฏิบัติ เช่น เมื่อผู้ดำเนินรายการไม่ได้รับข้อมูล และไม่มีเวลาเตรียมตัว ทำให้การดำเนินรายการเต็มไปด้วยความลำบาก ขาดความชัดเจนในการอุบเนื้อหารายการ

เอกสารประกอบ

- จตุรภัท ขัยสุวรรณ (2543)

"การศึกษารูปแบบและกลวิธีในการจัดรายการวิทยุชุมชนของคนโครงการ : กรณีศึกษาสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.นครราชสีมา" โครงการเฉพาะบุคคล คณะกรรมการศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- จุ่มพล รอตคำดี (2542)

"วิทยุกระจายเสียงชุมชน : ของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน" วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 17 (เม.ย. – มิ.ย. 2542) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 21 – 27
- ชาลิตา มากแผ่นทอง (2544-2545)

"การวิจัยเพื่อสรุปหนทางเรียนกระบวนการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี" สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.) (กำลังดำเนินการวิจัย)
- วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, เสกสรร พรหมพิทักษ์ และนิภากร จำจรมณฑูล (2545)

"แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน จ.นครราชสีมา และ จ.บุรีรัมย์" สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.)
- วีรวรรณ ยังกิจการ (2545)

"การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหา "รายการวิทยุเพื่อชุมชน" ของ จ.น่าน" วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อรุวรรณ ปีลันชน์โภวاث (2544)

"การสื่อสาร การมีส่วนร่วมและความพึงพอใจของประชาชนในวิทยุชุมชน จ.อุบลราชธานี และ จ.ระยอง" สถาบันวิจัยแห่งชาติ
- สิริพร สงบธรรม (2544)

"บทบาทของรายการวิทยุชุมชนในการเสริมสร้างประชาคมสงขลาด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม" วิทยานิพนธ์ นิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุรินทร์ แปลงประสพโชค (2534)

"การทดลองวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมือง จ.จันทบุรี" วิทยานิพนธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอขอบคุณ สมาคมนักข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย ที่เอื้อเพื่อข้อมูล
ครรชนใจข้อมูลอื่นเพิ่มเติม เช้าไปได้ที่ www.thaibja.org